

Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL OF POLITICAL STUDIES

METİN MADENCİLİĞİ İLE ENDÜSTRİ 4.0'DA YENİ EĞİLİMLER

Çağla EDİZ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜVENLİ COĞRAFYA OLARAK "ANADOLU"
TASAVVURU: ANADOLU MECMUASI ÖRNEĞİ

Gökberk YÜCEL

FOUCAULT'NUN BİYOPOLİTİK YÖNETİMSELLİK YAKLAŞIMI
BAĞLAMINDA ULUSLARARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ

Çiğdem TUĞAÇ

ARTHUR MİLLER VE MODERN TRAJEDİ

Tahir YAŞAR

İBN HALDUN'A GÖRE BESLENME ALIŞKANLIĞININ KİŞİLİĞE VE DİNİ YAŞANTIYA
ETKİŐİ

Yeliz KARADENİZ

ULUSAL ENERĐİ YÖNETİMİ

Murat ŐENÖZ

FRANKOFONİ İLE TÜRK KONSEYİ'NİN MUKAYYESESİ

Mehmet Çağatay GÜLER

IJPS

International Journal of Political Studies

(Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi)

Nisan / April 2021

Volume / Cilt 7

Issue / Sayı 1

p-ISSN: 2528-9969

e-ISSN: 2149-8539

International Journal of Political Studies (IJPS) is an academical, periodic and refereed journal published on April, August, and December -three times in a year- by the Center of Political Economical and Social Research (PESA). The Journal publishes articles which are written in the discipline of social sciences like Public Administration, Political Sciences, International Relationships, Sociology, History, Philosophy, Psychology and Turkish Language. The Journal aims to help distribute, discuss and evaluate investigations and scientific studies by academicians, market and for those who are interested. The Journal is published on internet.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the International Journal of Political Studies for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the PESA Research and Publication Department.

Copyright © 2021 by PESA

No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the International Journal of Political Studies is assumed by the editors or by the Publisher Center for Political, Economic and Social Research (PESA).

Contact Editorial Office

Address: Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Serdivan-Sakarya/Türkiye

E-mail: politikarastirmalardergisi@gmail.com **Phone:** +905327695899

Fax: +902642956233

Published by: Center for Political, Economic and Social Research (PESA)

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (PESA)

www.pesa.org

International Journal of Political Studies (IJPS)

Published by PESA, On Behalf of PESA the Owner is

Fatih YARDIMCIOĞLU

Editors / Editörler

İsmail EDİZ

Editorial Assistants / Editör Yardımcıları

Menderes KURT

Nurbanu BULGUR

Typesetting / Dizgi

Furkan FAYDALI

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Tim Jacoby (The University of Manchester, UK), **Prof. Dr. Tuncay Kardaş** (Sakarya Üniversitesi), **Prof. Dr. Necmettin Alkan** (Sakarya Üniversitesi), **Prof. Dr. Arif Bilgin** (Sakarya Üniversitesi), **Prof. Dr. Serdar Güleler** (Uludağ Üniversitesi), **Doç. Dr. Adrian Jones** (La Trobe University, AU), **Prof. Dr. Fatih Savaşan** (Sakarya Üniversitesi), **Prof. Dr. Ali Kabasakal** (Sakarya Üniversitesi), **Prof. Dr. Ali Balcı** (Sakarya Üniversitesi), **Prof. Dr. Ahmet Ulusoy** (Beykent Üniversitesi), **Prof. Dr. Osman Pehlivan** (Karadeniz Teknik Üniversitesi), **Prof. Dr. Mehmet Asutay** (Durham University, UK), **Doç. Dr. Ramazan Erdağ** (Osmangazi Üniversitesi)

REFEREE BOARD / SAYI HAKEMLERİ

Prof. Dr. Erol Turan (Kastamonu Üniversitesi), **Prof. Dr. Mustafa Kırılı** (Celal Bayar Üniversitesi), **Prof. Dr. Şenol Durgun** (İstanbul Gelişim Üniversitesi), **Prof. Dr. Rıfat Günday** (Ondokuz Mayıs Üniversitesi), **Doç. Dr. Hüseyin Naci Bayraç** (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi), **Doç. Dr. Özlem Balaban** (Sakarya Üniversitesi), **Doç. Dr. Berna Ayça Ülker Erkan** (İzmir Demokrasi Üniversitesi), **Doç. Dr. Mehmet Kaan Çalen** (Trakya Üniversitesi), **Doç. Dr. Erdem Özlük** (Selçuk Üniversitesi), **Doç. Dr. Abdulvahap Akıncı** (Kocaeli Üniversitesi), **Doç. Dr. Zeynel Abidin Kılınc** (Sakarya Üniversitesi), **Doç. Dr. Muhammet Caner Ilgaroğlu** (Adıyaman Üniversitesi), **Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Cebeci** (Sakarya Üniversitesi), **Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul Korkmaz** (Aksaray Üniversitesi), **Dr. Asiye Çığrı Yıldırım** (Milli Eğitim Bakanlığı), **Dr. Öğr. Üyesi Doğan Şafak Polat** (İstanbul Arel Üniversitesi), **Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan Kalaycı** (Sakarya Üniversitesi), **Dr. Ayla Akdoğan** (Sakarya Üniversitesi)

Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi'nin İndekslediği dizinler;

ASOS, Academia Social Science Index, DOAJ, Directory of Open Access Journals, Index Copernicus, ResearchBib, Citefactor

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Makaleler / Articles

Metin Madenciligi ile Endüstri 4.0'da Yeni Eğilimler (Araştırma Makalesi)

Çağla EDİZ 1

**Erken Cumhuriyet Döneminde Güvenli Coğrafya Olarak “Anadolu”
Tasavvuru: Anadolu Mecmuası Örneği (Araştırma Makalesi)**

Gökberk YÜCEL..... 15

**Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Yaklaşımı Bağlamında Uluslararası
İklim Değişikliği Müzakereleri (Araştırma Makalesi)**

Çiğdem TUĞAÇ 33

Arthur Miller ve Modern Trajedi (Araştırma Makalesi)

Tahir YAŞAR..... 49

**İbn Haldun'a Göre Beslenme Alışkanlığının Kişiliğe ve Dini Yaşantıya Etkisi
(Araştırma Makalesi)**

Yeliz KARADENİZ..... 61

Ulusal Enerji Yönetimi (Konferans Bildirisi)

Murat ŞENGÖZ..... 73

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

**Cemil Doğaç İpek, Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi. Ankara:
Nobel Yayınları, (2019), ss. 315**

Mehmet Çağatay GÜLER..... 87

Metin Madenciliği ile Endüstri 4.0'da Yeni Eğilimler

Çağla EDİZ¹

Özet

Bilişim ve teknoloji çağının bir sonucu olarak başlayan Endüstri 4.0 verileri alan, ileten, değerlendiren ve yöneten sistemleri içermektedir. Bu sistemlerdeki cihazların her türlü hareketleri gerçek zamanlı izlenir. Bu izleme verileri çeşitli kanallarla iletilir ve saklanır, bilişim sistemleri kullanılarak değerlendirilir ve siber fiziksel sistemlerle gerekli mekanizmaların harekete geçmesi sağlanır. Bu nedenle bu teknolojilere ait kavramlar Endüstri 4.0 ile ilgili bilimsel makalelerde sıkça yer alır. Bu fikirden yola çıkarak bu çalışmada Endüstri 4.0'daki temel kavramlar ve yeni eğilimler araştırıldı. Bu amaçla Endüstri 4.0 ile ilgili çok atıfa sahip 75 bilimsel makale seçilmiş ve bu makalelerde en çok kullanılan ikili ardışık kelimeler (bigram) ve üçlü ardışık kelimeler (trigram) bulunmuştur. Daha sonra, 2017'e kadar olan yıllara ait bilimsel makalelerde yer almayan, ancak 2017 ve sonrasındaki en az iki farklı yıldaki makalelerde görülen ve aynı zamanda en çok kullanılan ilk 100 bigram arasına giren bigramlar tespit edildi. Son aşamada, bu bigramlardan hangilerinin yıllara göre kullanım frekanslarının arttığını görmek için, bu bigramlar Google Books Ngram Viewer platformu kullanılarak sorgulandı. Bu yöntem uygulanarak, Endüstri 4.0 içindeki yeni eğilimler "katmanlı üretim", "3b yazıcı", "siber güvenlik", "döngüsel ekonomi", "sürdürülebilir iş", "dijital ikiz" olarak bulunmuştur. Böylece, gelecekte endüstride daha fazla üzerinde çalışılacağı tahmin edilen bu bigramlar için farkındalık oluşturmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, dijital ikiz, döngüsel ekonomi, sürdürülebilir iş, metin madenciliği

New Trends in Industry 4.0 Using Text Mining

Çağla EDİZ¹

Abstract

Industry 4.0, which started as a result of the information and technology age, includes systems that receive, transmit, evaluate and manage data. All kinds of movements of the devices in these systems are monitored in real time. These monitoring data are transmitted and stored through various channels, evaluated using information systems and necessary mechanisms are activated by cyber physical systems. For this reason, the concepts of these technologies are frequently included in the scientific articles about Industry 4.0. Based on this idea, the basic concepts and new trends in Industry 4.0 are investigated in this study. For this purpose, highly cited 75 Industry 4.0 articles are selected to reveal the basic concepts of Industry 4.0, bigrams and trigrams in these articles are found. Later, the bigrams, that are not included in the scientific articles belonging to the years until 2017, but are seen in the articles of at least two different years in 2017 and after, and are also among the top 100 most used bigrams are identified. In the last stage, in order to see which of these bigrams usage frequency have increased over the years, these bigrams were queried using the Google Books Ngram Viewer platform. By applying this method, new trends in Industry 4.0 were found as "additive manufacturing", "3d printing", "cyber security", "circular economy", "sustainable business" and "digital twin". Thus, it was aimed to raise awareness for these bigrams, which are expected to be studied more in the industry in the future.

Keywords: Industry 4.0, digital twin, circular economy, sustainable business, text mining

GİRİŞ

İlk Endüstri devrimi makinaların, ikincisi elektriğin ve seri üretim anlayışının, üçüncüsü elektronik cihazların ve bilgi teknolojilerinin endüstride kullanılmaya başlanmasıyla yaşanmıştır (Drath ve Horch, 2015; Zhou ve diğ., 2015). Dördüncü Endüstri devrimi ise tüm bu teknolojilerin birbirleriyle haberleşerek otonom bir yapı kazanmasıyla başlamaktadır. Bu nedenle Endüstri 4.0 için haberleşmeyi sağlayacak iletişim kanalları, iletilecek verilerin yapısı, verilerin depolanacağı yapı, bu verileri alan cihazlar tarafından analiz edilmesi, yorumlanması ve alınan kararlarla mekanizmaların harekete geçirilmesi ile ilgili terimler Endüstri 4.0'da sıkça kullanılmaktadır. Bu terimler hazırlanan çalışmada incelenmiş ve Endüstri 4.0 gelişimiyle önem kazanan değerler bulunmaya çalışılmıştır.

Endüstri 4.0'da yer alan kavramların çıkarılması için, literatürde 2014 yılından 2020 yılına kadar çok atıf almış bilimsel makalelerden 75 tanesi seçildi (Tablo 1). Seçilen makaleler manuel bir şekilde metin formatına çevrildi. Daha sonra ise, Jupyter Notebook programında nltk, numpy, pandas ve matplotlib kütüphaneleri kullanılarak Python dilinde çalışmadaki algoritmalar hazırlandı.

Tablo 1. Bu çalışmada bigramlar açısından incelenen 75 makale ve google scholar'da görülen atf sayıları (13 Kasım 2020 itibarıyla)

Aazam ve diğ., 2018	155	Jazdi, 2014	647	Santos ve diğ., 2017	104
Aceto ve diğ., 2020	52	Kolberg ve Zühlke., 2015	403	Schlechtendahl ve diğ., 2015	253
Almada-Lobo, 2015	438	Lasi ve diğ., 2014	2151	Schuh ve diğ., 2014	71
Ardito ve diğ., 2019	121	Lee ve diğ., 2015	2914	Schumacher ve diğ., 2016	617
Bagheri ve diğ., 2015	220	Lee ve diğ., 2018	138	Shorouf ve diğ., 2014	623
Barreto ve diğ., 2017	217	Li ve diğ., 2017	808	Simota ve diğ., 2017	127
Baygin ve diğ., 2016	124	Lu, 2017	1237	Slusarczyk, 2018	203
Bonekamp ve Sure, 2015	157	Machado ve diğ., 2020	65	Sommer, 2015	295
Brettel ve diğ., 2014	1418	Manavalan ve Jayakrishna, 2019	126	Stock ve Seliger, 2016	1008
Buer ve diğ., 2018	207	Masood ve Egger, 2019	71	Strange ve Zucchella, 2017	243
Büchi ve diğ., 2020	63	Moeuf ve diğ., 2020	43	Sung ve diğ., 2018	277
Dalenogare ve diğ., 2018	326	Moktadir ve diğ., 2018	99	Tjahjono ve diğ., 2017	247
Diez-Olivan ve diğ., 2019	133	Mrugalska ve Wyrwicka, 2017	296	Tortorella ve Fettermann, 2018	221
Dilberoglu ve diğ., 2017	214	Muhuri ve diğ., 2017	154	Tseng ve diğ., 2018	155
Dombrowski ve Wagner, 2014	159	Oztemel ve Gursev, 2020	252	Ungurean ve diğ., 2014	96
Drath ve Horch, 2015	901	Popkova ve Sergi, 2020	80	Vaidya ve diğ., 2018	443
Erol ve diğ., 2016	322	Qi ve Tao, 2018	339	Varghese ve diğ., 2014	143
Faller ve Feldmüller, 2015	202	Qin ve Liu, 2016	643	Wan ve diğ., 2016	465
Fantini ve diğ., 2020	63	Rajput ve Singh, 2019	72	Wang ve diğ., 2016	849
Frank ve diğ., 2019	338	Rauch ve diğ., 2020	58	Wilkesmann ve diğ., 2018	82
Ganzarain ve Errasti, 2016	165	Reischauer, 2018	118	Xu ve diğ., 2018	808
Haseeb ve diğ., 2019	151	Roblek ve diğ., 2016	677	Xu ve diğ., 2019	192
Hofmann ve Rüsich, 2016	802	Rodic, 2017	134	Zheng ve diğ., 2018	237
Ivanov ve diğ., 2019	264	Rojko, 2017	406	Zhong ve diğ., 2017	888
Jabbour ve diğ., 2018	203	Sanders ve diğ., 2016	429	Zhou ve diğ., 2015	570

Çalışmanın ikinci bölümünde, Endüstri 4.0 makalelerindeki temel kavramlar, makalelerdeki bigramların ve trigramların kullanım sıklıkları ölçü alınarak bulunmaya çalışılmıştır. Sonrasında en sık kullanılan 20 bigramın, makaleler bazında kullanım sayıları bulunarak, bu bigramların birlikte kullanımları incelenmiştir. Üçüncü bölümde sık kullanılan bigramların yıllara göre değişimleri incelenerek Endüstri

4.0'da yeni eğilimler araştırılmış ve son kısımda ise Endüstri 4.0 makalelerinin üretim ve hizmet sektöründeki farklılığı incelenmiştir.

En Sık Kullanılan Bigramlar, Trigramlar ve Birlikte Kullanımları

Endüstri 4.0'a ait temel kavramların ortaya çıkarılabilmesi için bigramların ve trigramların sayılmasından önce bazı ön işleme işlemleri yapıldı. Böylelikle, genel olarak veya makale paylaşım platformlarında çok sık kullanılan terimler yerine, Endüstri 4.0 terimlerinin bulunabilmesi amaçlandı. Bu ön işlemlerde, tüm makalelerin birleşimi ile oluşan korpustaki karakter sayısı çok yüksek olması nedeniyle iterasyon algoritmaları kullanılmış ve her makale için aşağıdaki adımlar tekrarlanmıştır:

- “I, the, of..v.b.” İngilizcede çok kullanılan ve daha çok diğer kelimelerin anlaşılması için yardımcı kelimelerden oluşan etkisiz kelimeler (stopwords) ile bazı noktalama işaretleri çıkarıldı.
- Yayınlanan dergi ve konferans adlarıyla ilgili bigram ve trigramların ayıklanması için “journal, conference, open, literature, study, procedia, ieee...v.b.” kelimeler de oluşturulan korpustan çıkarıldı.
- Daha sonra tüm harfler küçük harfe çevrildi.
- Her makalede iki veya daha çok tekrarlanan bigramların ve trigramların kullanım adetleri hesaplandı.

Tablo 2. En çok kullanılan bigramlar

Sıra	Bigram	Adet	Sıra	Bigram	Adet	Sıra	Bigram	Adet
1	industry 4.0	4764	35	business models	91	69	manufacturing companies	52
2	cyber-physical systems	1112	36	artificial intelligence	91	70	data mining	51
3	big data	881	37	augmented reality	87	71	operations management	51
4	internet things	772	38	it implementation	85	72	context industry	51
5	supply chain	436	39	production processes	84	73	available august	51
6	industrial revolution	328	40	implementation industry	84	74	supply chains	50
7	cloud computing	261	41	cloud manufacturing	84	75	product development	50
8	manufacturing systems	258	42	ripple effect	82	76	social companies	50
9	smart factory	256	43	life cycle	80	77	simulation modelling	50
10	production systems	213	44	machine learning	79	78	smart products	49
11	intelligent manufacturing	198	45	sustainable business	79	79	lean automation	49
12	lean manufacturing	189	46	chain management	74	80	industrial wireless	49
13	data analytics	185	47	future research	73	81	cyber-physical system	48
14	smart manufacturing	181	48	value chain	72	82	research agenda	48
15	digital twin	181	49	information communication	70	83	4th industrial	48
16	lean production	180	50	value creation	69	84	cyber security	46
17	manufacturing industry	147	51	decision making	69	85	industry 4.0.	46
18	production research	143	52	data collection	68	86	success factors	46
19	digital technologies	142	53	information technology	68	87	advanced manufacturing	45
20	4.0 technologies	132	54	risk management	68	88	manufacturing technologies	45
21	industrial engineering	125	55	manufacturing process	67	89	production management	45
22	real time	122	56	4.0 lean	65	90	manufacturing processes	45
23	information systems	119	57	energy consumption	62	91	expected benefits	45
24	production system	112	58	4.0 concept	62	92	learning factory	45
25	fourth industrial	107	59	intellectual capital	62	93	social entrepreneurship	45
26	additive manufacturing	107	60	computer science	59	94	production process	44
27	industrial internet	102	61	shop floor	59	95	data fusion	44
28	sensor networks	101	62	circular economy	58	96	manufacturing industrys	43

29	smart factories	99	63	data analysis	57	97	manufacturing engineering	42
30	sustainable manufacturing	97	64	physical systems	57	98	new technologies	42
31	manufacturing system	96	65	energy efficiency	56	99	3d printing	42
32	wireless sensor	95	66	wireless networks	55	100	new technologies	42
33	business performance	92	67	production economics	53			
34	systems industry	91	68	data acquisition	52			

En çok kullanılan bigram şüphesiz “Industry 4.0” kelimesidir. “Industrie 4.0” da aynı anlamda olduğundan başta ayrı ayrı olarak en sık kullanılan kelimeler arasında görülen bu iki kelime “Industry 4.0” olarak birleştirilmiş ve 4764 kere bu bigramın geçtiği görülmüştür (Tablo 2) . Diğer yandan, “Industry 4.0” ile aynı anlamda kullanılan bir başka terim de “Fourth Industrial Revolution” dır. Bu trigram da en çok kullanılan trigramlarda “Industrial 4.0 Technologies” trigramından sonra 105 kere sayılarak ikinci sırada yerini almıştır (Tablo 3). Bu trigramdan “Fourth” kelimesi çıkarıldığında elde edilen “Industrial Revolution” bigramının ise 328 kere makalelerde yer aldığı görülmektedir. Sayılardaki bu farklılık bazı makalelerde önceki endüstriyel devrimlerden de bahsedilmesinden ve bazı makalelerde fourth kelimesinin rakamla yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Makalelerde en sık kullanılan diğer bigramlar sırasıyla “cyber-physical systems” , “big data”, “internet things” ve “supply chain” olarak görülmektedir. Korpusta, “of, in, the...v.b.” kelimeleri kapsayan stopwords kelimeler çıkarıldığından “internet of things” yerine “internet things” bigramına ulaşılmıştır. Ayrıca en çok kullanılan bigramların kısaltılmış hali var mı diyerek bakıldığında, makalelerde “internet of things” yerine IoT (806 kere), “cyber-physical systems” yerine CPS (702 kere) kullanıldığı görülmüş ve bu kelimeler açılmış haliyle değiştirilerek Tablo 2’ e işlenmiştir. Çoğu makalede “cyber-physical systems” kelimelerinin kesme işareti kullanılarak yazıldığı görülmüş, kesme işareti olmayan makalelerde de bu kelimeler kesme işareti içerecek şekilde değiştirilmiştir.

Endüstri 4.0 kavramı verilerin anlık olarak izlenmesi, iletilmesi ve akıllı sistemlerle değerlendirilmesine dayanmaktadır. Diğer bir deyişle Endüstri 4.0, gömülü yazılımları, ağ bağlantılı sensörleri (“sensor networks”) ve harekete geçebilen mekanizmaları içinde barındıran, algoritmalarla kendi kararlarını alarak uygulamaya geçebilen akıllı yapılardır (Almado-Lobo, 2015). Bu nedenle “cyber-physical systems” in, Endüstri 4.0 makalelerinde en sık kullanılan bigram olması beklenen bir durumdur. “Cyber-physical systems” çoğu durumda anlık, bazı durumlardaysa bir uyarım sonrası devreye girerek alınan “big data” yı değerlendirir. “Big data”, yüksek miktardaki verinin elde edilmesi, aktarılması, depolanması, korunması, görselleştirilmesi gibi farklı prosesleri de içeren zengin bir kavramdır (Xu ve diğ., 2019). “Big data” genel uygulamalarda internet üzerinden “real time” olarak bulut ortamına aktarılmakta ve “cloud computing”, “big data analytics”, “data analysis” ile değer kazanmaktadır. “Data analysis” ile veriler daha yüksek hizmet seviyeleri, daha düşük tedarik maliyetleri, daha kısa çevrim süreleri, daha az envanter maliyetleri, tahmin hatalarında azalma ve değer zinciri boyunca daha hızlı etkileşimler gibi değerlere dönüştürülür (Ardito ve diğ., 2019). Öte yandan, “data analysis” in eksik veya yanlış olması istenmeyen sonuçlara neden olabilmektedir. Örneğin, hızlı sipariş temini bekleyen müşterilere, hızlı davranmak yerine fiyat indirimleri yapmak hem onların beklentilerinin karşılanmamasına hem de kazancın azalmasına sebep olacaktır.

Tablo 3. En çok kullanılan trigramlar

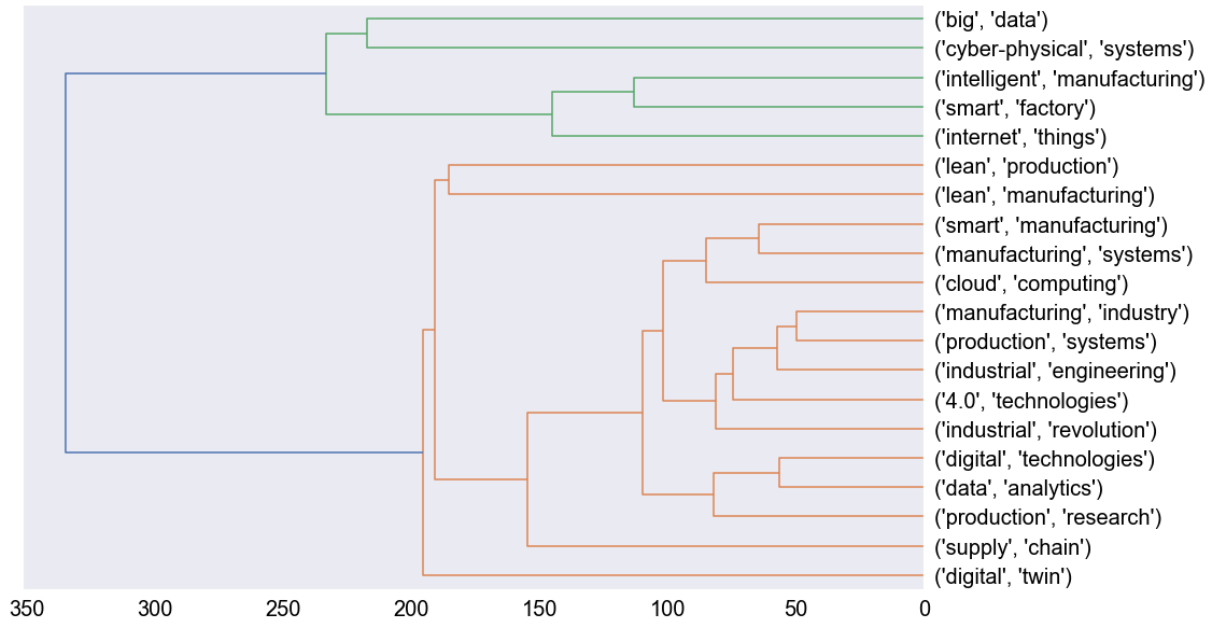
No	Trigram	Adet	No	Trigram	Adet
1	industry 4.0 technologies	132	11	manufacturing industry 4.0	56
2	fourth industrial revolution	105	12	industry 4.0 concept	46
3	big data analytics	96	13	4th industrial revolution	46
4	implementation industry 4.0	74	14	context industry 4.0	46
5	systems industry 4.0	74	15	industrial internet things	40
6	supply chain management	72	16	concept industry 4.0	40
7	sustainable business performance	68	17	cyber-physical systems industry	40
8	industry 4.0 lean	65	18	critical success factors	38

9	wireless sensor networks	62	19	computer integrated manufacturing	37
10	4.0 lean manufacturing	61	20	implementing industry 4.0	34

“Internet of things” ile internete bağlanmış nesnelere hem hareketleri izlemek için veri alınır, hem de yönetmek için onlara veri gönderilir. Endüstrideki her nesnenin internete bağlı olması çok sayıda IP adresi ihtiyacını ortaya çıkaracağından IPv6 (Internet Protocol version 6) için çalışmalar devam etmektedir. Gelecekte, IP adreslerinin 128 bit olarak kullanılması 2^{128} adresin tanımlanabilir olmasını sağlayacaktır (Anderl, 2014). Böylece çok daha fazla nesne “real time” olarak internete bağlanarak izlenebilecek ve yönetilebilecektir.

Endüstriyel gelişimde en önemli kavramlardan biri de “supply chain” dir. Endüstriyel faaliyetler sonucu ürün veya hizmet olarak sunulan değerler, çoğu zaman birbiriyle bağlantılı çok sayıda fiziksel ve dijital süreçlerin sonucunda oluşmaktadır. Bu süreçleri kapsayan “supply chain” teknolojileri, küresel çapta birlikliklerin oluşabilmesine fırsat vermiş, ayrıca süreçler daha hızlı bir şekilde izlenebilir ve yönetilebilir hale gelmiştir.

Endüstri 4.’ün farklı uygulamaları, farklı teknolojilerin entegrasyonunu gerektirmektedir. Bu anlayışla Endüstri 4.0 makalelerinde, “Industry 4.0” dan sonra en sık kullanılan 20 bigramın, kullanımına göre aralarında bir ilişki olup olmadığı incelenmek istendi. Diğer bir deyişle, bu bigramların çalışmada kullanılan makaleler ve kullanım adetleri açısından birbirlerine benzerlikleri araştırıldı. Bu amaçla, her bir bigram için, makaleler öznitelikleri (75 adet) ve bigramın bu makalelerdeki kullanım adetleri öznitelik değerlerini oluşturacak şekilde bir vektör oluşturuldu. Bu vektörlerin birbirine olan benzerliklerini gösteren ve böylece bigramların farklı gruplara ayrılabilmesine olanak tanıyan Ward’s Metodu ile oluşturulan dendogramın görüntüsü Figür 1’de görülmektedir.

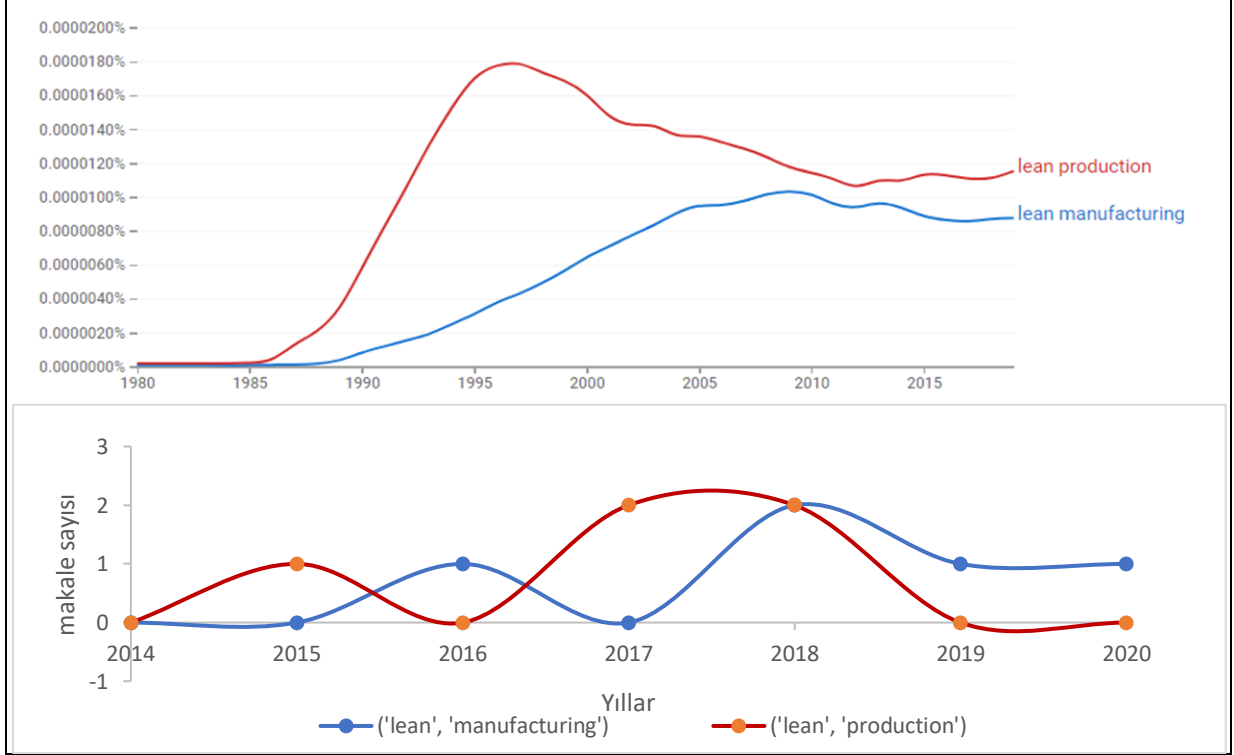

Figür 1. En sık kullanılan bigramların makalelerde kullanım adetlerine göre oluşturulmuş dendogram görüntüsü

Aceto ve diğerlerine ait olan 2020 tarihli çalışmada, “cyber-physical systems” den oluşan Endüstri 4.0’ın başlıca “internet of things,” big data analysis” ve “cloud computing” teknolojilerini kullandığı belirtilmiştir. Bu çalışmada da Figür 1’de görülen dendogram 200-210 aralığından bir çizgi ile kesilerek gruplandırıldığında ve her grup, en sık kullanılan bigramla temsil edildiğinde benzer bir sonuca ulaşılmaktadır. Çünkü bu gruplandırmada ulaşılan bigramlar, “big data”, “cyber-physical systems”, “internet of things” ve Endüstri 4.0 teriminin bir başka şekilde adlandırılması olan “industrial revolution” terimleridir. Ayrıca bu dendogram ve Tablo 1’deki sonuçlardan, “cyber-physical systems” ve “big data”nın aynı makalelerde yüksek adetlerde birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. “Internet of things” teknolojisinin “smart factory” ve “intelligent manufacturing” kavramlarıyla birlikte çokça kullanıldığı sonucuna da dendogramdan ulaşılabilir. Diğer yandan, turuncu ile görülen grup altında da pek çok grup bulunmaktadır. Bu grup altındaki “lean manufacturing” ve “lean production” birlikte ayrı bir grup

oluşturmuş, “digital twin” bigramı ise diğer bigramlardan daha bağımsız bir kavram olarak dendogramda yerini almıştır.

Malzeme, stok, hareket gibi üretimde ürüne değer katmayan her türlü fazlalıktan kurtulmayı hedefleyen ve yalın üretim olarak Türkçeye çevrilen “lean production” ve “lean manufacturing” kavramları, 1980’lerin sonlarında post-Fordist bir açılım olarak yaygınlaşmaya başlamıştır (Hampson, 1999). Nispeten eski bir kavram olmasına rağmen, bu kavramlar merkezîyetçi kontrolü dağıtmayı, esneklik ve üretkenliği arttırmayı hedeflemesi açısından Endüstri 4.0 ile benzeşmektedir (Buer ve diğ. ,2018). Bu nedenle, Endüstri 4.0 makalelerinde en çok kullanılan 20 bigram arasına bu iki bigram girmektedir ve bu bigramlar popülerliğini hala korumaktadır (Figür 2).

Figür 2. “Lean manufacturing” ve “lean production” bigramlarına ait; a) Google Books Ngram Viewer ekran görüntüsü, b) Yıllara göre kullanıldıkları makale sayıları

Bigramlarla Endüstri 4.0 Makalelerinde Yeni Eğilimler

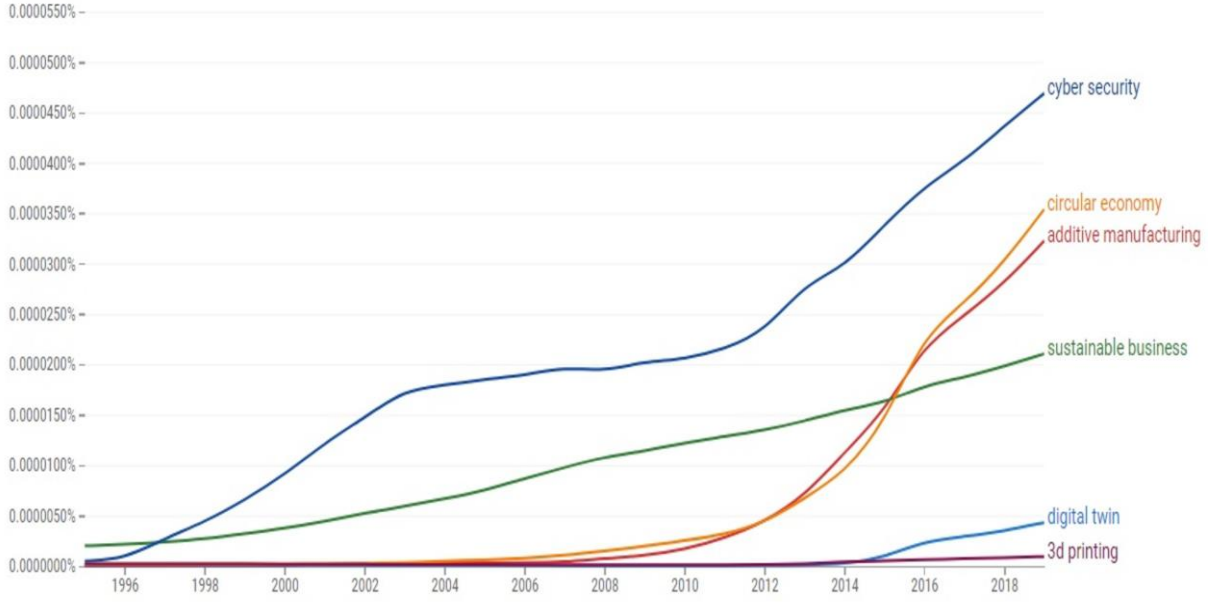
Endüstri 4.0 ile ilgili yeni eğilimleri bulmak için ilk zamanlardaki makalelerde yer almayıp da daha sonraki makalelerde yer alan kavramlar araştırılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Endüstri 4.0 ile ilgili çalışılan makaleler yıllar bazında gruplandı. En çok kullanılan 100 bigramın her biri, bu makalelerde ayrı ayrı incelenerek, 2017 yılına kadar hiç görülmemesine rağmen 2017 ve sonraki en az iki yılda görülenlerinin hangileri olduğu incelendi. Bu sorgulama sonucunda Tablo 4’de görülen bigramlara ulaşıldı.

Tablo 4. Sadece 2017 ve sonrasındaki makalelerde görülen ve sık kullanılan bigramlar

digital twin	computer science	supply chains	manufacturing technologies
additive manufacturing	circular economy	research agenda	3d printing
sustainable business	production economics	cyber security	
chain management	data mining	success factors	
risk management	operations management	advanced manufacturing	

Bu bigramların ilk yıllarda görülmemesinin rastlantısal olup olmadığının incelenmesi için, bu bigramlar ayrıca Google Books Ngram Viewer platformunda da sorgulatılmıştır. Her iki algoritmayla da

yükselişte olduğu gözlemlenen bigramlar; “additive manufacturing”, “3d printing”, “cyber security”, “circular economy”, “sustainable business” ve “digital twin” dir.

Figür 3. Seçilen makalelerde sadece 2017 ve sonrasında görülen, en sık kullanılan 100 bigram arasında yer alan ve Google Books Ngram Viewer’da da arttığı tespit edilen bigramlara ait Google Books Ngram Viewer ekran görüntüsü

Additive Manufacturing (3D Printing) : Malzemeleri katman katman birleştirip şekillendirerek oluşturan “additive manufacturing” , diğer bir adlandırmayla “3d printing” işlemlerinde, fazla stoklar önlenmekte, ürün kişiselleştirmeleri artmakta ve imalatın yerel yapılabilmesi sağlanarak taşıma işlemlerinin önüne geçilmektedir (Ivanov ve diğ., 2019). “Additive manufacturing” teknolojisinin yaygınlaşmasıyla, kritik önem taşıyan parçalar dışındaki çoğu yedek parçanın son kullanıcıya veya son kullanıcıya yakın yerel bir tesiste 3D teknolojisiyle üretilmesi beklenmektedir (Lee ve diğ., 2018). “Additive manufacturing” sayesinde çok küçük serilerin ve kişiselleştirilmiş ürünlerin üretiminin, seri üretim maliyetlerine eşdeğer bir maliyetle yapılabilmesi sağlanabilir (Rodic, 2017). Gıdadan metale kadar farklı malzemeler için kullanılabilen “additive manufacturing” çalışanların iş gücü yerine tasarım, yönetim ve analiz işlerine yönelmesine, kullanıcılara da tasarıma ortak olabilmelerine olanak vermektedir (Dalenogare ve diğ., 2018; Dilberoğlu ve diğ., 2017).

Cyber Security: Endüstri 4.0’da “internet of things” kullanılarak teknolojik cihazların birbiriyle bağlantılı olması sonucunda, çok büyük sayılarda veri internete aktarılmaktadır. Bu durum veri gizliliğinin sağlanıp sağlanamadığı konusunda endişelere sebep olmakta ve veri güvenliğini sağlayacak “cyber security” önem kazanmaktadır (Ardito ve diğ. 2019). Veri güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra, “internet of things” e sahip cihazlar kullanarak veri etkileşiminde bulunan paydaşlar arasındaki ilişkilerde yetkilendirme, eş zamanlı bilgilendirme gibi metotlarla güven yönetiminin sağlanabileceği ortamların oluşturulması da “cyber security” konuları arasındadır (Manavalan ve Jayakrishna, 2019). Diğer yandan, “cyber security” sağlanırken, ağ bağlantılarının performansının düşmemesi (Moeuf ve diğ., 2020), paydaşlar arasındaki gerekli şeffaflığın engellenmemesi de ele alınması gereken konular arasındadır.

Circular Economy: Doğal kaynakların kıt olduğu ve atığa çıkan bazı değerlerin tekrar kazanılabileceği anlayışıyla hareket eden “circular economy”, üretimde kullanılan kaynakların ve enerjinin döngüselliğini en üst seviyeye çıkarmaya odaklanır (Jabbour ve diğ., 2018). Al-yap-tüket anlayışına dayalı ileriye dönük değer zincirinde, tersine lojistik ile tek bir tedarik zinciri boyunca bir döngü sağlanır. Oysa “circular economy”, tersine lojistiğin tekrar kullanımı için toplama, yeniden pazarlama faaliyetlerinden faydalanmakta ancak tersine lojistikten daha geniş bir yelpazeyi içinde barındırmaktadır. Çünkü geri dönüşüm işlemleriyle birlikte yenilenebilir malzemelerin tüm hayat

döngüsündeki operasyonlarını (Dev ve diğ., 2020), kurumlar arası işbirliği ve iletişim faaliyetlerini de kapsayan bir içeriğe sahiptir. Böylece “circular economy“ ekonomik ve çevresel düzeyde endüstriyel veya kentsel yarar ortaklığı anlayışına dayanarak çoklu tedarik zincirleri oluşturur (Tseng ve diğ., 2018). **Sustainable Business:** “Sustainable business” kavramı, bir işletmenin ekonomik, sosyal, kültürel veya diğer bağlamlarda sürdürülebilir bir şekilde nasıl değer yaratabileceğini tanımlamaktadır (Nosratabadi ve diğ., 2019). “Sustainable business” ve “circular economy”, birbirleriyle kesişen ve ortak hedefleri olan iki kavramdır (Geissdoerfer ve diğ., 2018). “Sustainable business” oluşturmak için başlıca dört temel alanda sürdürülebilirlik sağlanmalıdır. Bunlar (Machado ve diğ.,2020);

- Süreç ve ekipmanlara odaklanarak üretim teknolojileri alanı,
- Ürün ve servis tasarımına odaklanarak ürün yaşam döngüsü,
- Şirketlerin organizasyonlarına ve üretim ağlarına odaklanarak değer oluşturma alanı,
- Toplumu, çevreyi, ekonomiyi geniş ölçekli düşünerek sosyal sorumluluk alanı olarak sıralanabilir.

Bu alanlarda Endüstri 4.0 teknolojilerini etkin kullanmak, uzun vadede rekabet ortamında ayakta kalabilmek için kaçınılmaz olacaktır. Çünkü “sustainable business” hem makro hem mikro düzeyde avantajları beraberinde getirmektedir. Makro düzeyde düşünüldüğünde;

- Akıllı teknolojilerle sağlanan akıllı veriler yeni iş modellerinin oluşturulmasına fırsat verecektir.
- “Real time” veriler ile hem ürün yaşam döngülerinde tekrar tekrar kullanımlar sağlanacak hem de yaşam döngüsüne dahil olmayan kuruluşlarla ürün, malzeme, enerji, su, akıllı veri gibi kaynak ticareti veya değişimi yapılarak değer yaratan ağlar oluşturulacaktır (Stock ve Seliger, 2016).

Mikro düzeyde ise ekipman, insan, organizasyon, proses ve ürün ile yeni teknolojilerin entegrasyonu “sustainable business” oluşumuna katkı sağlayacaktır (Stock ve Seliger, 2016). Bu kazançlar şu şekilde sıralanabilir;

- Sensörleri ve hareketli mekanizmaları içeren ekipmanların farklı ihtiyaçlar için otomatik modifiye edilerek çeşitli işlerde kullanılabilmesiyle yedek parça, yer ve zaman kazançları sağlanacaktır.
- “Augmented reality” teknolojisi sayesinde satınalma kararları, tasarım prosesleri ve eğitsel işlevler hızlanacak ve kolaylaşacaktır.
- Operasyonel işlemler, “cyber-physical systems” içinde yer alan robotlara bırakılarak, çalışanların işlerin tasarım, analiz ve geliştirme kısımlarına yoğunlaşması sağlanacaktır.
- Endüstri 4.0 teknolojileri kullanarak alınan veriler ile entegre edilmiş “information systems” sayesinde çalışanlar bilgiye rahat ulaşacaklar ve “decision making” teknolojileriyle daha rahat karar alabilecekler. Böylece, organizasyonlardaki hiyerarşik ve merkezîyetçi yapı yerini daha yatay ve hızlı şekilde karar alımı uygulanabilecek bir yapıya bırakacaktır.
- Hem ürünler hem de prosesler, “circular economy” kapsamında geniş çaplı organizasyonlar arasında iş birliği sağlanarak elde edilecektir.

Digital Twin: “Dijital twin” ile fiziksel hayatta var olan veya var olacak olan bir varlık dijital ortama, “simulation modelling” kullanılarak, özellikleri ve davranışları ile aktarılır. Daha fiziksel varlık tasarlanırken, dijital varlık bu varlığın tüm hayat döngüsü boyunca farklı fonksiyonlardaki performanslarını hesaplamaya ve optimize etmeye çalışır. Fiziksel varlık, dijital varlık ile tüm hayat döngüsünde etkileşimdedir ve “real time” bir şekilde “internet of things” sayesinde izlenerek tüm hayat döngüsünde olabilecek aksilikler için gerekli tedbirler alınmaya çalışılır. Bu nedenle dijital varlığın izlenmesiyle oluşan “big data”; “machine learning” veya daha kapsamlı algoritmaları kapsayan “artificial intelligence” gibi metotlarla eğitilir ve varlığın gelecekteki davranış tahmin edilir. “Digital twin” deki varlık ürün, parça veya sistem olabilir (Boshert ve diğ., 2018).

“Digital twin”, nesnelerin özelliklerini ve davranışlarını dijital ortama taşıdığından çok farklı disiplinlere sahiptir. Ayrıca ideal bir “digital twin” oluşturmak için malzeme, mukavemet, sistem mühendisliği gibi bilimlerin yanında Endüstri 4.0 teknolojilerine ihtiyaç duyulur. Dijital varlığın görsel olarak sunulmasında kullanılan “augmented reality” de “digital twin” için önemli teknolojilerden biridir. Şu an pek çok sektör için daha başlangıç aşamasında olan “digital twin”, zamandan, işçilikten,

maliyetten kazanç sağlamaktadır. Bu nedenlerle, gelecekte teknolojilerin gelişmesi, yaygınlaşması ve entegrasyonu daha yaygın, kapsamlı ve etkin bir şekilde kullanılması beklenmektedir.

“Industry 4.0” mı? “Production 4.0” mı?

Bilindiği gibi endüstri hizmet ve üretim olarak iki temel alana bölünmektedir. En sık kullanılan bigramların içinde “manufacturing” ve “production” kelimeleri bulunmalarına rağmen İngilizcede hizmet faaliyetleri için kullanılan “service” kelimesini içeren bigramların, ilk yüz içinde yer almamaları bu alanda bir eksiklik olabileceğini düşündürmektedir. Ancak makalelere tek tek bakıldığında tedarik zincirindeki taşıma işlemleri için “Logistic 4.0” (Barreto ve diğ., 2017), sağlık bakım hizmetleri için “Healthcare 4.0” (Aceto ve diğ., 2020) çalışmalarını görmekteyiz. Bu makalelerde rastlanmamasına rağmen literatürde “Marketing 4.0”, “Accounting 4.0”, “Tourism 4.0” gibi pek çok hizmet sektörünün sonuna “4.0” eklenerek kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, üretim yapılan yerlerde tüm prosesler, production veya manufacturing kavramlarıyla açıklanabilirken; hizmete dayalı çalışan işletmelerde, “service” kelimesi çok yaygın olarak kullanılmamakta; hangi hizmete dayalı çalışılıyorsa onunla ilgili adlandırma tercih edilmektedirler. Diğer yandan, Google Book Ngrams Viewer tarafından, başına herhangi bir kelimenin gelebileceğini belirtmek için yıldız işareti konularak “4.0” yazıldığında hizmet sektörüne ait bir “4.0” ile biten herhangi bir bigramın 2020 tarihine kadar görülmemektedir. Bu da hizmet sektörleri için Endüstri 4.0’ın üretim sektörlerinden daha geride olduğunun bir göstergesi olabilir.

SONUÇ

Endüstri 4.0 ile ilgili 2014 tarihinden bu yana en çok atıf almış makalelerdeki bigramlar ve trigramlar sayılarak değerlendirildiğinde, Endüstri 4.0’ın oluşmasını sağlayan önemli teknolojiler rahatlıkla görülebilmektedir. Bu teknolojiler ayrı ayrı adlara sahip olsalar da, aslında etkin bir şekilde kullanılmaları için birbirleri ile entegrasyona ihtiyaç duymaktadır. Örneğin; “industry 4.0” , “cyber physical systems” olmadan, “cyber physical systems” “big data” olmadan, “big data” internet of things” olmadan düşünülemez.

Çalışmada, sıkça kullanılan ve bilinen teknolojilerin yanında, kavram olarak daha yeni gelişmekte olan kavramların olup olmadığı sorgulanmış ve makalelerde diğerlerine göre daha sonra kullanıma başlanmış kavramlar bulunmuştur. Gelecekte kullanımının daha da artması beklenen bu kavramlardan ikisi aslında aynı anlamda kullanılan; kişisel ürünlerin yapılmasına olanak tanıyan, hayallerimizi, kişisel beklentilerimizi, dijital ortamda tasarlayıp fiziksel ortamda sahip olmamıza olanak veren “additive manufacturing” ve “3d printing” dir. Bu kavramlara ait teknolojik gelişmeyle günlük hayatlarda da kullanılan pek çok ürün yerine, ürünü üretmede kullanılan veri satın alınacak ve müşterilerin son dokunuşlarıyla ürün “additive manufacturing” kullanılarak oluşturulabilecektir. Gelecekte, “additive manufacturing” gibi birçok farklı teknolojinin sunduğu nimetlerden faydalanılırken aynı zamanda dünyada gelecek kuşakların yaşam kalitelerinin korunması için mevcut kaynakların çok titiz bir şekilde korunması ve kullanılması gerekecektir. Tıpkı biyolojik yaşam döngüsünde örneklerini gördüğümüz bir çevrim sistemi gibi, bizlerin de endüstriyel ürün ve hizmetlerde enerji, madde, veri döngülerini sağlamamız dünyayı her türlü israftan korumamız gereklidir. Bu da, teknolojik gelişmelerle birlikte üst mercilerin yaptırımlarının da sağlanarak küresel ölçekte oluşturulacak “circular economy” ve “sustainable business” sistemlerinin kurulmasıyla olabilir. Diğer yandan, her varlığın internete bağlanmaya başladığı bu çağda fiziksel varlıkların dijital kopyalarıyla birlikte adlandırıldığı “digital twin” in oluşturulabilmesi; bu varlıkların performansının artmasına ve izlenmesine olanak verecek; bu şekilde “circular economy” nin hedeflediği zaman, malzeme, enerji kayıplarının engellenmesine katkı sağlanacaktır. Gelecekte, dijital ortamda küresel aktörler ve bireysel müşteriler arasında veri paylaşımında gerekli şeffaflık ve izleme sağlanırken kişiye veya şirkete özel verilerin korunması, fikir hırsızlığının engellenmesi, mahremiyetin korunması gibi sebeplerle “cyber security” de önemi artacak konular arasına girmektedir. Küresel rekabet ortamında, endüstrinin tüm dallarında güçlü bir şekilde yer edinebilmek için Endüstri 4.0’ın gerekliliklerinin ve eğilimlerinin iyi okunması ve eksiklerin kapanabilmesi için işletmelerin gereken eğitim ve ar-ge yatırımlarının yapılması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Aazam, M., Zeadally, S., & Harras, K. A. (2018). Deploying fog computing in industrial internet of things and industry 4.0. *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, 14(10), 4674-4682.
- Aceto, G., Persico, V., & Pescapé, A. (2020). Industry 4.0 and health: Internet of things, big data, and cloud computing for healthcare 4.0. *Journal of Industrial Information Integration*, 18, 100129.
- Almada-Lobo, F. (2015). The Industry 4.0 revolution and the future of manufacturing execution systems (MES). *Journal of innovation management*, 3(4), 16-21.
- Ardito, L., Petruzzelli, A. M., Panniello, U., & Garavelli, A. C. (2019). Towards Industry 4.0. *Business Process Management Journal*.
- Bagheri, B., Yang, S., Kao, H. A., & Lee, J. (2015). Cyber-physical systems architecture for self-aware machines in industry 4.0 environment. *IFAC-PapersOnLine*, 48(3), 1622-1627.
- Barreto, L., Amaral, A., & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. *Procedia Manufacturing*, 13, 1245-1252.
- Baygin, M., Yetis, H., Karakose, M., & Akin, E. (2016, September). An effect analysis of industry 4.0 to higher education. In *2016 15th international conference on information technology based higher education and training (ITHET)* (pp. 1-4). IEEE.
- Bonekamp, L., & Sure, M. (2015). Consequences of Industry 4.0 on human labour and work organisation. *Journal of Business and Media Psychology*, 6(1), 33-40.
- Boschert, S., Heinrich, C., & Rosen, R. (2018, May). Next generation digital twin. In *Proc. tmce* (pp. 209-218). Las Palmas de Gran Canaria, Spai
- Brettel, M., Friederichsen, N., Keller, M., & Rosenberg, M. (2014). How virtualization, decentralization and network building change the manufacturing landscape: An Industry 4.0 Perspective. *International journal of mechanical, industrial science and engineering*, 8(1), 37-44.
- Buer, S. V., Strandhagen, J. O., & Chan, F. T. (2018). The link between Industry 4.0 and lean manufacturing: mapping current research and establishing a research agenda. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2924-2940.
- Büchi, G., Cugno, M., & Castagnoli, R. (2020). Smart factory performance and Industry 4.0. *Technological Forecasting and Social Change*, 150, 119790.
- Dalenogare, L. S., Benitez, G. B., Ayala, N. F., & Frank, A. G. (2018). The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. *International Journal of Production Economics*, 204, 383-394.
- Dev, N. K., Shankar, R., & Qaiser, F. H. (2020). Industry 4.0 and circular economy: Operational excellence for sustainable reverse supply chain performance. *Resources, Conservation and Recycling*, 153, 104583.
- Diez-Olivan, A., Del Ser, J., Galar, D., & Sierra, B. (2019). Data fusion and machine learning for industrial prognosis: Trends and perspectives towards Industry 4.0. *Information Fusion*, 50, 92-111.
- Dilberoglu, U. M., Gharehpapagh, B., Yaman, U., & Dolen, M. (2017). The role of additive manufacturing in the era of industry 4.0. *Procedia Manufacturing*, 11, 545-554.
- Dombrowski, U., & Wagner, T. (2014). Mental strain as field of action in the 4th industrial revolution. *Procedia Cirp*, 17(1), 100-105.
- Drath, R., & Horch, A. (2014). Industrie 4.0: Hit or hype?[industry forum]. *IEEE industrial electronics magazine*, 8(2), 56-58.
- Erol, S., Jäger, A., Hold, P., Ott, K., & Sihn, W. (2016). Tangible Industry 4.0: a scenario-based approach to learning for the future of production. *Procedia CiRp*, 54(1), 13-18.
- Faller, C., & Feldmüller, D. (2015). Industry 4.0 learning factory for regional SMEs. *Procedia Cirp*, 32, 88-91.
- Fantini, P., Pinzone, M., & Taisch, M. (2020). Placing the operator at the centre of Industry 4.0 design: Modelling and assessing human activities within cyber-physical systems. *Computers & Industrial Engineering*, 139, 105058.
- Frank, A. G., Dalenogare, L. S., & Ayala, N. F. (2019). Industry 4.0 technologies: Implementation patterns in manufacturing companies. *International Journal of Production Economics*, 210, 15-26.

- Ganzarain, J., & Errasti, N. (2016). Three stage maturity model in SME's toward industry 4.0. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 9(5), 1119-1128.
- Geissdoerfer, M., Vladimirova, D., & Evans, S. (2018). Sustainable business model innovation: A review. *Journal of cleaner production*, 198, 401-416.
- Haseeb, M., Hussain, H. I., Ślusarczyk, B., & Jermstittiparsert, K. (2019). Industry 4.0: A solution towards technology challenges of sustainable business performance. *Social Sciences*, 8(5), 154.
- Hampson I. Lean Production and the Toyota Production System Or, the Case of the Forgotten Production Concepts. *Economic and Industrial Democracy*. 1999;20(3):369-391.
- Hofmann, E., & Rüsçh, M. (2017). Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics. *Computers in industry*, 89, 23-34.
- Ivanov, D., Dolgui, A., & Sokolov, B. (2019). The impact of digital technology and Industry 4.0 on the ripple effect and supply chain risk analytics. *International Journal of Production Research*, 57(3), 829-846.
- Jazdi, N. (2014, May). Cyber physical systems in the context of Industry 4.0. In *2014 IEEE international conference on automation, quality and testing, robotics* (pp. 1-4). IEEE.
- Kolberg, D., & Zühlke, D. (2015). Lean automation enabled by industry 4.0 technologies. *IFAC-PapersOnLine*, 48(3), 1870-1875.
- Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., Feld, T., & Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. *Business & information systems engineering*, 6(4), 239-242.
- Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H. A. (2015). A cyber-physical systems architecture for industry 4.0-based manufacturing systems. *Manufacturing letters*, 3, 18-23.
- Lee, J., Davari, H., Singh, J., & Pandhare, V. (2018). Industrial Artificial Intelligence for industry 4.0-based manufacturing systems. *Manufacturing letters*, 18, 20-23.
- Xu, L. D., Xu, E. L., & Li, L. (2018). Industry 4.0: state of the art and future trends. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2941-2962.
- Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of industrial information integration*, 6, 1-10.
- Machado, C. G., Winroth, M. P., & Ribeiro da Silva, E. H. D. (2020). Sustainable manufacturing in Industry 4.0: an emerging research agenda. *International Journal of Production Research*, 58(5), 1462-1484.
- Manavalan, E., & Jayakrishna, K. (2019). A review of Internet of Things (IoT) embedded sustainable supply chain for industry 4.0 requirements. *Computers & Industrial Engineering*, 127, 925-953.
- Masood, T., & Egger, J. (2019). Augmented reality in support of Industry 4.0—Implementation challenges and success factors. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 58, 181-195.
- Moeuf, A., Lamouri, S., Pellerin, R., Tamayo-Giraldo, S., Tobon-Valencia, E., & Eburdy, R. (2020). Identification of critical success factors, risks and opportunities of Industry 4.0 in SMEs. *International Journal of Production Research*, 58(5), 1384-1400.
- Moktadir, M. A., Ali, S. M., Kusi-Sarpong, S., & Shaikh, M. A. A. (2018). Assessing challenges for implementing Industry 4.0: Implications for process safety and environmental protection. *Process Safety and Environmental Protection*, 117, 730-741.
- Mrugalska, B., & Wyrwicka, M. K. (2017). Towards lean production in industry 4.0. *Procedia Engineering*, 182, 466-473.
- Muhuri, P. K., Shukla, A. K., & Abraham, A. (2019). Industry 4.0: A bibliometric analysis and detailed overview. *Engineering applications of artificial intelligence*, 78, 218-235.
- Nosratabadi, S., Mosavi, A., Shamshirband, S., Kazimieras Zavadskas, E., Rakotonirainy, A., & Chau, K. W. (2019). Sustainable business models: A review. *Sustainability*, 11(6), 1663.
- Oztemel, E., & Gursev, S. (2020). Literature review of Industry 4.0 and related technologies. *Journal of Intelligent Manufacturing*, 31(1), 127-182.
- Popkova, E. G., & Sergi, B. S. (2020). Human capital and AI in industry 4.0. Convergence and divergence in social entrepreneurship in Russia. *Journal of Intellectual Capital*.
- Qi, Q., & Tao, F. (2018). Digital twin and big data towards smart manufacturing and industry 4.0: 360 degree comparison. *Ieee Access*, 6, 3585-3593.
- Qin, J., Liu, Y., & Grosvenor, R. (2016). A categorical framework of manufacturing for industry 4.0 and beyond. *Procedia cirp*, 52, 173-178.

- Rajput, S., & Singh, S. P. (2019). Connecting circular economy and industry 4.0. *International Journal of Information Management*, 49, 98-113.
- Rauch, E., Linder, C., & Dallasega, P. (2020). Anthropocentric perspective of production before and within Industry 4.0. *Computers & Industrial Engineering*, 139, 105644.
- Reischauer, G. (2018). Industry 4.0 as policy-driven discourse to institutionalize innovation systems in manufacturing. *Technological Forecasting and Social Change*, 132, 26-33.
- Roblek, V., Meško, M., & Krapež, A. (2016). A complex view of industry 4.0. *Sage Open*, 6(2), 2158244016653987.
- Rodič, B. (2017). Industry 4.0 and the new simulation modelling paradigm. *Organizacija*, 50(3), 193-207.
- Rojko, A. (2017). Industry 4.0 concept: background and overview. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM)*, 11(5), 77-90.
- Sanders, A., Elangeswaran, C., & Wulfsberg, J. P. (2016). Industry 4.0 implies lean manufacturing: Research activities in industry 4.0 function as enablers for lean manufacturing. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 9(3), 811-833.
- Santos, M. Y., e Sá, J. O., Andrade, C., Lima, F. V., Costa, E., Costa, C., ... & Galvão, J. (2017). A big data system supporting bosch braga industry 4.0 strategy. *International Journal of Information Management*, 37(6), 750-760.
- Schlechtendahl, J., Keinert, M., Kretschmer, F., Lechler, A., & Verl, A. (2015). Making existing production systems Industry 4.0-ready. *Production Engineering*, 9(1), 143-148.
- Schuh, G., Potente, T., Varandani, R., & Schmitz, T. (2014). Global Footprint Design based on genetic algorithms—An “Industry 4.0” perspective. *CIRP Annals*, 63(1), 433-436.
- Schumacher, A., Erol, S., & Sihn, W. (2016). A maturity model for assessing Industry 4.0 readiness and maturity of manufacturing enterprises. *Procedia Cirp*, 52(1), 161-166.
- Shrouf, F., Ordieres, J., & Miragliotta, G. (2014, December). Smart factories in Industry 4.0: A review of the concept and of energy management approached in production based on the Internet of Things paradigm. In *2014 IEEE international conference on industrial engineering and engineering management* (pp. 697-701). IEEE.
- Ślusarczyk, B. (2018). Industry 4.0: Are we ready?. *Polish Journal of Management Studies*, 17.
- Sommer, L. (2015). Industrial revolution-industry 4.0: Are German manufacturing SMEs the first victims of this revolution?. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 8(5), 1512-1532.
- Stock, T., & Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in industry 4.0. *Procedia Cirp*, 40, 536-541.
- Strange, R., & Zucchella, A. (2017). Industry 4.0, global value chains and international business. *Multinational Business Review*.
- Sung, T. K. (2018). Industry 4.0: a Korea perspective. *Technological forecasting and social change*, 132, 40-45.
- Tjahjono, B., Esplugues, C., Ares, E., & Pelaez, G. (2017). What does industry 4.0 mean to supply chain?. *Procedia Manufacturing*, 13, 1175-1182.
- Tortorella, G. L., & Fettermann, D. (2018). Implementation of Industry 4.0 and lean production in Brazilian manufacturing companies. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2975-2987.
- Tseng, M. L., Tan, R. R., Chiu, A. S., Chien, C. F., & Kuo, T. C. (2018). Circular economy meets industry 4.0: Can big data drive industrial symbiosis?. *Resources, Conservation and Recycling*, 131, 146-147.
- Tupa, J., Simota, J., & Steiner, F. (2017). Aspects of risk management implementation for Industry 4.0. *Procedia Manufacturing*, 11, 1223-1230.
- Ungurean, I., Gaitan, N. C., & Gaitan, V. G. (2014, May). An IoT architecture for things from industrial environment. In *2014 10th International Conference on Communications (COMM)* (pp. 1-4). IEEE.
- Vaidya, S., Ambad, P., & Bhosle, S. (2018). Industry 4.0—a glimpse. *Procedia Manufacturing*, 20, 233-238.

- Varghese, A., & Tandur, D. (2014, November). Wireless requirements and challenges in Industry 4.0. In *2014 International Conference on Contemporary Computing and Informatics (IC3I)* (pp. 634-638). IEEE.
- Wan, J., Tang, S., Shu, Z., Li, D., Wang, S., Imran, M., & Vasilakos, A. V. (2016). Software-defined industrial internet of things in the context of industry 4.0. *IEEE Sensors Journal*, *16*(20), 7373-7380.
- Wang, S., Wan, J., Zhang, D., Li, D., & Zhang, C. (2016). Towards smart factory for industry 4.0: a self-organized multi-agent system with big data based feedback and coordination. *Computer Networks*, *101*, 158-168.
- Wilkesmann, M., & Wilkesmann, U. (2018). Industry 4.0—organizing routines or innovations?. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*.
- Xu, L. D., & Duan, L. (2019). Big data for cyber physical systems in industry 4.0: a survey. *Enterprise Information Systems*, *13*(2), 148-169.
- Xu, L. D., Xu, E. L., & Li, L. (2018). Industry 4.0: state of the art and future trends. *International Journal of Production Research*, *56*(8), 2941-2962.
- Zheng, P., Sang, Z., Zhong, R. Y., Liu, Y., Liu, C., Mubarak, K., ... & Xu, X. (2018). Smart manufacturing systems for Industry 4.0: Conceptual framework, scenarios, and future perspectives. *Frontiers of Mechanical Engineering*, *13*(2), 137-150.
- Zhong, R. Y., Xu, X., Klotz, E., & Newman, S. T. (2017). Intelligent manufacturing in the context of industry 4.0: a review. *Engineering*, *3*(5), 616-630.
- Zhou, K., Liu, T., & Zhou, L. (2015, August). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges. In *2015 12th International conference on fuzzy systems and knowledge discovery (FSKD)* (pp. 2147-2152). IEEE.

Erken Cumhuriyet Döneminde Güvenli Coğrafya Olarak “Anadolu” Tasavvuru: Anadolu Mecmuası Örneği

Gökberk YÜCEL¹

Özet

Millî Mücadele sonrasında milli kimlik ve milli tarih tartışmalarında orijinal coğrafya veya anavatanın konumu belirleyici bir faktör olmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle somut bir zeminde ortaya çıkan paradigma değişimi, vatan kavramında sınırları belli bir toprağa bağlı olan kimlik tahayyülünün siyasi ve sosyolojik izdüşümünü oluşturmuştur. Bu bağlamda, yeni kimlik tahayyülünün, fail/ fiil ilişkisini güvenli bir temelde yerine getirecek kimlik-mekân-hafıza bileşimine bağlı olması amaçlanmaktadır. Bu atmosferde Nisan 1924 ile Mart 1925 arasında yayınlanan Anadolu Mecmuası, Anadolu düşüncesi üzerinden kimlik, tarih ve coğrafyaya ilişkin bir çerçeve sunmaya çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, Mecmua’da yer alan Anadolu yaklaşımının güvenli coğrafya kavramı üzerinden nasıl şekillendiğini incelemektir. Belge analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, öncelikle kuramsal zeminde güvenli coğrafya kavramı tartışılmıştır. Daha sonra Mecmua’da yayınlanan makaleler ışığında Anadolu’da Türk kimliği, bilgi ve deneyiminin ne zaman ve nasıl şekillendiği, faillerin veya fillerin Anadolu’daki Türk varlığına tehdit olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Türklerin bağımsız bir millet ve kalıcı bir devlet haline gelmesiyle büyük failin Anadolu topraklarında tecrübe ve bilgi birikimine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenli Coğrafya, Anadolu, Anadolu Mecmuası

The Concept of "Anatolia" as a Safe Geography in the Early Republic Period: The Example of Anatolian Journal

Gökberk YÜCEL¹

Abstract

The location of the original geography or homeland has been a determining factor in the discussions of national identity and national history after the National Struggle. The paradigm change, which emerged on a concrete ground with the proclamation of the Republic, constituted the political and sociological projection of the imagination of identity, whose borders are bound to certain land in the concept of homeland. In this context, the new identity imagination is intended to depend on the composition of identity-space-memory that will fulfil the agent/act relationship on a safe basis. In this atmosphere, the Anatolian Journal, published between April 1924 and March 1925, tried to present a framework regarding identity, history and geography through Anatolian thought. The purpose of this study is to examine how the approach to Anatolia in the magazine is shaped over the concept of safe geography. In the study in which the document analysis method was used, firstly the concept of safe geography was discussed on theoretical grounds. Later, in the light of the articles published in the Journal, when and how the Turkish identity, knowledge and experience were shaped in Anatolia, and what the perpetrators or acts were seen as a threat to the Turkish existence in Anatolia were determined. As the Turks became an independent nation and a permanent state, it was concluded that the great agent had experience and knowledge in Anatolian lands.

Keywords: Safe Geography, Anatolia, Anatolian Journal

GİRİŞ

Anadolu Mecmuası¹ modern dönem Türk fikir tarihinde, Anadolu merkezli ideolojik refleksin önsözü ve kurucu metni olarak Nisan 1924 ile Mart 1925² arasında 12 sayı neşredilmiştir. Mecmua'da, Anadolu merkezli tarih, kültür, sanat, edebiyat ve fikir yazılarına ve şiirlere yer verilmiştir. Ahmed Halil, Ahmed Hamdi Tanpınar, Faruk Nafiz Çamlıbel, Hilmi Ziya Ülken, Mehmed Halid Bayri, Mükremin Halil Yınanç, Necib Asım Yakasız, Necip Fazıl Kısakürek, Yahya Kemal Beyatlı ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi Türk düşünce ve edebiyat dünyasında pek çok sima, derginin yazar kadrosu arasında yer almıştır.³

Anadolu Mecmuası Cumhuriyetin kuruluş yıllarına tekabül eden bir yıllık yayın hayatında, yeni kurulan rejimin tarih yazımı, coğrafya tasavvuru, kimlik ve kültür politikalarına yön vermeye, bir diğer ifade ile resmî ideolojiyi ve milliyetçilik anlayışını kendi tezleri doğrultusunda etkilemeye çalışmıştır. Mecmua'da Anadolu topraklarının tarihî, coğrafî, kültürel, edebî, mimarî zenginlikleri işlenirken aynı zamanda ziraî, iklimsel ve topografik özellikleri de tanıtılmıştır. Bunun yanı sıra Anadolu'nun kalkınma ve geri kalmışlık sorunlarına ilişkin olarak Osmanlı dönemi eleştirisi yapılmıştır. Ayrıca Anadolu'da yaşayan ahalinin tanımlanması ve aidiyet mecrasının belirlenmesi adına Anadolu merkezli Türk tarih yazımı ve kimlik tahayyülü ortaya koyulmuştur.

Literatürde Anadolu Mecmuası'nı doğrudan inceleyen çok fazla yayın bulunmamaktadır. Buna mukabil Rabia Dirican (2014), "The Journal of Academic Social Science Studies"ta çıkan "Anadolu Mecmuası'nın Türk Düşünce Hayatı Açısından Değerlendirilmesi" adlı makalesinde Mecmua'nın Anadoluçuluk fikrinin doğuşundaki önemi genel hatlarla ortaya koymuştur. Necati Tonga ise, "Anadolu Mecmuası (1924-1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında mecmuanın kuruluş amaçlarını belirterek Anadoluçuluk akımı bağlamında Mecmua'yı ana hatlarıyla tanıtmıştır. Bunun beraber Mecmua üzerine biri tarih alanında diğer ise edebiyat alanında iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Fatih Aslan (2008), "Anadolu Mecmuası ve Anadoluçuluk (1924-1925)" adlı yüksek lisans tezinde cumhuriyetin kuruluş yıllarında Mecmua'nın nasıl filizlendiğini ve hangi amaca matuf olarak çıkarıldığını, savunduğu ideolojik değerler çerçevesinde ele almıştır. Hülya Ürkmez ise (1997), kültür ve edebiyat bağlamında Mecmua'yı incelemiştir.

Bu çalışmada Anadoluçuluk akımının önsözü ve kurucusu mahiyetinde Anadolu Mecmuası'nın, Anadolu mefhumuna yaklaşımı "güvenli coğrafya" perspektifinden incelenecektir. Bu bağlamda güvenli coğrafya nedir?, Anadolu Mecmuası'nın penceresinden Anadolu hangi unsur ve yönleriyle hem sosyo-psikolojik hem sosyo-kültürel hem de politik güvenliğin merkezi haline gelmiştir? ve bu güvenli coğrafyanın korku ve kaygı unsurları nelerdir? gibi soruların cevapları aranacaktır. Belge analizi, çalışmanın metodolojik çerçevesini teşkil etmektedir. Belge analizi metodu resmi/gayrı resmi, birincil/ikincil belgelerin, gazetelerin, dergilerin, toplantı tutanakları, günlükler, radyo ve TV program kayıtları v.b. yazılı ve görsel kaynakların sistemli bir şekilde incelenmesi ve belirlenen tema(lar) üzerinden yorumlanmasıdır (Labuschagne, 2003: 101-102). Doküman analizi, geçmişe tanıklık eden belgeleri ortaya koyarken tarihî olay, olgu, fikri ve fiili atmosfere yönelik zengin bir veri kaynağı oluşturulmasında önemli bir yer teşkil etmektedir (Bailey, 1982). Bu doğrultuda Anadolu Mecmuası gayrı resmi birincil kaynak mahiyetinde kültür ve fikir dergisidir. Mecmua'nın incelenmesinde "Güvenli Coğrafya olarak Anadolu tasavvuru" tema olarak belirlenmiştir. Bununla beraber Anadolu anlatısında "güvenli coğrafya" telakkisi ve bu güven duygusunu tahkim eden tarih yazımı ve kimlik tahayyülüne yer verilecektir. Aynı zamanda varoluşa ilişkin korkunun kaynağı olarak Turancılık, kaygı birikiminin odağı olarak da Osmanlı algısı da yine çalışmanın varsayımları çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışmada ilk olarak güvenli coğrafya tanımlanmaya çalışılmıştır. Diğer bir tabirle güvenli coğrafyadan neyin anlaşılması gerektiğinin teorik zemini oluşturulmuştur. Daha sonrasında ilgili literatüre kısaca değinilerek Anadolu Mecmuası tanıtılmış ve Mecmua'nın nasıl ele alınacağına ilişkin metodolojik çerçeveye yer verilmiştir. Sonraki bölümlerde güvenli coğrafyayı oluşturan unsurlar eşliğinde Mecmua'nın Anadolu tasavvuru incelenmiştir. Ayrıca Mecmua'nın Anadolu tasavvurunda biz ve öteki

¹ Daha önce "Anadolu" ismiyle gazete, mecmua ve sair yayınlar yapılmıştır. Bu yayınların en önemlisi Hilmi Ziya'nın kendi gayretleriyle çıkardığı "Anadolu" Dergisidir. (Korkmaz, 2016: 175).

² Baskı Eylül 1925'te yayınlanmıştır.

³ Mecmua harf inkılabından önce neşredildiği için, bütün sayılar Arslan Tekin ve Ahmet Zeki İzgöer tarafından Latin alfabesine dönüştürülerek Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.

ayrımı ile biyografik hikâyeyi güvenli bir zeminde inşa eden fail/fiil ilişkisini nasıl anladığı izah edilmeye çalışılmıştır.

Teorik Zemin: Güvenli Coğrafya

Toplumun birikim ve tecrübelerinin kayıt altına alındığı ve kimlik formülünde hafıza-mekân-değer terkiplerinin bütününi teşkil eden anlatı, biyografik hikâyeyi oluşturur. Anthony Giddens (2014) bu biyografik hikâyeyi, benlik-beden bütünleşmesinin somut çıktısı şeklinde tezahür eden fail-fiil ilişkisiyle açıklamıştır. Failin fiilinin farkında olması bilinç düzeyini ortaya koyarken, bilincinden neşet eden bütün duygu, düşünce ve reflekslerin fiille anlamlandırılması, bir bedenle mümkün olmaktadır. Laing'in (2015: 67) de belirttiği üzere benliğin dünya yaşamındaki bilinç düzeyi, beden algılarıyla, hisleriyle ve devinimleriyle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda cisimleşme sürecindeki farkındalık düzeyi, benliğin eylediklerinde ne kadar etkin ya da edilgen olduğunu ifade etmektedir. Benlik, hafıza ve mekân zemininde oluşan hikâyede hem ne yaptığını hem de onu niçin yaptığını kavrama arzusunu taşır. Bu arzu, sosyal hafızadaki çelişkileri ve çatışma risklerini her gün yeniden uzlaştıracak tecrübeleri oluşturduğu gibi, fail adına hikâyenin "içinde yer alabilme" ya da "hikâyenin sahibi olma" gayretinin itici gücü olmaktadır (Giddens, 2014: 53). İçinde yer alma motivasyonu, insanların çevresindeki olgularla güçlü bir bağ kurabilmelerine imkân tanırken, muhayyile ile gerçeklik arasındaki makasın açılması riskini de önlemektedir.

Biyografik hikâyede yaşanacak muhtelif kopmalar, korku ve kaygıya bağlı olarak güvenlik endişesini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda korku ile kaygı arasında birbirini mütemediyen besleyen güvensiz bir fail-fiil ilişkisi zuhur edebilir. Dolayısıyla fiilini anımsamaktan ya da tanımlamaktan mahrum fail ve failin kontrol ve rızası dışında gerçekleşen fiil, biyografik hikâyede ben kimim sorusuna bağlamaları sorunlu cevaplar üretebilir. Diğer bir ifadeyle korku ve kaygının yarattığı güvensizlik, ben kimim ve alt soruları mahiyetinde; benliğin dünyadaki konumunu ifade etmesi bakımından nerede(n)?, milat noktasını sabitlemesi noktasında ne zaman?, biyografik hikâyenin serüvenini anlatması doğrultusunda nasıl? sorularına çelişkili ve çatışma iklimine mahal veren cevaplara gebe olabilir. Bu bağlamda korku, somut bir gerçekliğin düşünsel izdüşümü olarak dışsaldır. Bu yönüyle failin ötekine karşı duyduğu yoğun güvensizliğin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Mamafih korkuyu oluşturan güvensiz öteki, fail temelli olabileceği gibi bir fikir ya da fiilin yarattığı etkiyi de ihtiva edebilir. Korkunun yarattığı güvensizlik ikliminin fail/fiil ilişkisindeki tesirinin içsel olgusunu kaygı oluşturmaktadır (Giddens, 2014: 64). Beden bütünlüğüne yönelik tehditler, benliğin bilinç düzeyinde ve eylemsel yönelimlerinde kaygısal birikimleri doğurmaktadır.⁴ Dolayısıyla aynı tehlikeyi farklı yön ve şekillerde yeniden yaşama korkusu, kaygılı ve güvensiz bir kimliğin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Toplumların biyografik hikâyelerindeki korkular, fail/fiil ilişkisindeki rutinlerin ve güvenli iklimin bozulduğu savaş, iç çatışma, ihtilal v.b. siyasî ya da sosyal travmalar sonrasında ortaya çıkmaktadır. Bu süreç sonrasında, kimlik – mekân – hafıza arasında gerçeklik olgusunu yok eden ya da ihmale uğratan ve güvenlik açıklarına sebebiyet veren bütün aktör, fikir ve fiiller sorgulamaya maruz kalır. Biyografik hikâyelerin kopan halkaları için fail/fiil sürekliliğini yeniden tanzim edecek süreklilik arayışlarına başlanılır. Bu bağlamda bilinç düzeyi ile fiili çıktı arasında yaşanan insicam sağlanarak, kaygı nöbetleri psikolojik ve fiziki güvenlik alanları oluşturularak rehabilite edilmeye çalışılır (Güç, 2020: 3-4).

"Güvenli coğrafya" oluşumu, tehdidin yarattığı korkunun bertaraf edilmesi sonrasında yaşam alanında oluşan kaygı birikiminin tahliyesine yönelik bir süreci ihtiva etmektedir. Coğrafyanın her alanda güvenli hale getirilmesiyle ilk olarak benlik-beden bütünleşmesini zedeleyen ya da tamamen ortadan kaldıramaya müteşebbis hadiselerin yarattığı korkular azaltılmaya çalışılır. Böylelikle fiziki güvenlik tesis edilir. Bu süreçte ikinci olarak fail/fiil ilişkisinde gerçeğe tekabüliyet aranır ve kaygıyı arttıracak faktörler bilinç düzeyinden tasfiye edilerek biyografik hikâyenin dışında değerlendirilir. Son olarak her türlü tehdidi bertaraf edecek bir eylemlilik düzeyi oluşturularak standartlaştırılmış, öngörülebilir, rafine bir sosyolojik yaşam alanı oluşturulur. Dolayısıyla sınırları belirli bir coğrafyada, standardize edilmiş hafıza/zaman kurgusu ile öngörülebilir yaşamsal rutine oturtulmuş mekân/yapı birlikteliği güvenli coğrafyayı oluşturur denilebilir.

Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber kimlik-mekân-hafıza terkiplerinde, Türk biyografik hikâyesinin Anadolu'daki tarihî, kültürel ve siyasî varlığına ilişkin tartışmalar yoğunluk kazanmıştır. Anadolu hassaten Balkan Harpleri, Cihan Harbi ve İstiklal Harbi sonrasında kaygılı Türk liderliğinin ve

⁴ Giddens (2014: 55) bu hususu kaygı bolluğu olarak ifade etmiştir.

entelijansiyasının, yorgun Türk toplumunun güvenli ve mutlak yuvası hali olarak telakki edilmiştir. Mehmed Halid (Bayri)'in (Haziran 1924: 131) ifadesiyle Anadolu, "Anadolunun kalbinde tamamiyet kazanmış bir ülke, hududu ve anasırı muayyen bir memleket" olarak addedilmiştir. Uzun soluklu savaşlar ve bunların yarattığı siyasî, iktisadî ve içtimaî buhranlar, Türk biyografik hikayesinde de travmatik hafıza duraklarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Travmatik hafıza durakları, aynı zamanda savaş sonrası dönem ve istikbal devri için kimlik, coğrafya, tarih ve devlet tartışmalarını da ön plana çıkartmıştır. Bu tartışmalar Osmanlı son dönemine damgasını vuran ve imparatorluk kimliği bağlamında devletin kötü gidişine reçete sunan üç tarz-ı siyaset formüllerini geride bırakan ve savaş sonrası yeni düzene uygun bir zeminde şekillenmiştir. Bu dönemde, yaşanan toprak kayıplarının yanı sıra devlet-kimlik özdeşliği bağlamında Türk toplumunun da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, "güvenli coğrafya" neresidir sorusuna cevap aranmıştır. Dolayısıyla İttihad-ı Anasır politikaları bağlamında Osmanlıcılığa, İttihad-ı İslam politikaları bağlamında İslamcılığa, İttihad-ı Türk politikaları bağlamında Türkçü-Turancı akıma yönelik ideolojik itirazlar ve yoğun eleştiriler getirilmiştir (Korkmaz, 2016: 169). Bu eleştirilere aynı zamanda dünya siyasetine yön veren ulus, milli egemenlik, ulus devlet gibi Avrupa merkezli zihni ve kurumsal dönüşümler; Türk biyografik hikayesi özelinde Osmanlı'nın dağılmasıyla birlikte yaşanan korku-kaygı birikimleri de refakat etmiştir. Bu bağlamda rejimin kurucu ideolojisi olan Türk milliyetçiliği yeni bir teorik mecraya kavuşturulmuştur. Türk milliyetçiliğinin yeni teorik mecrası aynı zamanda Türk düşüncesinde ve siyasetinde yaşanan paradigmatik kırılmaların izdüşümünü teşkil etmiştir.

Paradigmatik kırılmaların birincisini biyografik hikâyenin failinin yeniden tanımlanması oluşturmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı'dan tevarüs eden fikir akımlarının kimlik tanımlarının tarihî gerçekliği ve sosyolojik karşılığı sorgulanmıştır. Bu sorgulamanın merkezine Türkistan (Orta Asya) uzantılı Türklük oturtulmuştur. Türkistan uzantılı Türklük ile Anadolu merkezli Türklük, tarihî/kültürel yönleri ve siyasî imkân/tehditleri doğrultusunda tartışılmıştır (Durgun, 2014: 39-41). Ayrıca ümmet yapısına dayanan geleneksel toplumdaki milliyet sosyolojisine müstenit modern bir topluma intikal etme gayret ve gayesi de kimlik tartışmalarının diğer bir yönünü teşkil etmiştir (Durgun, 2014: 25). Bununla beraber Evrensel (cihanşümül) devlet modelinden toprağa bağlı (teritoryal) ulus devlet modeline geçiş, kurumsal yapının ve coğrafya telakkisinin dönüşümü açısından paradigmatik kırılmanın ikinci yönünü teşkil etmiştir.⁵ Cihan Harbinin Yemen'den Filistin'e, Galiçya'dan Azerbaycan önlerine doğru yayılım göstermesi yaşam alanının neresi olduğuna ilişkin sorgulamayı da beraberinde getirmiştir. Mamafih bütün Türklerin tek bir bayrak altında birleştirilmesi gayesi olarak Turancılık da bu dönemin tartışılan fikri olmuştur. Zira Türkistan ile bütünleşmeyi ve Osmanlı Hinterlandının elde tutulmasını öngören cihanşümül (evrensel) devlet anlayışı yerine siyasî sınırları Anadolu olarak belirlenmiş toprağa bağlı (teritoryal) ulus devlet modeli güvenlik ve rasyonalite bağlamında ele alınmıştır. Paradigmatik kırılmanın üçüncüsünü ise, Osmanlı yönetim sisteminin eleştirisi ve coğrafyanın sosyal rehabilitasyonu oluşturmuştur.⁶ Dolayısıyla bu dönemde milli egemenlik zemininde cumhuriyet rejimi ile Anadolu insanının mukadderatı arasında organik bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Zemini Osmanlı dönemi modernleşme sürecinin ve hamlelerinin oluşturduğu lakin Cumhuriyet rejimine geçiş ile farklı bir merhaleye ulaşan bu paradigmatik kırılmalar, Türk milliyetçiliğinde "öteki" anlayışının da yeniden şekillenmesine yol açmıştır (Bölükbaşı, 2019: 294). Türkiye ulus devletini ve Anadolu topraklarını merkeze alan Türk milliyetçiliğinin bu yeni formu, Resmi milliyetçilikte Anadolu Medeniyetlerine yönelik tarihsel referansı ile İslam ve Osmanlı geçmişini bütün aktör, kavram ve yönelimleriyle parantez içine alan, batılı ve lâ-dini bir görünüme sahip olmuştur (Durgun, 2014: 41; Bölükbaşı, 2018: 46). Buna mukabil, Memleketçilik, Türkiyecilik ve daha sonrasında Anadoluçuluk akımı, Türk milliyetçiliğinde tedrici değişimi savunan, daha geleneksel ve muhafazakâr bir güzergâh belirlemiştir ki bu da Türk milliyetçiliğinin Anadolu merkezli ikinci formunu teşkil etmiştir.

Uzun soluklu muharebelerin siyasî ve sosyal buhranlarına karşı olarak Anadoluçuluk, coğrafi ihtiyatlılık ve güven teminatı üzerine şekillenmiştir. Nitekim İstiklal Harbi sonrası entelektüel tartışmalar da

⁵ Bu anlayış, Batı Medeniyetine intibak etme ve batılı modern milletler arasında yer alma gayesinin izdüşümü olarak zihinsel ve kurumsal dönüşümün ivediliğine ve gerekliliğine yapılan vurgudan mühlhem ortaya çıkmıştır (Durgun, 2015a: 8-9)

⁶ Osmanlı Dönemine yönelik bu eleştirel yaklaşım, negatif yazımı pozitif gelecek inşasının bir ürünüdür. Zira Anadolu topraklarının ihmalî üzerinden Osmanlı eleştirisi hem resmî ideolojide hem de alternatif bir milliyetçilik türü olarak Anadoluçulukta ortak paydasıdır denilebilir (Baykal, 2019: 33; Korkmaz, 2016: 171).

Anadolu topraklarında yeniden varoluşun gündemiyle yoğrulmuştur. Anadolu güvenliği merkezli bu dönüşüm, esasında “büyük Türkçülük” ile “küçük Türkçülük” yol ayrımının izdüşümüdür (Çalen, 2017: 78). Artık Türk Milleti için yuvasına, asli vatanına dönüş vaktiydi. O yuva da güven ve ihtiyatlılığın beşiği Anadolu’ydu.⁷ Artık Anadolu kalkındırılmalı ve Anadolu insanı asli yuvasında refaha kavuşturulmalıydı. Osmanlılık, İslamcılık ve Turancılık gibi maceraperest ve tehlikeli fikirlerin Anadolu-Türk insanına yaşattığı kaygı güven iklimine dönüştürülmeli, travma ise rehabilite edilmeliydi (Atabay, 2018: 516-519). Bu bağlamda toprağa bağlı (teritoryal) milliyetçiliğin bir örneği olarak Anadoluculuk⁸, irredantist ve revizyonist politikalara mesafeli, Türkiye’nin içinde bulunduğu özel şartlar dahilinde düşünsel bir teklif sunmuş, bu şartlarla müsemma bir tarih yazımı, coğrafya tasavvuru ve kimlik tahayyülü ortaya koymuştur (Alver, 2001: 133-134; Korkmaz, 2016: 168-171). Güvenli coğrafya tasavvuru bağlamında Anadolu, kültürel olarak Anadolu birikimi ve tecrübesinin ön plana çıkarılması, yani failin olan Türk’ün, fiiliyle buluşturulması gayesine matuf olmuştur. Bu bağlamda Anadolu ihtiyatlılığı, radikal ve hızlı değişimlerden ziyade; tedrici ve tekamülü merkeze alan bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Mamafih Mehmed Halid (Mart 1925: 444) bu hususu “tedrici bir tekamüle taraftar olarak yolumuzda yavaş, lakin metin adımlarla ilerlemeyi tercih ediyoruz” şeklinde ifade etmiştir.

Anadolu Mecmuası’nda Güvenli Coğrafya Olarak Anadolu Tasavvuru

Anadolu Mecmuası ortaya koyduğu aktör-mekân-hafıza-aktör terkibi doğrultusunda coğrafyayı bütün faktörleriyle güvenli hale getirecek yeni bir biyografik hikâye yazımı teklif etmiştir. Bu bağlamda 1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu’ya yerleşen Türkmen boyları, bu coğrafyada sahip oldukları kültür ve medeniyet birikimleriyle yeni ve müstakil kimlik oluşturmuştur. Bu kimlik Anadolu’daki Türk tarihiyle müsemma Anadolu ya da Türk milletidir. Dolayısıyla Anadolu’daki Türk varlığının hakikatine tenakuz içeren Osmanlı Devleti’nin İmparatorluk deneyimi güvensiz fail ve kayıp dönem olarak parantez içine alınmıştır. Bununla beraber Anadolu dışında müstakil ve mütekamil kimlik-coğrafya arayışı ise Osmanlılık, İslamcılık ve Turancılık örneklerinde olduğu gibi tehlikeli ve hakikatten uzak bir çaba olarak addedilmiştir. Buna mukabil Mecmua, Türk hafızasının istinatgahı olarak Anadolu tarihini, kimliğini ve topraklarını Türk ontolojik güvenliğinin temel harcı olarak kabul etmiştir.

Güvenli Coğrafyanın Güvensiz Faili: Osmanlı İdaresi

Anadolu Mecmuası’nda Osmanlı devirleri milli biyografinin en zayıf halkası olarak addedilmiştir. Hatta bu dönem Anadolu coğrafyasının ihmal edildiği, Türk kimliğinin, örf ve geleneğinin unutulduğu, yönetimde zafiyet ve adaletsizliklere bağlı olarak Anadolu’da insicam ve ahengin bozulduğu, kaygı birikiminin yoğun olduğu dönem olarak nitelendirilmiştir. Mecmua’da yazılanlardan yola çıkarak Osmanlı’nın güvensiz fail olarak ötekileştirilmesi, üç zeminde ele alınabilir.

Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti’nin “İmparatorluk” haline gelmesi ve geleneksel töre-devlet ilişkisinin bozulmasıdır. Nitekim Mükrem Halil (Yınanç) bu dönüşümün miladı olarak Fatih dönemini işaret etmiştir (Haziran 1924: 99):

“İstanbul’u fethederek Anadolu’ya rapteden Fatih, muvaffakiyetiyle ne kadar büyümüş ise Türk usul-i idaresini bozmaya başlamış ve memalik-i meftuha ahalisine ve bilhassa kölelere hukuk-ı siyasiye bahşeylemiş olmak itibarıyla o kadar küçülmüştür. Fatih, İstanbul’u fethettikten sonra Anadolu beyleriyle müştereken devleti idare eden bir millet reisi, bir Türk hakanı değildir. Bila kayd ü şart bütün kuvvetleri nefsinde cemedem, yalnız başına saltanatı idare eyleyen müstebid bir Roma imparatorudur.” Hilmi Ziya da Fatih devrinden önce Osmanlı Devleti’nin Anadolu töresiyle alakasını kesmediğinden bahisle Türk beyleri ve kahramanlıklarıyla da kıvanç duyulduğunu ifade etmiştir. Hilmi Ziya, İmparatorluğa dönüşüm münasebetiyle Türklük gerçekliği ile devlet arasındaki uçurumun açıldığı ve

⁷ Mamafih Yusuf Akçura, Turancılık fikrini “emperyalist Türkçülük” kavramıyla tasfiye ederken (Georgeon, 2008: 512); Ziya Gökalp (1969: 27-29), “Türkiyecilik” gerçeği üzerine odaklanmış, Turancılığı uzak bir mefkûre olarak addetmiştir. Yahya Kemal (2016: 64) ise, İstiklal Harbi yazılarında Anadolu ihtiyatlılığını ve biyografik güvenliği “yuvaya dönüş” olarak ifade etmiştir.

⁸ Anadoluculuk akımı 1930’lu yıllardan sonra farklı kollara ayrılmıştır. 1919-1925 Anadolu Mecmuası çevresi üzerinde şekillenen Anadoluculuk, 1930-1940’larda Muhafazakâr ve Milliyetçi çizgide seyretmiştir. 1950’lerden sonra ortaya çıkan Mavi Anadoluculuk, Akdenizlilik bilinciyle Yunan medeniyeti ile Anadolu Türklüğü arasında hümanizmaya dayanan bir medeniyet arayışı içerisinde olmuş ve gelenekçi Anadoluculuktan ayrılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Durgun, 2015a; Deren, 2018: 533.

devletin kurucu dinamiklerinden uzaklaşarak asli unsura yabancılaştığı iddiasını şu şekilde belirtmiştir (Mayıs 1924: 64):

“Fatih İstanbul’a ayağını atarak ayana ve Oğuz töresine muhalif bir saltanat temelleri kurdu. O zamandan itibaren merkez-i hükümete sahip olan İranî zihniyet bütün milli anasının birer birer ortadan kalkmasını ve yerine Hüsrev ü Şirin, Nahifi, Şevket-i Buhari gibi taklitlerinin kaim olmasını mucib oldu.”

Osmanlı Devleti’nin kurumsallaşmasında önemli bir evreyi teşkil eden Fatih Sultan Mehmed dönemi, Mecmua tarafından devlette bozulma sürecinin başlangıcı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca İstanbul’un fethi, Rumeli ve Anadolu arasında toprak bütünlüğünün sağlanması ve devletin siyasi olarak birliğinin tesis etmesi açısından önem arz etmektedir. Lakin Oğuz töresi merkezli bakış açısı milli biyografinin de çekirdeğini oluşturduğu için Oğuz töresinden kopuş Osmanlı Devleti ile Anadolu halkı arasında güvensiz ilişkinin başlangıcı olarak nitelendirilmiştir.

Mecmua’da imparatorluğa dönüşümünün olumsuz sonuçlarından bir diğeri, Anadolu insanının gerçek yurdu ve yuvası olmayan topraklarda savaşılarak heder edildiği iddiasıdır. Nitekim Haydar Necib devletin imparatorluk vasfı yüzünden Anadolu evlatlarının heba edildiğini, Anadolu kadınının çektiği ve görmezden gelinen çilesi özelinde şu şekilde anlatmıştır (Haziran 1924: 129):

“Çocuğunu asırlarca Yemen çöllerinde, Arnavutluk dağlarında, Rumeli balkanlarında heder olmuş gören bir ana için -gurbet ve ölüm- hissi için daha tabii hangi his vardır? O gurbet denilince hiç düşünmeksizin Yemen kumsallarını, Arnavut kayalıklarını ve Rumeli’nin aşılmaz dağlarını hatırlar.”

Haydar Necib’in ifade ettiği sıla ve gurbet kavramı, modern dönem vatan anlayışından mülhem kavramlardır. Kendi dönemi içerisinde değerlendirildiğinde bir Anadolu köylüsünün köyü dışındaki her yer gurbetidir. Dolayısıyla Anadolu’nun siyasi bir yurt olarak kabulü üzerinden Anadolu dışında başka bir coğrafyanın gurbet olarak addedilmesi anakronik bir tarih okumasıdır. Bununla beraber gaza ve fetih o dönemin siyasi gerçekliği ve devletin manevi motivasyonu olmuştur. Dolayısıyla yeni topraklar fethetmek esasında Mecmua’da vurgulanan Oğuz töresinin ve İslam inancının gereğidir denilebilir. Haydar Necib’in Anadolu dışındaki toprakların İmparatorluk toprağı olduğu ama hiçbir zaman vatan olmadığı şeklindeki görüşü bir bakıma, Osmanlı son döneminde yaşanan travmanın ve güvensiz bir fail-fiil ilişkisinin izdüşümüdür.

Osmanlı’nın öteki olarak addedilmesindeki ikinci unsur, İmparatorluk dönüşümüyle beraber Osmanlı idaresindeki Anadolu’da yönetim zafiyetinin, adaletsizliğin ve kalkınma sorununun baş göstermesidir. Haydar Necib, İstanbul ile Anadolu üzerinden yaptığı ayırım ile Osmanlı biyografisi ile Anadolu biyografisini birbirinden ayırmış ve İmparatorluğu temsilen İstanbul’un Anadolu için ontolojik bir güvenlik sorunu olduğunu ifade etmiştir (Mart 1925: 461):

“İstanbul, Anadolu’ya şimdiye kadar mütemadiyen ifna arzusuyla silah çekti. Bir cellat gibi Anadolu’nun üzerine çömeldi. Eğer Anadolu bu celladın elinden kurtuldu ise bunun sebebi münhasıran anayurdun ruhundaki kuvvettir.”

Mükremin Halil ise Anadolu’da baş gösteren bu sürecin başlıca sebebinin “devşirme sisteminin” olduğunu belirtmiştir. Fatih devriyle beraber Türk beylerinin yönetimde yer alamadığını, Fatih’ten sonra başlayan kadir-i mutlak yönetim anlayışıyla ümeranın birer uşak vaziyetine düştüğünü serdeden Mükremin Halil, devşirme sistemi ve sonuçlarıyla ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur (Haziran 1924: 99):

“Bu devşirme mevki-i iktidara gelir gelmez, Türk unsurunu, Anadolu halkını ezmeye, devlet müessesine hâkim olarak adeta kendilerini Müslüman eden milletten intikam almaya başladılar. Sadrazam Rum Mehmed Paşa’nın Konya mülhakatında yaptığı mezalim, Anadolu’nun Moğol istilasına maruz kaldığı zamanları hatırlatacak bir hunharlık idi.”

Mecmua’nın bir diğer kalemlerinden Ahmed Refik, Osmanlı idaresindeki Anadolu’nun geri kalmışlığını ortaya koyarken, dönem içerisinde zuhur eden isyanların müsebbibi olarak da yine Payitahtı göstermiştir. Anadolu’nun ihmalinde en büyük faktör olarak da Fatih Sultan Mehmed’in devr-i saltanatını milad olarak belirlemiştir. “Fatih’ten sonra İstanbul’da başlayan saltanat debdebesi Anadolu için bir felaket terakki ediliyordu” tespitinden sonra Ahmed Refik, Anadolu’daki kötü yönetimi şu şekilde ifade etmiştir (Mayıs 1924: 47):

“Osmanlı idaresi Anadolu’yu tamamıyla hükmüne ram edememişti. Bu sebepten Anadolu’da dokuzuncu asr-ı hicrinden itibaren Âli Osman’ın saltanatına karşı dinî ve siyasî kıyamlar zuhur ediyordu. ...Mezkezi idarenin zulmüne, itisafına, sefahatine ve ihtirasına ile Anadolu’ya adilane bir idare, ilmü irfan nurunun girdiği yoktu. Anadolu, Osmanlı idaresinin, Osmanlı ricalinin debdebe ve

saltanatını temin için bir vasıta idi. Cahil bir vezirin ihtirasını tatmin veya sefih bir padişahın saltanatını temin için Anadolu halkı serhatlara koşturuldu.”

Anadolu'nun Osmanlı idaresine girmesiyle beraber gelişimine ket vurulduğu ve medeniyetin araçlarından mahrum bırakıldığı düşüncesi, halkın bir taraftan başı bozuk eşkıyalardan diğer taraftan da kötü yöneticilerden kaynaklı adaletsiz yönetildiği iddiasını barındırmıştır (Ahmet Refik, Nisan 1924: 36). Zira Payitaht'ın yönetim zafiyetinin bir sonucu olarak Anadolu'da Osmanlı Saltanatına karşı Kalenderoğlu gibi isyanların ortaya çıktığı iddia edilmiştir (Ahmet Refik, Mayıs 1924: 48). Bu isyanların esasında kötü yönetimin bir ürünü olduğu ve bundan kaynaklı olarak dini kıyamlar şeklinde gerçekleştiği Ahmet Refik tarafından şu şekilde ifade edilmiştir (Temmuz 1924, 137):

“Osmanoğulları halk kitlesinden ayrılarak saltanat sevdasına düştükleri tarihten itibaren dini kıyamlar başladı. Bu kıyamların en parlak başlangıcı Simavnalı Şeyh Bedreddin'in kıyamıdır. Şeyh Bedreddinden sonra Anadolu'da Osmanoğulları idaresine karşı büyük bir memnuniyetsizlik husule geldi. Vakıa Fatih ve Yavuz tek mil Anadolu'yu kamilen Osmanlı İmparatorluğuna kattılar. Fakat Anadolu halkının manevi ve samimi muhabbetini celbe muvaffak olamadılar.”

Anadolu'nun sefaletinin ve mahrumiyetinin Osmanlı ihmalkarlığından kaynaklandığı belirten ve Osmanlı devrine ilişkin en sert eleştirileri gerçekleştiren bir diğer Mecmua yazarı ise, Şemseddin Kemal'dir. Kemal, Selçuk Devrindeki maddi ve manevi atmosferi överken Osmanlı'nın adaletsiz yönetimi yüzünden Anadolu'da nice kıyamların gerçekleştiğini ve Anadolu halkının bu kıyamlara rağmen ayakta kaldığını ifade etmiştir. Bununla beraber Şemseddin Kemal, Ahmed Refik'in eserlerinden mülhem Osmanlı dönemi Anadolu isyanlarını şu sözlerle savunmuştur (Temmuz 1924: 174):

“Her Anadolulu bu eserde Kalenderoğlu gibi büyük isyan reislerinin dillerinden düşmeyen şu feryadı kalbine yazmalı ve daima lisanıyla tekrar ederken hayatı gayesinin bunu teminden ibaret olduğunu düşünmelidir: Anadolu Anadolulularındır.”

Şemseddin Kemal'in “Anadolu Anadolulularındır” şiarı, esasında anakronik bir tarih okumasının bir neticesidir. Zira Anadolu'nun Osmanlı dönemindeki coğrafi kapsamıyla Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki tekabül ettiği alan aynı değildir. Osmanlı döneminde Anadolu Eyaleti, “Kızılırmak'ın denize döküldüğü yer ile Antalya körfezinin doğusunu birleştiren çizginin batısındaki alandan” mürekkep iken, Cumhuriyet dönemiyle birlikte coğrafi kapsamı genişletilerek Türkiye'nin siyasi sınırlarının bütününe teşkil etmiştir.⁹

Anadolu'da ortaya çıkan isyanlar sebebiyle Osmanlı'nın Anadolu (Türk) insanına ilişkin bakış açısı ve isimlendirmeleri de değişmiştir. Nitekim Osmanlı'nın Mecmua tarafından öteki ilan edilmesindeki üçüncü faktör ise Osmanlı döneminde fail-fiil ilişkisinin yarattığı sorunlu kimlik anlayışıdır. Devlet ile Türklük olgusu arasında rabitanın kopmasının yanında çıkan isyanlardan kaynaklı olarak Türk ismine de olumsuz yakıştırmaların yapıldığı, Türklerin İmparatorluk içerisinde horlandığı iddia edilmiştir (Ahmed Refik, Mayıs 1924: 48). Bu iddiaların sahiplerinden biri olarak Ahmet Refik, Türklerin İmparatorluk şu hitaplarla anıldığını serdetmiştir (Nisan 1924: 37): “Anadolu halkı İstanbul vakanüvislerinin lisanında Türk-i Sütürg, ayağı çarıklı Türk, Anadolu'dan vesair bilattan gelmiş eblehler, bir sürü etrak tabirlileriyle yad edilirdi.

Osmanlı idaresinde Anadolu'daki vuku bulan isyanlara sadece Anadolu insanının gözünden bakılması Mecmua yazarlarının içinde buldukları kaygı birikiminin bir ürünüdür denilebilir. Bu dönem aynı zamanda failin, kendisine ait olan devletten uzaklaştığı ya da uzaklaştırıldığı dönem olarak değerlendirildiği için göçebe Türkler ile Devlet arasındaki güç mücadelesi¹⁰ ve daha sonrasında Osmanlı-İran gerginliği göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin isyanları bastırmada kullandığı metot, kurucu unsur Anadolu Türklüğüne sırtını dönme hatta onu tehdit unsuru olarak görme şeklinde algılanmıştır. Devletin hem Türklükten hem de Anadolu coğrafyasından uzaklaşmasının faturası devşirme yöneticilere çıkarılmıştır. Dolayısıyla Şemseddin Kemal'in “Anadolu

⁹ Hatta 1941 yılında Ankara'da tertip edilen I. Türk Coğrafya Kongresi'nde yedi bölgeden üçü için “Anadolu” tabiri kullanılmıştır: Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve İç Anadolu. Geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncel, 1991: 107.

¹⁰ Bu güç mücadelesinin temelinde, Osmanlı'nın göçebe Türkleri yerleşik iskana geçirerek hem vergiye bağlamak hem de kontrol altına almak arzusu vardır. Dolayısıyla konar göçer yaşam formu, merkez-kaç bir eğilime sahiptir denilebilir. Osmanlı ile göçebe Anadolu insanı arasındaki bu gerginliği, İran'ın lehine çevirmeye çalıştığı ve bunun için de dini/mezhebi sebepleri kullandığı söylenebilir.

Anadolulularındır” ibaresi, bir nevi Anadolu’yu Anadolu hakikatinden bihaber yöneticilerin yönetmesine karşı tepki olup failin fiilini mücessem kıldığı devletiyle buluşma teklifidir.

Mecmua’da Osmanlı son dönemindeki modernleşme sürecine de eleştiriler getirilmiştir. Modernleşme sürecinin gerek düşünsel gerekse de uygulamada Anadolu topraklarına katkıları ve hürriyet, eşitlik, anayasa, milli hakimiyet gibi mottoların Anadolu’daki yansımalarının sorgulanmıştır. Bu husus İrfan Nabi’nin cümlelerine şu şekilde yansımıştır (Eylül 1924: 250):

“Zavallı Anadolu son inkılabımızın doğuş anına kadar hürriyet, hakimiyet-i milliye gibi mukaddes kelimeleri yalnız kulağıyla işitmişti. Fakat mefhumlarını anlayamıyordu. Zira Meşrutiyet İnkılabı öz vatanının sinesinde Anadolu halkı tarafından değil, müstemlekeçiler tarafından yapılmıştır.”

İrfan Nabi, saltanatın mutlak yönetimi ile meşruti monarşi ve anayasallaşmayı savunanları aynı zeminde değerlendirilmiştir. Meşrutiyetin ilan eden Jön Türk kadrosunun ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de İmparatorluk vizyonuna sahip olduğu gerekçesinden mülhem Anadolu’nun Meşruti Monarşi döneminde de sahipsiz kaldığı ve ihmal edildiği dile getirilmiştir:

“Gerek istibadçıların gerekse onun diğer şekli olan Meşrutiyetçilerin bütün gayeleri Anadolu’yu istedikleri gibi kullanmaktı. Bunun için de yegâne yol, Anadolu’yu okutmamak olacaktı. Çünkü müstemlekeliler biliyorlardı ki, amel fikrin mahsulüdür. İnsanı harekete getiren fikirdir. Kafası düşünemeyen bir adamın yapacağı ise başkalarının aleti olmaktan gayri bir meziyeti haiz olamaz (İrfan Nabi, Eylül 1924: 251)”.

Güvenli Coğrafyanın Korku Kaynağı Olarak Turancılık Fikri

Osmanlı son dönem fikir hareketleri farklı yönelimler teşkil etse de cihanşümül devlet refleksinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmışlar ve Anadolu toprakları dışında kalan Balkanlar, Afrika, Ortadoğu ve Türkistan bölgeleriyle tarihî ve coğrafi bağlantılar kurmaya çalışmışlardır. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri, devletin İmparatorluk kodlarıyla şekillenmiştir. Buna mukabil Mecmua’da Anadolu coğrafyası, ihtiyatlılığın ve güvenin hanesi olarak kabul edilmiştir. Bu güvenli coğrafyayı sarsacak ve yıllardır ihmal edilen Anadolu insanını asli vatanının dışında tehlikeye atacak fikir akımları eleştiriye tabi tutulmuştur. İrfan Nabi, bu fikir hareketlerini, Anadolu’ya kasteden ve neredeyse asli vatan Anadolu’nun da kaybına sebebiyet veren bir tehlike olarak değerlendirmiştir (Eylül 1924: 251):

“Kâh İslamcılık kâh Osmanlıcılık kâh Türkçülük perdeleri altında gayelerini gizleyebiliyordu. Anadolulu, köleler saltanın icat ettiği bu oyunların illetini, sebep-i aslisini bilmiyorlardı. Bilseydi alt asırdan beri bu zillate katlanır mı idi? Cihana ferman okuyan necip Türk ırkının asil Anadolu milleti daha dün önünde secde edenlerin huzurunda zelilane eğilir miydi?”

Üç kıtadan elde kalan son kale olan Anadolu, tarihi hakikatten mahrum fikirler ve maceraperest politikalar yüzünden kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı algısı dönemin siyasi atmosferinin bir ürünüdür. Dolayısıyla Mecmua, Anadolu’dan başka bir hakikatin olmadığını ispat etmek için bir önceki dönemi aktör ve fikirleriyle devri sabık ilan ederken yaşanan buhranlı sürece daha çok dikkat çekme ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Birinci Cihan Harbi sonrası Anadolu topraklarının içinde bulunduğu tehlikeyi şu şekilde özetlemiştir (Haziran 1924: 125):

“Mütareke’nin başında tamamıyla kudretsiz olan memleketi, binlerce aziz evladını toprağa gömen, yüzbinlerce öksüz çocuktan, alil ihtiyarlardan ve hasta gençlerden ibaret kalan bu milleti artık kimse harbe sürükleyemezdi.”

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerinden en ağır eleştiri, Cihan Harbine giriş ve kaybediş sebebi olarak değerlendirilen Türkçülüğe ve onun cihanşümül tarih yazımı ve coğrafya tasavvurunun uzantısı olan Turancılık mefkûresine getirilmiştir. Zira gerek Yusuf Akçura’nın üç tarz-ı siyaset gerekse de Ziya Gökalp’in Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak eserlerinde, aralarında nüans farklılıkları olsa da İmparatorluğun o dönemki hakikatine uygun olarak siyasi bir reçete sunulmuştur (Çalen, 2019: 6-9). Diğer bir tabirle Osmanlı Devleti’nin siyasi istikameti, toprağa bağlı (teritoryal) bir ulus devlet modelinden ziyade âli ve büyük devlet kodlarına göre belirlemiştir (Durgun, 2015b: 33-36). Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Turancılık fikri, Anadolu topraklarını tehlikeye atacak bir sergüzeşt olarak nitelendirilmiştir. Mamafih Turancılığa karşı eleştirileri iki zeminde toplayabiliriz. Bu eleştirilerden birincisi Turancılığın tarihsel kimlik okumalarına yöneliktir. İkincisi ise tarih okumalarına müstenit tarihî coğrafya tasavvurudur.

Hilmi Ziya, Mecmua’nın 5. sayısında neşredilen Türkler ve Moğollar başlıklı yazısında Türk kimliğini oluşturan hatlar ile Türklerin coğrafya tasavvurunun üzerinde durmuştur. Hilmi Ziya (Ağustos 1924: 186), Türk – Moğol Kardeşliği iddiası üzerinden Turancılık fikrini şu şekilde tenkit etmiştir:

“Bizde Turan Mefkûresi ve Kızılelma cereyanının tevlid ettiği sakim kanaatlerden biri de Türk ve Moğol kardeşliği meselesidir, denebilir. Mefkûreyi kendi içimizde, vicdanımızda arayacak yerde, mütemadiyen harici, afaki, hatta hayali bir mebdîe icra etmek temayülü sağla iradeler ve kuvvetli ihtiraslar değil, belki müteredditi ilca ruhlar yetiştirmeye saik oldu.”

Mehmed Halid ise, birbirinden farklı hikayelere sahip olan Türk kavimlerinin tek bir bayrak altında toplanarak yekûn bir Türk milleti sosyolojisi oluşturma gayretinin ve bütün Türk topraklarının birleşmesinin bir hayal ve gayri hakiki olduğunu ifade etmiştir (Aralık-Şubat 1924-1925: 363):

“Bu milletin böyle bir mefkûre için çalışacak ne kuvveti ne de vesaiti vardır. Bunlar olsa bile Anadolu milletinin Turan’a, Turancılığa ihtiyacı yoktur. Onun mefkûresi ancak yurdunda milli bir devlet kurmak, bu devleti kemaline eriştirmektir. Anadolu’da ilk milli devletimiz olan Selçuki müessesesi zamanında burada bir medeniyet doğmuş, inkişaf etmiştir.”

Afaki ve hayali bir kimlik tahayyülüne ve coğrafya tasavvuruna sahip olduğu söylenen Turancılık idealinin, tarih yazımına da eleştiriler getirilmiştir. Hilmi Ziya (Ağustos 1924: 190), Türk-Tatar-Moğol ırkları arasında ayrımlar yaparken Ergenekon merkezli mitolojik tarih yazımını reddederek Ergenekon’dan çıkanların Moğol olduğunu, Ergenekon dağının Moğolcada Kemerli Dağ anlamına geldiğini ve Börteçene’nin kurtarıcı bir demirci olduğunu ifade etmiştir. Necip Asım (Ağustos 1924: 179) da benzer şekilde Türklerin Ergenekon’dan çıkışının gerçek olmadığını, Ergenekon’un Türklerle hiçbir akrabalığı olmayan Moğollara ait olduğunu belirtmiştir. Hilmi Ziya bir diğer makalesinde (Aralık-Şubat 1924-1925: 367-373), Kırgız, Uygur ve Türkmenlerin kültürel ve biyografik hikayesinin farklılıklarına dikkat çekerek Anadolu Türklüğünün farklı bir sosyolojik gerçekliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Mükremin Halil (Aralık-Şubat 1924-1925: 377-384) da Anadolu vatanının ve milletinin teşekkülünde, Türk Kavimlerinin İran ve Türkistan coğrafyalarında farklı devlet ve sosyolojik bir deneyime sahip olduklarına dikkat çekmiştir.

Turancılık fikri çerçevesinde Ziya Gökalp ve Türk Ocaklarının fikri yapısı da eleştirilmiştir. Ziyaeddin Fahri (Ağustos 1924: 196), Kaşgar ve Çin yöresindeki Türklük ile Konya’daki Türklüğü aynı zeminde gören Ziya Gökalp’in milli tarih anlayışını statik, şuursuz ve gayri mevcut olarak değerlendirirken, Gökalp’i Kızılelmacılığın baş döndürücü hülyasında savrulmayla tenkit etmiştir. Aynı eleştirilerden Hamdullah Suphi (Tanrıöver) de nasibini almıştır. Bununla beraber Haydar Necip, Türk Ocaklarının soyut bir coğrafya ve kimlik terkiibine dayana Türklük anlayışından sıyrılarak bir an önce Anadolu hakikatine yönelmesini salık vermiştir. Necip, Türk Ocaklarının hiçbir fırkanın siyasi etkisinde kalmaksızın Anadolu’daki Türklüğün tecrübesini ve zenginliklerini keşfe yönelik bir fikri hüviyete bürünmesi gerektiğini ifade etmiştir (Ekim 1924: 297):

“Bir fırkanın sırtından, bir hükümetin omzuna düşen bu müessesenin istikbali, adımlarını bizim adımlarımıza uydurmasına, bizimle yürümesine, Anadolu gençliğinin milliyet telakkisini kendisine umde intihab eylemesine bağlıdır. Türk Ocağı bundan sonra Anadolu Ocağı olmalıdır.”

Turancılık konusunda Mecmua’da serdedilen fikirlerde dönemin konjonktürü etkin olmuştur. Osmanlı’da neşvünema bulan Turancılık merkezli Türkçülüğün milliyet prensibi eleştirilirken, Türk tarihinin bütünselliği de ihmal edilmiştir. Dolayısıyla negatifleştirilen Osmanlı tecrübesi üzerinden, “hiçbir bağımızın kalmadığı Türkistan için de mi Anadolu’yu heba edelim” mealinde bir Turancılık eleştirisi geliştirilmiştir. Buna mukabil, Turancılığın Türk milletindeki tecrübesi ötekileştirilirken Macar toplumundaki yansımaya müspet bakılmıştır. Zira Ziyaeddin Fahri, Turancılık mefhumunda Macaristan ile Türkiye arasındaki ayrıma dikkat çekerken, Macar Turancılığının ilm-i sahada inkişaf ettiğini, Türk Turancılığının ise hayali ve soyut bir romantizme müstenit olduğunu serdetmiştir (Kasım 1924: 350-351).

Güvenli Coğrafyanın Tarihi Arkapları: Anadolu (Türkleri) Tarihi

Anadolu Mecmua’sında, Türk biyografik hikayesinin güvenli limanı olarak Anadolu görülmüştür. Diğer bir tabirle milli tarih yazımı, Müslüman Türklerin Anadolu’ya muhaceretiyle başlatılmıştır. Buna mukabil, Türk tarihindeki Anadolu hafızası ile diğer coğrafyalar arasında keskin bir ayrıma gidilmiştir. Mamafih Türklerin Anadolu’da yerleşik hayata geçerek millet olmanın vasıflarını kazandığı ve mütekmil bir devlet vücuda getirerek büyük bir medeniyet mamur ettiği savunulmuştur. Dolayısıyla muhtelif coğrafyalarda farklı devlet ve medeniyetler teşkil eden Türk topluluklarında, millet olma süreçlerinin de farklılık arz ettiği iddia edilmiştir. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğindeki Turancı ekol ile Osmanlı merkezli tarih yazımları reddedilmiştir. Zira Mükremin Halil, Mecmua’nın birinci sayısında bu hususu şu şekilde ifade etmiştir (Nisan 1924: 8):

“Ayrı ayrı devletler vücuda getirmiş Anadolu Türkü ile Azerbaycan Türkü daima yekdiğerleriyle mücadele etmişlerdir. Bir taraftan ihtilafat-ı mezhebiye de inzimam edince bu ayrılık büsbütün had bir şekil almış ve nihayet ayrı iki millet haline gelmişlerdir. ...Türk tarihi deyince bizimle birlikte Azerbaycan’da, Irak’ta, Suriye’de, İran’da, Rusya’da, Horasan’da, Türkistan’da, Moğolistan’da, Çin’de devlet kuran, hükümet tesis eden bütün Türk kavmine mensup illerin ve ulusların tarihi hatıra gelir. ...Bundan dolayı bu isim bizim milli tarihimizin ismi olamaz. O halde tarihimizin ismini de şu suretle söyleriz: Anadolu Türkleri tarihi veya sadece Anadolu tarihi”

Mükremin Halil, Mayıs 1924 sayısında ise, İskitler ve sair gibi topluluklarla ile Anadolu Türklüğü arasında bir iltisâğın olamayacağını tekrar altını çizerek Anadolu tarihini 5 evreye ayırmıştır (Mayıs 1924: 58-59): Hulefa-yı Abbasiye Devri, Âl-i Selçuk Devri, Tavaif-i Müluk Devri, Âl-i Osman Devri, Cumhuriyet devri. “Tarihimizi bu suretle beş devreye ayırmak en doğru ve en ilmi bir nokta-i nazar olduğu izahat-ı atıye ile sabit olur” ifadesiyle Mükremin Halil, Anadolu topraklarına muhaceretle birlikte Türklerin müstakil bir millet haline geldiğini, mütekmil bir devlet teşkil ettiğini, mamur bir medeniyet tesis ettiğini iddia etmiştir (Mayıs 1924: 59, 63).

Türklerin Anadolu’da müstakil bir millet haline geldiğini savunan Mükremin Halil, Selçuklu Devrine ayrı bir parantez açmıştır. O’na göre Selçuk devrinde “yeni topraklar fethetme arzusu” yerini Anadolu’da kök salmaya bırakmış ve Anadolu’da Türk medeniyetinin temelleri atılmıştır (Haziran 1924: 97):

“Âl-i Selçuk devrinde vatan haricinde memleketler fethetmek arzularından ziyade Anadolu vahdetinin idamesi, memleket mamuriyetinin artırılması, ahalinin terfihi, hülâsa Anadolu haricine göz dikilmemesi ve fütihat arzuları uğrunda kan dökülmemesi kanaati çok kuvvetliydi.”

Şemseddin Kemal de Türklerin Anadolu’ya göçü münasebetiyle Türk medeniyetinin maddî ve manevî bütün unsurlarının Selçuklu döneminde inkişaf ettiğini “Anadolu medeniyetinin tevellüd ve inkişaf devri Selçukiler devridir” sözüyle belirtmiştir (Temmuz 1924: 173). Bu noktada Selçuklu Hükümdarı Sultan Alparslan üzerinde hassaten durulmuştur. 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi Anadolu’da Türk varlığının miladı olarak kabul edilmiştir. Türklerin Anadolu’yu fethi yeni bir yurt tutma hikayesinin yanında müstakil ve mütekaddim bir kimlik-kültür terkiibinin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Zira Mükremin Halil bu düşünceyi şu sözleriyle tahkim etmiştir (Ağustos 1924: 225):

“Sultan Alparslan Türklüğün en büyük müessisidir. ...Türkmenlerin en çok kısmını Anadolu’ya gönderen müşarünileyh olmuştur. Onun bu himmetinin eseri olarak Türkmenler Anadolu’da seksene-i asliyeye kesret itibariyle tefevvük edecek bir derece-i kesafette yerleşmişlerdir. Bu sayede Anadolu kıt’ası yirmi-otuz sene içinde hakiki manasıyla bir Türk ili, bir Türkmen yurdu olmuştur.”

Mükremin Halil’in yanı sıra Mehmed Halid de “Asıl Hakikat” adlı yazısında Türk Milleti’nin Türk ırkından geldiğinden bahisle ırk ile millet arasında sosyo-kültürel, sosyo ekonomik ve sosyo-politik bir ayrıma girmiştir. Anadolu’daki Selçuklu varlığıyla beraber Türklerin mütekmil ve berdevam bir kültür ve medeniyet yarattığını serdeden Mehmed Halid, bu düşüncesini şu cümleleriyle özetlemiştir (Kasım 1924: 323):

“Başta büyük Türkmen padişahı Alparslan olduğu halde Anadolu’yu istila eden Türkler şüphesiz ki, buraya evvela cihad maksadıyla geldiler. Fakat sonra mütekaddim fetih teşebbüslerinin Türkleştirdiği bu muhitte muazzam bir devlet kurdular, yekpare bir millet halini aldılar.”

Mükremin Halil, Şemseddin Kemal ve Mehmed Halid’in Selçuklu döneminde Türklüğün müstakil millet olduğuna ve Anadolu’da Türk Medeniyetinin inkişaf ettiğine ilişkin değerlendirmeler Mecmua’nın diğer yazarları Hilmi Ziya (Nisan 1924: 29; Aralık-Şubat 1924-1925: 367), Ziyaeddin Fahri (Aralık- Şubat 1924- 1925: 416), Şemseddin Kemal (Temmuz 1924: 173), Necip Asım (Ağustos 1924: 179-180) tarafından da yapılmıştır. Selçuklu tarihi, Anadolu Türk tarih yazımında pozitif tarih yazımının başat unsuru ilan edilirken, bu düşüncenin temelinde Selçuklu Devleti’ndeki Türk etkinliği ve Selçukluların Anadolu’yu mamur etmeleri vardır. Diğer bir tabirle Türk biyografik hikayesinde fail-fiil ilişkisinin bütünsellik arz ettiği dönem Selçuklu dönemi olarak görülmüştür. Lakin Selçuklu ile Türklük arasındaki kurulan fail-fiil ilişkisinde Farsçanın resmi dil olduğu ve Selçuklu Sarayındaki Fars etkisi görmezden gelinmiştir.

Güvenli Coğrafyanın Sosyolojik Gerçekliği: Anadolu-Türk Kimliği

Anadolu Mecmuası, Türk kimliğinin miladında ve muhtevasında sosyolojik esasların rolüne önem atfetmiştir. Bu bağlamda Türk sosyolojisinin oluştuğu, beslendiği ve büyüyen demirlendiği yer Anadolu toprakları olarak telakki edilmiştir. Mamafih Türk kimliğinin Osmanlı devirlerindeki

pasif(leşen) rolünden sıyrılarak yeniden bu topraklarda aktör olarak belirleyici olması gerektiği savunulmuştur. Türk kimliğinin sosyo-politik izdüşümü olarak Anadolu, zaman zaman Türk kavramına ikame edilerek kullanılmıştır. Dolayısıyla Mecmua'da bazen Türk milleti yerine Anadolu milleti kavramı da kullanılmıştır. Bu husus sınırları muayyen toprağa bağlı (teritoryal) kimlik anlayışının da bir neticesidir denilebilir.

Haydar Necip (Ekim 1924: 314-315), “Ah zavallı Anadolu milleti, sen de ayrı ayrı bütün çocukların gibi talihin kahrına uğradın” sözüyle Anadolu'nun mazisindeki acılara ışık tutarken, Anadolu'da yaşayan ahalinin yeniden kendi kaderini yazması gerektiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde “Anadolu, Anadolulularındır” mottosuyla Şemseddin Kemal (Temmuz 1924: 174) de coğrafyanın psikolojik güvenliğiyle milli kimliğinin birbirinden ayrılamayacağını belirtmiştir. Ziyaeddin Fahri de Türk milli varlığının adı ve teminatı olarak Anadolu'yu işaret etmiştir (Ağustos 1924: 198-199):

“Bizim bugünkü Türklüğümüz büyük ve kavmi bir Türklükten tamamen ayrılmış, kendi istiklaliyeti içinde kendine has bir mevcudiyet intisab etmiştir. Hakiki adı ile “Anadolu” olan bu milli mevcudiyetin ise tarihe ve içtimaiyatına dair bir kelime olsun, henüz söylenmemiştir. ... Bizim burada aradığımız cihet Türk varlığının, Anadolu'nun içinden gelen ve içtimai hayat veçhelerinin doğru taşan tekâmül ve tevahül hamlelerine taalluk ediyor.”

Bu noktada coğrafyanın tanımı aynı zamanda coğrafyada yaşayan ahalinin de kimliğinin tezahürü olmuştur denilebilir. Hatta isim Anadolu hakikatine yapılan vurgu Mecmua'da yeni devletin isminin de ne olacağıyla ilgili tartışmayı beraberinde getirmiştir. “Türkiye” kelimesinin eskiden beri benimsenen bir tabir olmadığını ifade eden Mehmed Halid, Türkiye Cumhuriyeti yerine Anadolu Cumhuriyeti kavramının kullanılması gerektiği üzerinde durmuştur (Kasım 1924, 325):

“Türkiye kelimesi eskiden beri memleketimizde benimsenmiş bir tabir değildir. Hele bu tabirin devletimize alem olarak kabulü kimsenin hatır ve hayalinden bile geçmemiştir. Mukaddes Anadolu cumhuriyetini bu tabir ile tevsime kalkışmak, bizce şimdiye kadar olanlara zamimeten tarihimizi son bir defa daha tahrir etmektir.”

Mehmed Halid'in dışında İrfan Nabi (Eylül 1924: 250), “Anadolu Cumhuriyeti'nin Maarif Mefkûresi” adlı makalesinde Anadolu cumhuriyeti tabirini kullanmıştır. Lakin her iki kullanımda da Türk soylu olmak ile millet olmak arasındaki farka dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Türk soyunun muhtelif şubelerinin farklı milliyet olgusuna sahip olmalarından kaynaklı olarak her bir şubenin yeni ve özgün ismiyle kendisini, yurdunu ve devletini isimlendirmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Mehmed Halid, Aralık-Şubat 1924-1925: 362). Bunlar dışında Mecmua'da Anadolu'nun hakikati ile Türk varlığı arasında kültürel köprüler kurulmaya çalışılmıştır. Örneğin Hilmi Ziya, Türk folklorunun zeminini teşkil eden destan ve hikayelerinin menşeinin Türkistan olduğunu ifade etse de Türklerin Anadolu'ya muhaceretinden sonra bu sosyolojinin dönüştüğünü ve yeni bir form kazandığını ifade etmiştir (Nisan 1924: 29):

“Oğuz destanı Türkmen'in ilk efsanesi, Oğuz, Türkmen'in ilk büyük kahramanıdır. Fakat Türkmen Anadolu'ya geldiği zaman Müslüman bir destan getirdi. Oğuz, Müslüman olarak dünyaya gelmişti. Milletini dine davete memurdu. Hazret-i İbrahim'in Türkmenler arasında vekili idi. Tatar ve Moğol nesepleriyle hiçbir veçhile münasebet ve alakası yoktur. Efsane, Anadolulaştı, yani örfün bu eski ve esaslı efsanesi muhitine intibak etti. ... Her biri mahalli renkler aldı, Anadolulaştı.”

Hilmi Ziya'nın nazar-ı dikkatlere celp ettiği “Anadolulaşma” süreci bir bakıma Anadolu coğrafyasında güvenli hafıza limanlarının oluşturulması gayretinin mahsulüdür denilebilir. Zira Hilmi Ziya, Anadolu folklorunun renklerinden bahsederken Türk insanının mizahi, efsanevi ve adalet anlayışına dayalı isimlere örnek vererek, bu isimler vesilesiyle Anadolu menşei biyografik hikâyenin temellerini atmıştır. Bu bağlamda Köroğlu adalet arayışının, Battal Gazi kahramanlığın, Nasreddin Hoca da mizah ve aklîselimin temsili olarak gösterilmiştir (Nisan 1924: 30).

Necip Asım (Yakasız) ise, geleneklerin hafıza durakları olarak kabul edilen milli bayramlara ilişkin keskin bir görüş ortaya atmıştır. Necip Asım, Türk milli hissiyatına tercüman olmadığı için Osmanlı döneminde kazanılan zaferlerin milli gün ya da bayram sayılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada İstanbul Fethi, Mohaç Meydan Muharebesi ve Çaldıran Zaferi gibi Osmanlı'nın mutlak zaferiyle sonuçlanan muharebelerin Türk hafızasında herhangi bir nokta-i nazara tekabül etmediğini serdetmiştir. Necip Asım, 1071 Malazgirt Muharebesini Anadolu'nun fetih tarihinin miladı olması bakımından milli günlerin en kutlusunu ilan ederken diğer milli gün önerilerini ise şu şekilde

sıralamıştır (Ağustos 1924: 180): Birinci Sultan Kılıçarslan'ın salibilerle¹¹ harp ettiği 1 Temmuz ve 3 Eylül günleri, Müşarınileyhin salibilere galebe ettiği 14 Ağustos günü, Birinci Mesud'un Alman İmparatoruyla Fransız Kralını hezimetle uğrattığı günler, İkinci Sultan Kılıçarslan'ın Bizans ordusunu mahvettiği meşhur muharebe günü.

“Anadolu’yu yakından ve uzaktan alakadar etmeyen bir kitap, -şahkar bile olsa- bizim için üzerinde durulacak bir mevzu değildir” diyen Haydar Necib, Mehmed Faruk Bey'in Anadolu şiirindeki “Ey Anadolu, Ey Türklüğün Kabesi, ey sevgili yar” mısraları üzerinden Anadolu’yu düşüncenin ve fiilin merkezine almıştır. Bu bağlamda negatif tarih okuması yaparak Türk sanatında ve edebiyatında İstanbul’un yerinin olmadığından bahisle İstanbul ile Anadolu arasında ayrıma dikkat çekmiştir (Haydar Necib, Temmuz 1924: 165):

“İçinde Anadolu için aşk hisleri duyan şair, İstanbul’dan muhabbetle bahsedemez. O İstanbul ki, asırlarca zevki, sefahati, uğrunda Anadolu’nun kanını sarfetmiş, o kan kalmayınca kemiklerinden kendisine taht yapmıştır. Fetih, itila ve saltanat devrinde uğrunda kılıçlar parlatılan İstanbul, Anadolu’ya kastettiği tarihten beridir ki, kalbimizdeki mevkiini kaybetti. Artık ona şiirimizde yer vermek günahıdır.” Haydar Necib’in negatif tarih okumasını pozitif gelecek inşasına çevirmek isteyen Mehmed Halid ise, Anadolu halk edebiyatın zenginliklerinden bahsetmiştir. Mehmed Halid’in halk edebiyatı vurgusunda yaşadığı zorluk ve güçlüklerle karşı var olmayı becerebilmiş, ayrıca bunu Türk hafızasına kaydetmiş Anadolu sanatkarları vardır (Eylül 1924: 231):

“Halk şairleri Anadolu’da bir tesellidirler. Basık köy odalarının karanlık köşelerinde boğulan nice arzular, ihtiraslar, hummalar halk şairlerinin muvacehesinde onların sazıyla birlikte uyanır. O zaman hissedilir ki, halk şairleri Anadolu’nun vakfesiz acılarını, sonsuz ihtilaçlarını, unutulmayan matemlerini, kendi acılarında, ıstıraplarında, matemlerinde toplayarak terennüm ediyor.”

Mehmed Halid bir başka yazısında, Anadolu’daki zenginliklerin Acem ve Arap nüfuzu yüzünden görmezden geldiğini ifade etmiştir (Temmuz 1924, 167). Bu minvalde Anadolu şehir tarihlerine, mimarisine ve kültürel zenginliklerine Mecmua’nın birçok sayısında yer verilmiştir. Örneğin Nisan 1924 sayısında Hilmi Ziya İznik’i ve İsmail Nami Diyarbakır’ı, Mayıs 1924 ve Haziran 1924 sayılarında Şahabeddin Bey Konya’yı, Ekim 1924 sayısında Mehmed Halid Maraş’ı, Aralık-Şubat 1924-1925 sayılarında Mehmed Şerif Ankara’yı, Mehmed Fazıl Urfalı’yı, Ziyaeddin Fahri Erzurum’u, Mart 1925 sayısında Ahmed Halil yine Erzurum’u farklı yön ve özellikleriyle işlemişlerdir. Mecmua’da aynı zamanda Necip Fazıl’ın (Haziran 1924: 128) “Dağlar ve Köroğlu”, Ziyaeddin Fahri’nin (Temmuz 1924: 169), Erzurum’u konu alan “Hicret, Kemal Ahmed’in (Aralık-Şubat 1924-1925: 391) Anadolu kızının güzelliklerini ele alan “Ayşe Türküsü”, Esad Adil’in (Mayıs 1924: 77) Anadolu’nun kültürel zenginliklerini anlattığı “Anadolu’ya” şiirlerinde Anadolu’daki edebi zenginliğine dair örnekler sunmuşlardır.

Güvenli bir coğrafya olarak Anadolu, Anadolu dışındaki tecrübenin de göz ardı edilmesine ve istikbal için bütün motivasyonun bu topraklarda yoğunlaştırılması arzusunun da doğurmuştur. Böylece güvenlik reflekslerinin yalnızca Anadolu toprakları ve insanı için devreye gireceği ortaya koyulmuştur. Celaledin Kemal, bu hususu şu şekilde ifade etmiştir (Kasım 1924: 353-354):

“Bu tarafta Anadolu Çocuğu heder olup giderken başkalarını düşünmek vazifemiz değildir. Tufan olsa, yerden cehennem fişkırtsa, gökten yağmur yerine taş yapsa da umurumuzda değil, kim olursa olsun. Anadoluludan maada kimse aklımızı işgal edemez. Herhangi bir tehlikenin önünde duyduğumuz endişe, yalnız Anadolu içindir. Çünkü o biziz ve biz de oyuz.”

Yalnızca Anadolu için gelişecek güvenlik refleksleri Anadolu topraklarını tehlikeye atacak bütün aktör ve fikirler için tedbirlerinde alınmasını önclemiştir. Bu bağlamda Anadolu’nun yeniden mamur edilmesinde ve bütün unsurlarıyla birlikte milli bir kuvvete dönüşmesinde içerideki tehlikelere dikkat çekilmiştir. Bu tehlikelerin başında Mehmed Emin (Yurdakul)’in “İrtica Karşısında Gençlik” makalesiyle dikkat çektiği Doğu Anadolu kültüründeki din temelli farklılıklardır. Mehmet Emin bu hususu şu şekilde belirtmiştir (Aralık-Şubat 1924-1925: 404).

“Şarki Anadolu’da cahil bir kitle var ki, helal ve haramı Türkün itikadına uymuyor, kazanç tarzı iptidaidir, kalbini vatanına değil şu veya bu şeyha yahut beye bağlamıştır. O itikat değişmelidir, onlar da Türk’le beraber yürüyebilmek için eline sapanı almalıdır, onlar da yine şeyhe tapmamalı, mahluku mabud yapmamalıdır.”

¹¹ Haçlılar

Bu dönemin aynı zamanda Şeyh Sait isyanına denk geldiği nazar-ı dikkate alınır, Mecmua Anadolu'da milli hareketi sekteye uğratabacak her şeyi dikkatle takip etmiştir. Hatta Aralık ve Şubat arasında Doğu Anadolu'nun Türklükle yoğrulduğu, Türklerin giriş kapısı olduğunu ifade eden yazılar ele alınmıştır. Abdurrahim Şerif'in "Muş Ovasında" makalesi ve Urfalı Mehmed Fazıl'ın "Urfa şairleri" makaleleri buna örnek teşkil etmektedir (Aralık- Şubat 1924-1925: 405-410 ve 432-434). A.M. Münhasır ismiyle Ziyaeddin Fahri de Doğu Anadolu'nun bir parçasının İdris-i Bitlis tarafından "Kürdistan" olarak isimlendirilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. "Anadolu'nun hiçbir bölgesinde Kürdistan denilecek bir yer yoktur" diyen Ziyaeddin Fahri, Doğu Anadolu vilayetlerinden Erzurum'u merkeze alarak bölgenin Selçuklu döneminden bu zamana Türk mührüne sahip olduğunu şu sözlerle serdetmiştir (Aralık-Şubat 1924-1925: 436):

"Anadolu yalnız Anadolu'dur. Anadolu yalnız Türk diyarıdır. Anadolu yekpare bir vücuttur. Hiçbir cüz'ü ayrılamaz. Anadolu haritasında, Kürdistan uydurulmuş, vehmedilmiş bir parçadır. Anadolu'nun bir kısmına bu ismi vermeye kalkışmak, Anadolu'nun vahdetine kastetmektir. İlim ve hakikate hürmet edenler bundan korkmalıdır."

SONUÇ

Güvenlik, devletlerin hudut güvenliğinin ve egemenlik haklarının muhafaza edilmesinin yanında biyografik hikâyeye bağlı olarak sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel faktörleri de ihtiva eden bir ontolojik zemine haizdir. Dolayısıyla coğrafyanın güvenliği, coğrafyada mukim ahalinin kendisini nasıl isimlendirdiği, dahi tarihî/kültürel hafızası itibarıyla nasıl konumlandığı, bilvesile bu pozisyonunda özne olarak etkinliğiyle de iç içedir. Mamafih kimlik ile mekân arasındaki bağların zamansal derinliği ve bu zamansal derinliğin sosyal hafızadaki işlevi, failin fiilini idrak etmesi, fiilin de failinin bilinci dahilinde oluşması açısından önem arz etmektedir.

Anadolu Mecmuası bu yönüyle Anadolu kimliği, tarihi ve coğrafyası ile Türklük arasında hakikatin izdüşümünü ihtiva eden bir bağ kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Anadolu coğrafyası fail olarak belirlenen Türk'ün bedeni, Anadolu hafızası suur ve idrak seviyesi, Anadolu kültür ve medeniyeti ise gerçek fiili olarak kabul edilmiştir. Bu konsept içerisinde Anadolu hakikatinden uzaklaşan dönemler korku ve kaygının sebebi olarak güvensiz fail ve fiil olarak ötekileştirilmiştir. Zira Anadolu'nun Selçuklu devirleri kurucu Anadolu hakikatinin kurucu dönemi olarak referans gösterilirken, fetihlerle büyüyen ve İmparatorluk hüviyetine bürünen Osmanlı, Anadolu'dan mental ve pratik olarak uzaklaştığı için güvensiz fail olarak görülmüştür. Dolayısıyla İmparatorluk fail olarak Türk kimliğinin, İmparatorluğun egemenliğinde olan Ortadoğu, Balkanlar ve Afrika toprakları olarak fiil olarak Türk fiilinin dışında değerlendirilmiştir. Bununla beraber Türk tarihinin Osmanlı birikimi ve tecrübesi, Anadolu hakikatinin dışında ve güvensiz dönem olarak değerlendirilmiştir. Yani daha açık bir ifade ile Mecmua'ya göre Osmanlı kendilerinden değil ve kendilerini temsil etmezken, Anadolu coğrafyası dışında kalan imparatorluk toprakları da Türk Milleti'nin yurdu ve yaşam alanı olamaz.

Anadolu Mecmuası'nda vurgulanan Anadolu hakikati, Türk Milleti kimdir, ne zaman oluşmuştur ve asli yurdu neresidir sorularına da cevap üretmiştir. Bu noktada ırk ile millet arasındaki sosyolojik ve siyasî ayrımlara dikkat çekilerek Türklerin müstakil bir millet ve mütekamil bir devlet olmasının miladı Anadolu'ya geliş, asli mekânı ise Anadolu toprakları belirlenmiştir. Bu husus cumhuriyet dönemiyle birlikte değişen paradigmaya bağlı olarak toprağa bağlı (teritoryal) millet ve devlet anlayışının neticesidir. Milli hafızanın demirlendiği muhit olan Anadolu dışında, sosyolojik ve siyasî gerçeklik arayışları ise maceraperest ve tehlikeli fikirler olarak konumlandırılmıştır. Dolayısıyla Meşrutiyet dönemi fikir akımları Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük-Turancılık milliyet gerçeğiyle uyumsuz tarih yazımı ve coğrafya tasavvuru kapsamında değerlendirilmiştir. Bu fikir akımlarından Turancılık, gerçekçi olmayan kimlik tahayyülüyle Cihan Harbi'nde Anadolu'yu dağılma ve işgal tehlikesine sokan bir diğer güvensizlik ve kaygı unsuru olmuştur.

Son olarak Anadolu Mecmuası, Cumhuriyet rejiminin ulus devlet politikalarıyla benzeşen bir yayın politikasına sahiptir. Milli egemenliğin kıstası, sözün Anadolu'nun yegâne sahibi olan Anadolu insanına verilmesi açısından önemle vurgulanmıştır. Hatta Mecmua'nın köy vurgusu Cumhuriyetinkiyle hemen hemen aynıdır. Yazılara bakıldığında cumhuriyet inkılabının Anadolu'yu mamur edeceğine yönelik güçlü bir inanç vardır. Lakin yayın hayatında kaldığı 1924-1925 yılları, aynı zamanda radikal ve kökten modernleşme hamlelerinin henüz gerçekleşmediği döneme tekabül etmektedir. Bununla beraber Mecmua, tedrici değişimden yana olduğunu ifade etmiştir. Mecmua tahrir-i sükunun yürürlükte olduğu ve siyasî şartların ağır olduğu bir dönemde kapatılmıştır (Çınar, 2007: 101). İlerleyen dönemlerde ise,

özelliğe tarih yazımı ve coğrafya tasavvuru noktasında Cumhuriyetin politikaları uyum sağlayacak olsa da radikal dönüşüm, İkinci kuşak Anadolucular ile resmi milliyetçiliği karşı karşıya getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahim Şerif (Aralık- Şubat 1924-1925), “Anadolu Manzaraları: Muş Ovasında”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 432-433).
- Ahmed Refik (Nisan 1924), “Mehmed-i Râbi Zamanında Anadolu” Anadolu Mecmuası, Sayı 1 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 36- 39).
- Ahmed Refik (Mayıs 1924), “Kalenderoğlu ve Âl-i Osman”, Anadolu Mecmuası, Sayı 2 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 47-50).
- Ahmed Refik (Temmuz 1924), “Karabıyıkoglu, Nur Ali, Celâli”, Anadolu Mecmuası, Sayı 4 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 137-140).
- Alver, Köksal (2001), “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), s. 133-138.
- Aslan, Fatih (2008), Anadolu Mecmuası ve Anadoluculuk, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atabay, M. (2018), “Anadoluculuk”, Editör: T. Bora ve M. Gültekingil, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik Cilt:4 (Üçüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 515-532.
- Bailey, K. D. (1982), Methods of Social Research, Free Press, New York.
- Baykal, Ömer (2019), “Resmi Bir İdeoloji Olarak Kemalizm”, Editör: Ö. Baykal, Cumhuriyet Döneminde Siyasî Düşünce, A Kitap, Ankara, s. 1-76.
- Beyatlı, Y. K. (2015). Eğil Dağlar (On altıncı baskı), Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Bölükbaş, Yusuf Ziya (2018), “Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Hassasiyetler, 5 (10), s.45-59.
- Bölükbaş, Yusuf Ziya (2019), “Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (2), s. 293-320.
- Celaledin Kemal (Kasım 1924), “Kim İçin, Ne İçin?”, Anadolu Mecmuası, Sayı 8 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 353-354).
- Çalen, Mehmet Kaan (2017), “Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet”, Turkish History Education Journal, 6 (1), s. 75-99.
- Çalen, Mehmet Kaan (2019), “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, 1 (1), s. 1-16.
- Çınar, Metin (2007), Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler (1943-1950), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deren, S. (2008). “Türk Düşüncesinde Anadolu İmgesi”, Editör: T. Bora ve M. Gültekingil, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik Cilt:4 (Üçüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 533-540.
- Dirican, Rabia (2014), Anadolu Mecmuası'nın Türk Düşünce Hayatı Açısından Değerlendirilmesi, The Journal of Academic Social Science Studies-JASSS, 25 (1), s. 387-398.
- Durgun, Ş. (2014), Turkish Political Life, A Kitap, Ankara.
- Durgun, Şenol (2015a), “Türkmerkezli Yaklaşımdan Avrupa Merkezli Yaklaşım Geçişte Hümanizma”, Akademik Hassasiyetler, 4 (2), s. 1-25.
- Durgun, Ş. (2015b), Türkiye’de Devletçi Gelenek ve Müzik, A Kitap, Ankara.
- Esad Adil (Mayıs 1924), “Anadolu’ya”, Anadolu Mecmuası, Sayı 2 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 77).
- Georgeon, F. (2008), “Yusuf Akçura”, Editör: T. Bora ve M. Gültekingil, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik Cilt:4 (Üçüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 505-514.
- Giddens, A. (2014), Modernite ve Bireysel-Kimlik (İkinci Baskı), Çev. Ü. Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1969). Türkçülüğün Esasları (Sekizinci Baskı), Varlık Yayınevi, İstanbul.
- Güç, Kürşad (2020), Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Ontolojik Güvenlik, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haydar Necib (Haziran 1924), “Bir Hikâye”, Anadolu Mecmuası, Sayı 3 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 129-130).

- Haydar Necib (Temmuz 1924), “İlk Menba”, Anadolu Mecmuası, Sayı 4 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 164-166).
- Haydar Necib (Ekim 1924), “Türk Ocağı”, Anadolu Mecmuası, Sayı 7 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 296-297).
- Haydar Necib (Mart 1925), “İhkak-ı Hak”, Anadolu Mecmuası, Sayı 12 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 460-461).
- Hilmi Ziya (Nisan 1924), “Anadolu Örfü ve Destanlar”, Anadolu Mecmuası, Sayı 1 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 29-35).
- Hilmi Ziya (Mayıs 1924), “Anadolu Örfü ve Destanlar 2”, Anadolu Mecmuası, Sayı 2 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 64-67).
- Hilmi Ziya (Ağustos 1924), “Türkler ve Moğollar”, Anadolu Mecmuası, Sayı 5 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 186-191).
- Hilmi Ziya (Aralık – Şubat 1924 – 1925), “Kırgız, Türkmen ve Uygurlar”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 367-373).
- İrfan Nabi (Eylül 1924), “Anadolu Cumhuriyetinin Maarif Mefkûresi”, Anadolu Mecmuası, Sayı 6 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 250- 252).
- Kemal Ahmed (Aralık-Şubat 1924-1925), “Ayşe Türküsü”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 391).
- Korkmaz, T. (2016), Tipolojik ve Kuramsal bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluculuk, A Kitap, Ankara.
- Labuschagne, Adri (2003). “Qualitative research: Airy fairy or fundamental?” The Qualitative Report, 8(1), s. 100-103.
- Laing R. D. (2015), Bölünmüş Bellek (2. Baskı), Çev. E. Akça, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Mehmed Emin (Aralık-Şubat 1924-1925), “Hadiseler Önünde Tefekkür: İrtica Karşısında Gençlik”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 403-404).
- Mehmed Fazıl (Aralık- Şubat 1924-1925), “Urfa Şairleri”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 405-410).
- Mehmed Halid (Haziran 1924), “Musul – Bir Vazifenin İhzarı”, Anadolu Mecmuası, Sayı 3 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 131-132).
- Mehmed Halid (Temmuz 1924), “Tasavvufî Halk Edebiyatımıza Dair Notlar Mukaddime”, Sayı 4 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 167-168).
- Mehmed Halid (Eylül 1924), “Sanihât-ı Seyranî”, Anadolu Mecmuası, Sayı 6 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 231-233).
- Mehmed Halid (Kasım 1924), “Asıl Hakikat”, Anadolu Mecmuası, Sayı 8 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 323-325).
- Mehmed Halid (Aralık-Şubat 1924-1925), “Milliyetperverliğin Manası”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 361- 364).
- Mehmed Halid (Mart 1925), “Hasbihâl”, Anadolu Mecmuası, Sayı 12 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 443-444).
- Mükremin Halil (Nisan 1924), “Milli Tarihimizin İsmi”, Anadolu Mecmuası, Sayı 1 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 5-9).
- Mükremin Halil (Mayıs 1924), “Milli Tarihimizin Mevzuu 1”, Anadolu Mecmuası, Sayı 2 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 58-60).
- Mükremin Halil (Haziran 1924), “Milli Tarihimizin Mevzuu 2”, Anadolu Mecmuası, Sayı 3 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 95-106).
- Mükremin Halil (Ağustos 1924), “Anadolu’nun Fethi 2”, Anadolu Mecmuası, Sayı 5 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 218- 225).
- Mükremin Halil (Aralık-Şubat 1924-1925), “Türk Kavminin Muhtelif Milletlere Ayrılması ve Anadolu Vatan ve Milletinin Teşekkülü 1”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s.377-384).
- Necip Asım (Ağustos 1924), “Milli Bayramımız”, Anadolu Mecmuası, Sayı 5 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 179-181).
- Necip Fazıl (Haziran 1924), “Dağlar ve Köroğlu”, Anadolu Mecmuası, Sayı 3 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 128).

- Şemseddin Kemal (Temmuz 1924), “Kızlarağası”, Anadolu Mecmuası, Sayı 4 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 173-174).
- Tuncel, Metin (1991), “Anadolu – Coğrafya”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3, ss.106-109. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu>, (04.03.2021).
- Tonga, Necati (2011), Anadolu Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme, Türk Yurdu Dergisi, S. 285. Erişim: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1496>, (20.01.2021).
- Ürkmez, Hülya (1997), Anadolu Mecmuası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ziyaeddin Fahri (Haziran 1924), “Anadolu İnkılabı”, Anadolu Mecmuası, Sayı 3 ((Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 125-127).
- Ziyaeddin Fahri (Temmuz 1924), “Hicret”, Anadolu Mecmuası, Sayı 4 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 169-171).
- Ziyaeddin Fahri (Ağustos 1924), “Milliyet Meselesi”, Anadolu Mecmuası, Sayı 5 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 195-203).
- Ziyaeddin Fahri (Kasım 1924), “Peşte Turan Cemiyeti”, Anadolu Mecmuası, Sayı 8 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 347-351).
- Ziyaeddin Fahri (Aralık- Şubat 1924- 1925), “Anadolu Kadınlığı 1”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 415-419).
- Ziyaeddin Fahri (Aralık- Şubat 1924- 1925), “Kürdistan Yoktur/ İlmi Keşifler/ Aşkale Mektubu/ Milli Rakslarımız”, Anadolu Mecmuası, Sayı 9, 10, 11 (Haz. A. Tekin ve Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 435- 438).

Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Yaklaşımı Bağlamında Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri

Çiğdem TUĞAÇ¹

Özet

Yönetmek/idare etmek yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde gerçekleşen bir olgudur. İçinde olunan Antroposen çağ, politik ve idari kararlar ile dünyada yapısal ve biyofiziksel dönüşümlere neden olunan bir biyopolitika dönemini temsil etmektedir. Bu dönemde sürecin yönetimi ve devamlılığı, uygulanan neoliberal politikalar ve sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinden sağlanırken; ekolojik kriz ve iklim değişikliği etkilerini giderek daha fazla bir biçimde göstermektedir. Bu durum, küresel çevre politikası ve uluslararası ilişkilerle ilgili çalışmaların ön plana çıkmasına, devletler tarafından farklı biyopolitikalar geliştirilmesine ve uzaktan yönetim sistemlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Çünkü günümüzde biyopolitik stratejiler aracılığıyla sadece ekonomik değil, ekolojik ve sosyal alanlara da etki etmek mümkündür. Bu çalışma kapsamında devletlerce Antroposen çağda uygulanan yönetim politikaları, Foucault'nun biyopolitik yönetimsellik yaklaşımı üzerinden irdelenmiş ve söz konusu yaklaşım, uluslararası alanda Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde gerçekleştirilen küresel iklim değişikliği müzakereleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, biyopolitik yönetimsellik, iklim değişikliği müzakereleri, sürdürülebilir kalkınma, liberalizm/neoliberalizm

International Climate Change Negotiations in the Context of Foucault's Biopolitical Governmentality Approach

Çiğdem TUĞAÇ¹

Abstract

Governing/administrating is a phenomenon that takes place at local, regional, national and international scales. The Anthropocene era represents a biopolitical era that caused structural and biophysical transformations in the world through political and administrative decisions. In this period, while the management and continuity of the process is achieved through the applied neoliberal policies and the concept of sustainable development, on the other hand, the ecological crisis and climate change are increasingly showing their effects. This situation causes studies related to global environmental policy and international relations to come to the forefront, the development of different biopolitics by states and the formation of remote management systems. Because today, it is possible to influence not only economic, but also ecological and social areas through biopolitical strategies. Within the scope of this study, the management policies implemented by the states in the Anthropocene era were examined through Foucault's biopolitical governmentality approach and the approach was evaluated within the context of global climate change carried out in the international arena under the leadership of the United Nations.

Keywords: Foucault, biopolitical governmentality, climate change negotiations, sustainable development, liberalism/neoliberalism

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmeye ve neoliberal süreçlere bağlı olarak yeni gelişen koşullar politik, sosyal, ekonomik ve ekolojik kavramlara farklı içerikler kazandırmakta, geleneksel anlamlarını genişleterek, yeniden tanımlanmalarını gerekli kılmaktadır. İlkçağlardan günümüze insanlığın doğal çevre ile ilişkisini söz konusu kavramlar ile bir arada açıklamayı amaçlayan farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu görüşlere yön veren önceleri dini inanışlar olmuş, Rönesans'ta Bacon'un öncülük ettiği doğaya hâkim olma fikri, Sanayi Devrimi ile daha da gelişmiştir. Sanayi Devrimi, beraberinde küresel ekonomik gelişmeyi getirdiği kadar, doğa ve insan etkileşimini de en üst seviyeye çıkarmış ve doğa sınırsızca kullanılabilir bir kaynak olarak ele alınmıştır (Özer, 2001: 62). Bu yaklaşım ekolojik sorunları başlatan bir kırılma noktası olmuş, insan aklına dayalı ve tekno-merkezci yaklaşımlar ile yeryüzünde önemli biyofiziksel dönüşümlere neden olunmuştur (Sessions, 1995: 4). İnsanlığın yerküreye hâkim olduğu ve onu şekillendiren en önemli güçlerden biri olduğu görüşüne dayalı politikaların en üst seviyede uygulandığı, günümüzde içinde bulunulan bu yeni ve insan yapımı dönem 'Antroposen' olarak anılmakta ve söz konusu kavram, insanlığın dünyanın doğal sistemleri üzerindeki zararlı etkilerini vurgulamak için de kullanılmaktadır (Hamilton, 2016: 33).

Günümüzde insan faaliyetlerinin dünyaya vermiş olduğu zararlar ve ekolojik dengenin bozulması, sonuçlarını küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği, su, toprak, hava gibi çevresel kaynaklarda taşıma kapasitelerinin üzerindeki kirlilik ve ozon tabakasındaki incelme gibi pek çok şekilde göstermektedir. Esasen ekolojik kriz denilen olgunun -insanın da canlı bir varlık olarak ekosistemin bir parçası olduğu düşünüldüğünde- insanlığın da krizi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Maltaş, 2015: 2).

İnsanların neden olduğu çevresel sorunların Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde uluslararası alanda müzakere edilmeye başlanması 1972 tarihli Stockholm Konferansı'na kadar uzanmaktadır. Bu konferans vesilesiyle çevresel sorunlar küresel çapta resmi olarak tanınmış ve yavaş yavaş hükümetlerin ve iş dünyasının gündemlerinde yerini almıştır (Mengi ve Algan, 2003: 19). Çevresel sorunların mevcut sistem içinde ve teknolojik önlemler ile üstesinden gelinebileceğini öne süren ve karşılığını sürdürülebilir kalkınma kavramında bulan yaklaşımlar ve politikalar geliştirilmiştir (Yaylı ve Çelik, 2011: 371). Ancak 1972'den bu yana geline süreçte ekolojik krize çözüm bulmak konusunda istenilen sonuçlara erişilemediği ve söz konusu krizin giderilmesi noktasında insanlar tarafından geliştirilen teknolojilerin yeterli gelmediği anlaşılmış durumdadır. Özellikle günümüzün en önemli çevre sorunu olarak ele alılabilecek iklim değişikliği konusunda BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve Paris İklim Anlaşması kapsamında gerçekleştirilen uluslararası müzakerelere ve söz konusu müzakerelere bilimsel temel sağlayan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) iklim değişikliğinin tüm canlılar için gerçek bir risk oluşturduğunu ifade edilen raporlarına rağmen, paradoksal bir biçimde iklim değişikliğinin etkilerinin daha da kötüleşmesi önlenememektedir.

İklim değişikliğinin zararlarının yerküre ekosisteminin ve dolayısıyla insan yaşamının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilediği artık şüphe götürmez bir gerçekliktir. 2014 yılında IPCC tarafından yayımlanan 5. Değerlendirme Raporu'nda, insan eylemlerinin iklim değişikliğine neden olduğu açık bir biçimde ifade edilmiştir. Bu nedenle çağımızdaki iklim değişikliği 'antropojenik iklim değişikliği' olarak da anılmaktadır (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC], 2014: v). İklim değişikliğine ilişkin sorumluluk alma noktasında küresel düzeyde tutarlı bir politika izlenememesi sürecin daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması'nın kapsamında yer alan hususların taraf ülkeler tarafından tam olarak yerine getirilmediği görülmektedir (Godrej, 2003: 120). Dünya kaynaklarını kısıtlama olmaksızın kullanarak sanayileşen ve bugünkü refah seviyelerini yakalayan gelişmiş ülkeler, halen önemli miktarda sera gazı emisyonu üretmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler ise gelişmiş ülkelerin refah düzeylerini yakalamak için ekonomik faaliyetlerini yoğun biçimde gerçekleştirmektedirler. Bu hususlar, BM nezdinde gerçekleştirilen küresel iklim değişikliği müzakerelerinde, sera gazı emisyonlarını kimin azaltacağı, ne kadar azaltacağı, bunları ne zaman yapacağı, iklim değişikliğine uyumun maliyetini kimin karşılayacağı ve ne kadar ödeyeceği konularında tartışmaya ve mücadeleye neden olmaktadır (Demirci, 2013: 184; Roberts ve Parks, 2007: 32).

Bu noktada küresel iklim değişikliği müzakereleri bağlamında uygulanan politikaların ve temel sorun alanlarının doğru bir biçimde tanımlanması doğrultusunda günümüzde, yukarıda da ifade edilen antroposentrik dönüşüm sürecini ve ekolojik krize ilişkin koşulları anlamada, 'biyopolitik' kavramsal çerçeve önemli bir araç olarak ele alınmaktadır. Biyopolitika, doğal çevre ile sosyal çevre ve politika

arasındaki ilişki üzerine tartışmaları kapsamaktadır. Biyopolitikanın metodolojik yaklaşımı içinde araştırmalar ve analizler gerçekleştirilmektedir. Söz konusu analizler ise özellikle liberalizm ve neoliberalizm süreçlerinin çevresel krizlerle ilişkilendirilmesinde ve problemin kökeninin anlaşılmasında değerlendirilmektedir (Koç, 2018: 194; Leonardi, 2012: 54; Maltaş, 2015: 3).

Biyopolitika kavramı, disiplinlerce çeşitli şekillerde ele alınmakta, politika ve yönetim süreçleriyle ilişkisi farklı şekillerde kurulmaktadır. Bunun gerçekleşmesinin önünü açan en önemli düşünürlerden biri de Michel Foucault'dur. Foucault'nun biyopolitika yaklaşımında kavram, liberalizm ve neoliberalizm ile ele alınarak; bunların bireyler için ürettikleri tüketilecek özgürlükler üzerinden; iktidarın yerel ve uluslararası düzeyde yeniden kurulduğuna işaret edilmektedir. İçinde bulunulan Antroposen çağda, kötüleşmeye devam eden ekolojik krizin ve ülkeler arasındaki mücadelenin temelini anlaşılmasında Foucault'nun biyopolitik yönetimsellik kavramı kapsamında sunduğu önermelerin bu bakış açısıyla gözden geçirilmesi, özellikle de küresel iklim değişikliği müzakerelerinin içinde bulunduğu dar boğazdaki temel sorun alanlarının ve iktidar ilişkilerinin niteliğinin tanımlanması açılarından önemlidir.

Bu esaslar doğrultusunda bu çalışmanın amacı; biyopolitika kavramının, Foucault'nun ele alış biçimiyle 'biyopolitik yönetimsellik' bağlamında irdelenmesi ve küresel iklim değişikliği müzakereleri ile ilişkisinin kurulmasıdır. Bu kapsamda araştırma yöntemi olarak ilişkisel araştırma modeli kullanılmış ve kitap, dergi, internet siteleri ve uluslararası kuruluşların raporları kaynak materyali olarak değerlendirilmiştir. Çalışma üç bölüm halinde ele alınmıştır. (1) Öncelikle biyopolitika kavramının tarihsel süreç içinde kapsamındaki gelişmeler irdelenmiştir. (2) Ardından Foucault'nun biyopolitika yaklaşımı olan biyopolitik yönetimsellik çerçevesinde iktidara, bireylere ve bunlarla birlikte liberal ve neoliberal süreçlere yaklaşımı ele alınmıştır. (3) Son olarak Foucault'nun biyopolitik yönetimsellik kavramının küresel iklim değişikliği müzakereleri ile ilişkilendirilmesi doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümlerden elde edilen bulgular ise sonuç kısmında bir arada değerlendirilmiştir.

Biyopolitika Kavramı ve Gelişimi

Politika terimi, yönetim eylemini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu terimin kapsamında yer alan devlet, toplum ve vatandaşlar gibi unsurlar birbirleriyle içsel bir ilişkiye sahiptirler. Diğer bir ifade ile bunların olduğu her ortamda politika da olacaktır ve alınan politik kararların mekânı, yaşam çevresini etkilemesi kaçınılmazdır (Koç, 2018: 194). Biyopolitika terimindeki Yunanca 'bios-yaşam', 'politike-politika' ise devlet yönetme sanatı anlamındadır. Dolayısıyla biyopolitika, 'yaşam politikası/siyaseti' olarak kullanılmaktadır (Kelly, 2015).

Biyopolitika kavramı yaygın bilinirliğini Michel Foucault ile yakalamış olsa da kavramı ilk tanımlayan kişi Foucault değildir. Kavramın temelini yaklaşık 200 yıllık bir geçmişi vardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuruculuğunu Almanya'da Frederich Nietzsche ve Arthur Schopenhauer'in ve Fransa'da Henri Bergson'un yaptığı '*Lebensphilosophie* (hayat felsefesi)', bağımsız bir felsefi eğilim olarak ortaya çıkmıştır (Lemke, 2013a: 25).

Biyopolitika kavramı ise ilk olarak 20. yüzyılın başında İsveçli siyaset bilimcisi Rudolf Kjellén tarafından kullanılmıştır. Kjellén, devletleri en az bireyler kadar gerçek olan, ancak gelişme süreçleri boyunca orantısızca büyüyen ve oldukça güçlü hale gelen birey ötesi varlıklar olarak ele almıştır. Yani Kjellén'e göre devlet canlı bir organizmadır. Kjellén'e göre sosyal, politik ve yasal ilişkiler, esas olarak devletten kaynağını almaktadır. Ortaya çıkan politika ise biyolojik yasalarla yönlendirilmektedir ve onları meşru kabul edip gerçekliğe uygun saydığı bir ilke olarak almaktadır. Yani devletlerin yaşam savaşı, biyopolitika olarak karşımıza çıkmaktadır (Lemke, 2013a: 18, 26).

Esasında Kjellén, içinde bulunduğu dönemin sosyal Darwinist yaklaşımı üzerinden biyopolitikayı tanımlamaktadır. Bu bakış açısında ilerleyen süreçte ırkçılık olarak nitelenebilecek düzeyde biyolojik olarak değerli görülenin desteklenmesi sürecine evrilme söz konusu olmuştur. Çünkü bu yaklaşımda biyolojik özelliğe bağlı olarak doğal bir hiyerarşi olduğu varsayımı söz konusudur. Öyle ki miras alınan biyolojik özellik, durumu sadece meşrulaştırmamakta, aynı zamanda bireylere ve gruplara adaletsiz biçimde muamele etmek için de gerekli olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın yansımalarını en erken evrede Roma İmparatorluğu'nda görmek mümkündür. Daha sonra Nasyonal Sosyalist düşüncede de benzer bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu dönemde halkın bedeni (*volkskörper*) kavramının yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram kendi içinde bir hiyerarşinin bulunduğu, ırksal açıdan homojen bir toplumu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kullanımda biyopolitika, diğer pek çok şeyin yanında hiyerarşinin inşası ile de ilgilenmektedir. Buna bağlı olarak kıt kaynaklar için mücadelede,

biyolojik açıdan farklı donanımı olan insanlık için güç, eşitsiz biçimde dağıtılmıştır. Bu nedenle Kjellén tarafından uluslararası ölçekte de dâhil her düzeyde toplumsal hiyerarşilerin zorunlu ve kaçınılmaz olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Gora, 2014: 129; Kelly, 2015; Lemke, 2013a: 25, 27).

1960 ve 70'li yıllara gelindiğinde biyopolitika kavramı ekolojik anlamlar da kazanmaya başlamıştır ve çeşitli ekolojik toplumsal hareketler tarafından çevre krizine çözüm bulma amacı bakımından ele alınmaya başlanan bir kavram haline gelmiştir. Şüphesiz bu bilincin oluşmasını sağlayan çalışmalardan ilki Rachel Carson'un 1962 yılında yayımlanan Sessiz Bahar adlı kitabıdır. Carson kitabında çevre sorunlarına teknolojik çözümler üretmenin yeterli olmayacağı konusundaki bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır. Carson insanlara, yaşamlarının tüm biyolojik yapının hayatta kalmasına bağlı olduğunu göstermiş ve ekosistem içinde yaşayan bütün canlıların içsel ilişkiye sahip olduğunu ifade etmiştir (Des Jardins, 2006: 27; Drengson, Devall ve Schroll, 2011: 102).

Ekolojik bilincin oluşmasını sağlayan ikinci çalışma ise 1970'lerde yayımlanan Roma Klübü'nün Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden hazırlamasını talep ettikleri rapordur. Dennis L. Meadows'un 1972 yılında Büyümenin Sınırları adıyla dünyaya açıkladığı rapor, gelecek 150 yıl içerisinde doğal kaynakların tüeneceği yönünde bir değerlendirme içermekte, nüfus bakımından ve ekonomik gelişme bakımından sıfır büyümeyi önermektedir. Raporda ayrıca çevrenin yok edilmesinin önüne geçilmesi için politik müdahalede bulunulması da talep edilmektedir. (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 39, 40). Görüleceği üzere, biyopolitikaya dair yeni bir alanın gelişimi söz konusu olmuş, ekolojik bir içerik de kazanarak; "insanlığın doğal çevresinin korunması amacını taşıyan politik eylem" anlamına da gelmeye başlamıştır. Bu biyopolitik yaklaşım, hayat ve hayatta kalmaya ilişkin nispeten yeni olguları içermektedir. Zira büyüyen dünya nüfusu karşısında açlığın, çevre kirlenmesinin, iklim değişikliğinin, doğal kaynakların tükenmesinin ve bunlar gibi pek çok etkenin ortaya çıkarttığı politik, toplumsal, etik ve yasal sorunlara odaklanılması gerekmiştir (Justice, 2017).

1970'li yıllarda biyopolitika kavramı, yaşanan biyoteknolojik gelişmelere koşut olarak kapsam bakımından daha da gelişmiştir. DNA transferinin mümkün olması, farklı yaşam biçimlerinin genetik olarak haritalanmasının sağlanması bu alanda tartışmaları da beraberinde getirmiş ve konu biyoetiğe ilişkin kaygılara taşınmıştır. Biyopolitikanın anlamı, "biyoteknolojik müdahalelerin sınırlarını ve temellerini belirleyen idari ve yasal yöntemler olarak" kullanılmaya başlanmıştır (Lemke, 2013a: 46).

1970'li yılların bir diğer önemi de Fransız filozof Michel Foucault tarafından biyopolitika kavramının önceki kavramsallaştırmalardan oldukça farklı bir biçimde ele alınmış olmasıdır. Foucault'nun biyopolitika yaklaşımında -takip eden bölümde detaylarıyla ele alınacak olmakla birlikte genel hatlarıyla ifade edilirse- biyopolitika kavramına yeni bir boyut getirerek, tarihsel süreçlerle ilintisi içinde iktidarın uygulanmasının özel, modern bir biçimi olarak ele aldığı görülmektedir. Foucault'a göre yaşam, politikanın sınırını belirlemektedir. Bu sınıra saygı gösterilmelidir. Doğanın yönetim pratikleriyle ilişkisini vurgulayan Foucault, nüfusun doğasının anlaşılmasını ise onu yönetmenin ön koşulu olarak değerlendirmektedir (Gora, 2014: 130; Lemke, 2013a: 21).

1990'lı yıllarda Foucault'nun biyopolitikaya yaklaşımını ele alarak, bu kavram üzerinde çalışan bir diğer düşünür ise Giorgio Agamben olmuştur. Agamben, biyopolitikayı tanımlamaktaki yaklaşımını toplama kampları örneği üzerinden açıklamaktadır. Agamben'e göre tarihsel süreçte Antik Yunan'da görülen söz konusu 'kamp'lar, Batı'nın biyopolitik paradigması olarak Naziler için de zemin teşkil etmiştir. Yani en baştan beri var olan yapılar, daha da genelleşmiş ve radikalleşmiştir. Agamben'in biyopolitikaya yaklaşımında diğer bir metafor da 'çıplak hayat (*zoé*)' olarak nitelendirdiği doğal varlıktır. Bu kavramsallaştırmayı hukuk ilkelerinin dışında kalan sığınmacı ve göçmenler gibi grupları da nitelendirmek için kullanmaktadır. Agamben'e göre kamplar, çıplak hayata kaynaklık etmektedirler. Agamben, çıplak hayat ile politika arasındaki ilişkinin modern çağa özgü olmadığını ifade etmektedir ve Batı geleneğinde politikayı mümkün kılmak doğrultusunda çıplak hayatın dışlandığını savunmaktadır. Böylelikle ilk politik etkinlik, dışlama olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Agamben'in kavrayışında *bios* ile *zoé* arasında bir ayırım yapılmaktadır. Yani doğal varlık ile bireyin hukuki varlığı arasındaki bir ayırma işaret etmektedir. İkisi de insan hayatına ilişkin kavramlardır ancak çıplak hayat, hukukun korumasının dışında kalmak demektir (Agamben, 1998; Lemke, 2013a: 77, 79). 2000'li yıllarda biyopolitika kavramına başka bir katkı da Michael Hardt ve Antonio Negri tarafından sağlanmıştır. Hardt ve Negri'ye (2004) göre biyopolitika, neoliberal süreçlerin yeni üretim paradigmasıdır. Üstelik küresel biyopolitik üretim biçimi ulus devlet sınırlarıyla da sınırlandırılmayacak niteliktedir. Bu nedenle tek bir hakimiyet merkezinden de söz etmek mümkün değildir (Hardt ve Negri, 2004; Lemke, 2013a: 91).

Foucaultcu biyopolitika kavramının içeriğinin gelişmesinde Agamben ve Negri ve Hardt'ın katkıları oldukça önemli bir konuma sahiptir. Ancak kavramın zenginleşmesine katkı sağlayan başka düşünürler de olmuştur. 1994 yılında Ferenc Feher ve Agnes Heller tarafından Biyopolitika adlı kitaplarında 'beden politikası (*politics of the body*)' kavramı ortaya konulmuştur. Feher ve Heller, modernitenin hiçbir zaman gerçekleştirmediği vaatlerinden birinin, bedenlerin özgürleştirilmesi olduğunu ifade etmektedirler. Feher ve Heller'e göre hayat ne bir nesne ne de bir temel olarak ele alınmamalıdır. Feher ve Heller, biyopolitikayı geleneksel politikaya karşı bir alternatif olarak ele almışlardır. Ancak Thomas Lemke'ye göre (2013a) Feher ve Heller'in biyopolitika terimini kullanımları oldukça dar ve insan bedenine ait temaların hâkim olduğu bir çerçevede olmuştur (Feher ve Heller, 1994: 194; Lemke, 2013a: 106; 109).

Biyopolitikaya ilişkin çalışan bir diğer kişi ise Anthony Giddens'dır. Giddens, 'yaşam siyaseti (*life politics*)' kavramıyla biyopolitika tartışmalarına katkı sağlamıştır. Giddens'in yaklaşımında postmodern görüşün iddia ettiği gibi, modernitenin sonunun gelmediği ve geç modernite olarak nitelendirdiği yeni bir döneme girildiği ifade edilmektedir. Geç modernitede bilgi türleri ve müdahale biçimlerinde de bir artış söz konusudur. Böylelikle katı tutumlar yerini müzakere ortamına bırakmaktadır. Ayrıca geç modernitede, modernlikteki dönüşüme bağlı olarak politik anlayışta da değişimler gözlemlenmiştir. Giddens bu değişimi "özgürleştirici politikadan, hayat politikasına geçiş" olarak açıklamıştır. Hayat politikası, nasıl yaşanmalı sorusunu temel almaktadır. Bu bağlamda Giddens etik sorunların da ele alınması gerektiğini ifade etmiştir (Lemke, 2013a: 112). Anthony Giddens'in biyopolitika yaklaşımı ele alındığında incelenmesi gereken önemli bir diğer çalışması da 2013 yılında yayımlanan İklim Değişikliği Siyaseti adlı kitabıdır. Biyopolitikaya yaklaşımı konusunda erken dönem çalışmalarından daha farklı görüşler ortaya koyduğu kitabında, özellikle iklim değişikliği konusunu hayat politikasından ayrı olarak ele almıştır. Giddens'a (2013) göre iklim değişikliği politikası, uzun yıllar biyopolitika bağlamında aktif olarak faaliyet gösteren yeşil hareket ile bir arada ele alınmalıdır ancak yeşil hareketin savunduğu doğaya dönüş yaklaşımının desteklenmesi artık mümkün değildir ve iklim değişikliği sorununun çözümü için doğru bir tercih olmayacaktır. Giddens, biyopolitik önermesini "gezegeni kurtarmak" şeklinde değil, "dünyada insanların yaşayabilecekleri uygun hayat tarzını muhafaza etmek ve mümkünse bu tarzı geliştirmek" olarak ifade etmiştir (Giddens, 2013: 16, 17).

Biyopolitika kavramının etik boyutu üzerine çalışmalar yapan antropolog Didier Fassin (2001), bu kavramı 'biyomeşruyet' bağlamında ele almıştır. Foucault'nun da ele aldığı bireye ve topluma ilişkin aritmetikleştirme ve veri toplama süreçleri sonucunda bazı devletlerin ve bazı kişilerin diğerlerinden daha az yaşadığını ya da Foucault'nun sosyal terketme dediği olguyla uyumlu bir biçimde diğerleri için kurban edildikleri ifade etmektedir. Agamben'in *zoé* ve *bios* ayrımını da eleştiren Fassin, beden ile devlet arasında şiddetli bir yasaklama, menetme ilişkisinin söz konusu olmadığını, bunun yerine insanların göze çarpmayan bir biçimde yönetildiklerini ifade etmektedir. Bu yönetim biçiminde odak; bireyin bedensel bütünlüğüdür ve bu husus sağlık bağlamında organize edilerek çıplak hayat bir biyomeşruyet vektörü olarak kullanılmaktadır (Fassin, 2001: 3).

Foucault'nun biyopolitika kavramsallaştırmasının kapsamının geliştiren isimlerden bir diğeri de Paul Rabinow'dur. Geliştirdiği 'biyotoplumsallık' kavramı ile Rabinow, gelinen noktada doğa ile kültür arasındaki ayrımın sona erdiğini ve farklı bir ilişki düzeyinin tanımlandığını ifade etmiştir. Bunu sağlayan husus ise genetik, teknik ve bilimsel yenilikler olmuştur. Bu sayede yeni kimlik politikaları ve yeni kolektif öznellikler tanımlanabilmektedir (Gora, 2014: 134).

Lemke'nin (2013a) biyopolitika kavramını ele alarak geliştiren en etkili çalışmalardan biri olarak nitelendirdiği 'etho-politika' yaklaşımı ise Nikolas Rose ortaya koymuştur. Rose, Rabinow'un biyopolitika yaklaşımına benzer bir biçimde genetik, biyolojik ve teknolojik bilgideki gelişmelerin, doğa ve kültür arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanmasına yol açtığını ifade etmektedir. Rose'un etho-politikadaki temel savlarından biri, devletin genetik yapıya müdahalesinin temel amacının kamu sağlığı olmayıp, doğrudan bireyin sağlığının korunmasıdır. Yani devlet ile birey arasındaki süreç 'ırksal hijyene' dönük olarak zorla gerçekleştirilen kısırlaştırma ya da soykırım süreçleri ile değil; bireyi tanıyan, onu tedavi eden ve bu yolla yöneten bir biyopolitikaya doğru evrilmiştir (Lemke, 2013a: 132). Biyopolitika kavramına güncel ve farklı bir diğer bakış açısı da Mark G. E. Kelly (2015) tarafından ortaya konulan 'biyopolitik emperyalizm' kavramıdır. Kelly, Foucault'nun biyopolitika kavramsallaştırmasını temel aldığı Biyopolitik Emperyalizm adlı kitabında, gelişmiş ülkelerin geçmişten bugüne korunaklı bir gelişim ve yaşantı biçimine sahip olduklarını, ancak bu durumun dünyanın yoksul gelişmekte olan ülkeleri için bu şekilde gelişmediğini ifade etmiştir. Kelly, günümüzde

gelişmiş ülkelerin kendi güçlerini korumak ve refah seviyelerini sürdürmek doğrultusunda bilimsel bilginin gücünü de kullanarak dünyayı izlediklerini dile getirmektedir. Günümüzün biyopolitik toplumunda insanların sağlığına önem verilmesinin nedeni de aynıdır, devletin refahının ve gücünün sürdürülmesinin istenilmesi. Kelly, günümüzde emperyalizmin gücünün en üst seviyesinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu ise uluslararası ilişkiler alanında yeni biyopolitikaların geliştirilmesini gerektiren bir husustur (Kelly, 2015).

Görüldüğü gibi Michel Foucault'nun çalışmaları sayesinde popülerlik kazanan biyopolitika kavramının zaman içinde kapsamı ve ele alınış biçimi oldukça gelişmiş; biyopolitika kavramı politika, etik, biyoloji ve felsefe gibi pek çok alan ile ilişkisi içinde tartışmaların merkezinde yer almıştır. Kavramın önümüzdeki süreçte de yeni içerikler kazanmaya devam ederek, kapsamının zenginleşeceği aşikârdır. Bu çalışmanın odağı bağlamında takip eden bölümde Foucault'nun biyopolitika kavramsallaştırmasının detayları irdelenmiştir.

Foucault'nun Biyopolitika Yaklaşımı: Biyopolitik Yönetimsellik

1970'lerde Foucault biyopolitika kavramına yeni bir boyut getirerek, tarihsel süreçlerle ilintisi içinde iktidarın uygulanmasının özel bir biçimine işaret etmiştir. Biyopolitikayı 15. ve 16. yüzyıllarda, Batılı siyasi aklın, insanların bir bölgede nasıl yaşadığını yeniden tanımlayan yeni bir güç teknolojisi olarak nitelendirdiği dönüşüm süreci ile birlikte ele almıştır. Foucault biyopolitikayı önceleri politik egemenliğin kavramlarını yeniden formüle etmekte ve modern ırkçılığın yükselişini tanımlamak için, daha sonra ise liberalizm ile ilişkilendirerek kullanmıştır (Konak, 2019: 118). Hatta yazılarında çoğu kez biyopolitika yerine 'biyo-iktidar' kelimesini de kullanmaktadır. Dolayısıyla Foucault egemenlik, disiplin ve düzenleyici veya güvenlik olmak üzere üç farklı iktidar kavramsallaştırması yapmıştır. Foucault biyo-iktidar hipotezini öne sürerken, bedenlerin disipline edilmesine yönelik tekniklerle nüfusun idare edilmesine yönelik uygulamaları ifade etmiş ve normalleştirici, doğrudan şiddet kullanmayan yeni bir iktidar türünü tanımlamıştır. Daha sonra buna 'yönetimsellik (*governmentality*)' adını verecektir. Foucault'nun yaklaşımında biyopolitika ve biyopolitik yönetimsellik iç içe kullanılmıştır (Foucault, 2003: 249; Gora, 2014: 130; Hamilton, 2016; s.40; Konak, 2019: 118; Lemke, 2013a: 55).

Foucault'a göre yönetimin özgünlüğünün kavranışı için öncelikle 'güvenlik düzenekleri' denilen işleyişe bakılmalıdır. Güvenlik düzenekleri davranışlara yasak koyan yasa düzeninden, bedenleri terbiye eden disipline farklı olarak; olası toplumsal fenomenleri önceden tahmin ederek, olasılıkları hesaplamak, onları istediği yöne sevk etmek işlemlerinde uygulanmaktadır. Yani güvenlik düzenekleri ile dolaylı etkide bulunmak suretiyle toplum yönetilmektedir. Şeylerin idaresi yoluyla insanların yönetilmesi adını verdiği bu pratik, Foucault'a göre özgür bırakarak yönetmeye yönelik bir politik teknoloji olarak liberalizmin temelini oluşturmaktadır (Foucault, 2013: 25, 26). Foucault'a göre, insan bedenlerine uygulanan nüfus aritmetikleri veya istatistikler, bu kapsamda ele alınan doğum-ölüm oranları, sağlık-hastalık durumları gibi yaşam kalıplarını ölçebilen ve tanımlayabilen kalıplar aracılığıyla politik faaliyet sürmüştür. Foucault'a göre bundan sonra yönetmek ve bireyleri kontrol etmek için söz konusu istatistiksel hesaplamalar, biyopolitik yönetimin içsel ve kabul edilebilir bir parçası olmuştur (Foucault, 2003: 242, 243). Foucault'nun görüşleri doğrultusunda bugün, uluslararası ilişkilerde biyopolitikanın tanımını; "popülasyonların yaşam süreçlerinin yönetimini gerektiren bir politika biçimi" veya "istatistik, demografi, epidemiyoloji ve biyoloji gibi belirli bir siyasi bilginin ve yeni disiplinlerin ortaya çıkmasına işaret eden bir yaklaşım" olarak görmek mümkündür (Lemke, 2011: 5). Bu yaklaşım biçimi, insan popülasyonu biyolojik olarak keşfedildikçe 'toplum'un ortaya çıkacağını varsaymaktadır (Dalby, 2013: 186).

Foucault'a göre toplumun yapısının analiz edildiği ve davranışlarının hesaplanabilir hale geldiği söz konusu süreçler aracılığıyla yeni bir yönetsel araç ortaya çıkmıştır. Bu ise 'liberal politik ekonomi'dir (Foucault, 2008). Foucault'a göre biyopolitiği oluşturan şey tam da budur ve daha önce ekonomik olarak kabul edilmeyen alanlarda dahi ekonomik analizlerin yapılmasını beraberinde getirmiştir (Foucault, 2008: 219). Foucault, 1979 yılından itibaren verdiği Biyopolitikanın Doğuşu adlı derslerinde, liberalizmin içerdiği iddia edilen özgürlüklerin, aslında devamlılık arz etmeyen ve devamlı olarak üretilmesi gereken bir olgu olduğuna değinmiştir. Örneğin, serbest piyasa mekanizmalarının devamlılığının sağlanmasının başka düzenlemelere bağlı olması ya da iş gücü ve pazara ilişkin diğer mekanizmaların korunması için yasal süreçlerin geliştirilmesi gibi. Dolayısıyla Foucault'a göre liberalizmin sunduğu özgürlükler sınırlı ve kontrollüdür (Foucault, 2008: 64, 65). Liberal yönetimsellik

ideoloji, politika ve ekonomi gibi konularla referanslı tek bir teori ile açıklanamaz hale gelmiştir ve bunların ötesinde bir yapı taşımaktadır (Foucault, 2008: 219). Neoliberalizmin, biyopolitika ile bağlantısını da ele alan Foucault, neoliberalizmin teori ve uygulamalarının kaynağını klasik liberalizmin uygulamalarından aldığı ifade etmiştir (Van der Berg, 2016). Bununla birlikte Foucault'a göre liberalizmde devletin eylemlerinin yönlendiricisi bireysel haklar ve özgürlükler iken; neoliberal rejimde daha katı ekonomik şartlar ve piyasa şartları yönlendirici olmaktadır. Bu ise neoliberalizmde temel figürün *homo-oeconomicus* olmasına, yani kendini tatmin duygusuna yatırım yapılmasına neden olmaktadır. Söz konusu öznellik nosyonuna geçiş ise kişilerin yönetilebilir olmasını beraberinde getirmektedir (Foucault, 2008: 252).

Görüleceği gibi Foucault, biyopolitika yaklaşımında iktidarın nesnesinin nüfus olduğunun altını çizmektedir (Foucault, 2014: 58). Özellikle 1977 ve 1978'de Foucault'nun *Collège de France*'da verdiği derslerde, insan ilişkilerinin ardındaki amacın tamamen farklı bir boyutuna odaklandığı ve iktidarı egemen bir iradenin ifadesi olarak değil, bunun yerine yaşayan yasal toplumların yaşam süreçlerinin düzenlenmesi olarak ele aldığı görülmektedir (Lemke, 2011: 31). Foucault'a göre birey bağlı olduğu kurumlar üzerinden toplumdaki varlığını sürdürmektedir ve belli kurallara uymak zorundadır. İçinde yer aldığı kurumlar onu artık işgücüne dönüştürmüştür ve bu süreç özellikle sanayileşme ile başlamıştır. Bu rejim, günümüz insanının yapma, görme, söyleme biçimlerinin inşa edildiği –yönetilebilir öznelğin üretildiği– bir rejimdir. Yeni yönetim sanatı, özgürlük tüketmektedir. Bunun için özgürlükler öncelikle üretilmelidir. İnsan bu özgürlük üretimi-tüketimi içinde bağımsız bir yönetilendir ve özgürlük tüketicisidir. Birey enformatik bilginin ürettiği yaşam tarzlarını tüketir. Reklamlar artık ürün satmaktan çok yaşam tarzı satarlar. Fordizm sermayenin yeniden üretimi döngüsüne tüketim sürecini entegre ederken; post-fordizm de bu sürece iletişim araçlarını entegre etmiştir (Lazzarato, 2014).

Ürünün kullanım veya değişim değerinden ziyade artık toplumsal değeri ön plana çıkmıştır. Örneğin; belli bir marka eşyanın kullanılmasının, toplumda statü sembolü olarak görülmesi gibi. Metanın fiyatı artık yazılım ya da üretim sürecinden bağımsızdır. Birey bu neoliberal yönetimsellik içinde tüketmeye devam ederken, doğal kaynakları ortadan kaldırdığını ve ekolojik krizi körüklediğini bile bile bir 'danışıklı delilik' hali içindedir. Tüketimine son vermez. Bunu başkalarının yapmasını bekler (Glendinning, 1995: 37). Kapitalizm uzanımında tüketim toplumunun gelişimi, iktidarın halk üzerindeki kontrolünün artmasıyla mümkün olmuştur. Küreselleşme süreciyle iktidar yeni yapılar oluşturur ve kendisini yeni boyutlara sevk eder. Postkolonyal bir yaklaşımla bazılarının kazandığı, diğerlerinin ise kaybettiği bir süreç başlar. Dolayısıyla Foucault'nun biyopolitik yönetimsellik literatüründe, kavramı klasik liberalizmden çağdaş neoliberalizme doğru getiren tarihsel bir sürecin de geliştiği görülür. Yeni yönetimsellik, ulus-üstü küresel düzeyi içerecek biçimde gelişmiştir. Bu noktada Foucault, Kjellén'in metaforuna da benzer bir biçimde, ırklar arasında bir ayırımın olanaklı hale geldiğine işaret etmiştir. Yaşamayı gerekenle ölmesi gereken arasında bir ayırım işte bu noktada olanaklı hale gelmiştir ve bazı gelişmiş ülkelerin kendi tüketimlerini azaltmak yerine, bunu geliştirmekte olan ülkelere beklemesi ya da daha Neo-Malthusçu bir bakışla hayatta kalmaya dahi layık görmemesi süreci ortaya çıkmaktadır. Foucault bunu 'sosyal terk etme (*social abandonment*)' olarak nitelendirmektedir (Lewis, 2009: 178). IMF, Dünya Bankası ve BM gibi kuruluşlar bu noktada önemli rol oynamaktadırlar ve serbest piyasa ekonomisini güçlendirmektedirler. Neoliberalizm ise buradan hareketle özgürlük, seçim, hak gibi başlıklar altında hâkim sınıfın iktidarının yerel ve uluslararası düzeyde yeniden kurulmasını sağlamaktadır (Foucault, 2013: 99; Foucault, 2002: 252; Foucault, 2013: 99; Foucault, 2002: 252; Hamilton, 2016: 34; Lemke, 2013a: 62; Lemke, 2013b: 48, 49; Oksala, 2013: 56).

Bu yeni biyo-yönetimsellikte malların, sermayenin ve kaynakların özelleştirilmesi söz konusu olmakta ve daha öncesinde halkın eşit erişimine açık olan söz konusu kaynakların yeni ele alınış biçimi, insan hakları ile çelişmektedir. Esasen doğa metalaştırılmakta, aşırı bir biçimde kullanılmakta ve devletler ve/veya özel şirketlerce sahip olunan bir mal konumuna indirgenmektedir. Yerküre için yararlı görülebilecek eylemler örneğin, vejetaryenlik bile ticarileştirilerek, marketlerde vejetaryen ürünlerin satıldığı görülmektedir. Tüm bunların ise sürdürülebilir kalkınma kavramı kapsamında gerçekleştirildiği ifade edilmektedir (Van der Berg, 2016). Foucault'a göre iktidar, uyguladığı biyopolitikalar ile sadece kontrolü sağlamamakta, bunun yanı sıra esasen düzeni kurma ve onu koruma görevini de gerçekleştirmektedir (Foucault, 2011: 262).

Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Kavramının Küresel İklim Değişikliği Müzakereleri İle İlişkilendirilmesi

Küreselleşme süreciyle ulusal sınırların ticaret ilişkileri ve göçler aracılığıyla önemini yitirdiği günümüz koşullarında, uluslararası ilişkilerde önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Bilimsel bilginin, teknolojik ve finansal olanakların da gücüyle gelişmiş ülkelerin özellikle gelişmekte olan ülkeleri tahakkümü altına almasını destekleyen koşullar, iktidarın kurallarının gelişmiş ülkelerce belirlendiği yeni bir dünya düzenini de beraberinde getirmektedir. Foucault bu konuda özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki eğilime işaret ederek bu dönemden sonra neoliberal yönetimselliğin yükseldiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede yukarıda da değinilen güvenlik iktidarı doğrultusunda sistemin serbest piyasa mantığına göre işlediğini ifade etmektedir. Yani biyopolitik yönetimsellik günümüzde neoliberal araçlarla rasyonelleştirilmektedir (Foucault, 2007: 4; Kelly, 2015). Bu kapsamda iklim değişikliği konusunda ise aşağıdaki eğilimler ortaya çıkmaktadır (Grove, 2013: 9-10):

- 1- Çevre ve iklim değişikliği üzerine yapılan bilimsel araştırmalar ile sera gazı azaltımı ve iklim değişikliğine uyum kavramları bağlamında güç ilişkileri oluşturmak doğrultusunda örneğin, karbona ilişkin piyasa temelli yaklaşımların geliştirilmesi veya uluslararası anlaşmalar, ulusal emisyon azaltım taahhütleri veya bireysel tüketim değişiklikleri gibi farklı yaklaşımların sırasıyla egemenlik, biyopolitika ve gelişmiş liberal yönetim gibi belirli hükümet rasyonelitesi aracılığıyla gelişen yönetim eğilimi,
- 2- Çevre konularında bilinmeyen bir geleceğin yönetilmesine ilişkin, güvenlik iktidarı temelinde geliştirilen ve mevcut neoliberal politikaların sürekliliğini sağlamaya dönük ve günümüzde oldukça popüler bir kavram haline gelmiş olan dirençlilik kavramı üzerinden geliştirilen yönetim eğilimi.

Söz konusu eğilimler sonucunda ve liberal araçlar sayesinde uzaktan yöneten uluslararası bir iktidar egemenliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından bir yandan sürdürülebilir kalkınma, yeşil büyüme gibi isimlerle tüketimin sürdürülmesi ve kıt kaynakların neoliberal politikalar çerçevesinde kullanımı garanti altına alınırken; diğer taraftan da yine gelişmiş ülkelerde yaşanan sanayisizleşme süreci, ekonomik kalkınmasını sağlama istekliliğinde olan gelişmekte olan ülkelere bu sanayi tesislerin gönderilmesine neden olmaktadır. Bu yolla gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynakları tüketilmekte, ucuz işgücü kullanılmakta, sanayi tesislerinin ortaya çıkarttığı olumsuz ekolojik etkiler gelişmiş ülkelere uzakta tutulmaktadır. Diğer bir ifade ile gelişmekte olan ülkelere yüklenen sorumluluk, yeni bir biyopolitikadır ve bireysel tüketicilerin kuralları üzerinden söz konusu politika, gezegendeki tüm canlıların yaşama koşullarını belirlemektedir. Ancak uygulanan bu biyopolitika özellikle iklim değişikliği bağlamında süreci bazen de farklı yönde etkilemektedir. 2012 yılına gelene kadar gelişmiş ülkelerin her birinin ürettiği sera gazı emisyonları, gelişmekte olan ülkelerin toplam emisyonlarından daha fazla olmuştur. Ancak bu ibre 2012 yılında değişmiş ve BMİDÇS kapsamında Ek Dışı Ülke olarak azaltım yükümlülüğü olmayan bir gelişmekte olan ülke olarak kabul edilen Çin, gelişmiş ülke statüsündeki bazı ülkelere daha fazla sera gazı emisyonu üretir hale gelmiştir. Üstelik Çin'in bu denli büyük miktarda sera gazı emisyonu üretmesine neden olan sanayi ürünleri, yine başta gelişmiş ülkeler tarafından tüketilmektedir. Neoliberal politikaların uygulandığı ve sermayenin krizinin önlendiği bu süreçte bir yandan tüketim körüklenirken, bir yandan da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından doğal kaynakların yok edildiği, ekolojik krizin şiddetlendirildiği ve iklim değişikliği sürecinin de hızlandığı bir ortam oluşturulmaktadır. Bütün bunlar gerçekleştikten sonra, küresel iklim değişikliği müzakerelerinde bu defa sorunun çözümüne dönük emisyon azaltımı ve uyum eylemlerinin maliyetleri ve gerçekleştirilecek politikaların dağıtımı konularında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır ve her ülke kendi ulusal menfaatlerini ön planda tutmaktadır (Demirci, 2013: 184; Giddens, 2013: 19).

Uygulamalara bakıldığında, BMİDÇS'nin Ek Sistemi'ne göre gelişmekte olan ülkelere finansman, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi destekleri vermekle yükümlü olan gelişmiş ülkeler (Dışişleri Bakanlığı, 2021), küresel iklim değişikliği müzakereleri sürecinde gerekli desteği sağlamaktan uzak politikalar sergilemektedirler. Gelişmiş ülkeler de değişen iklim koşullarına bağlı olarak şiddetli hava olaylarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak yine de söz konusu süreçlerden en çok etkilenenler mevcut konumları ve kaynak yetersizlikleri üzerinden dünyanın görece daha yoksul kesimlerinde yaşayan gelişmekte olan ülkelerdir. IPCC Raporlarında da belirtildiği gibi yıkıcı etkisi olan iklim değişikliğine bağlı afetler en çok gelişmekte olan ülkelerin yer aldığı bölgeleri tehdit etmektedir. Bu ülkelerin ise çoğunlukla söz konusu etkilere uyum sağlamaya dönük yeterli finansmanı, kapasitesi ve teknolojisini bulunmamaktadır (IPCC, 2018). Bu durum, Foucault'nun biyopolitika yaklaşımında betimlediği sosyal terk etme modunu ortaya çıkartarak, neoliberal süreçlerin belli toplumlar için

çalıştığı, diğerlerinin ölümüne terk edildiği süreçleri beraberinde getirmektedir. Filozof Alain Badiou “Bir başbakan¹, vatandaşlık etiğinin politik bir methiyecisi, “Fransa dünyanın bütün sefaletine hoş geldin diyemez” dediğinde aslında bize dikkatli bir biçimde söz konusu sefaletin karşılanabileceği kısmına ilişkin kriter ve metotları söylememektedir. Bu nedenle paylaşmadığımız zenginliklerimizin tadını çıkarmaya devam edebiliriz.” derken tam olarak kastettiği konu budur (Bodiu, 2012: 37).

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansı sonucunda kabul edilen BMİDÇS’nin yürürlüğe girmesiyle, yukarıda açıklanan hususlar üzerinden iklim değişikliğine ilişkin çalışmalarda ‘tarihsel sorumluluğa’ ilişkin irdelemeler de yapılmaya başlanmıştır. Kavramın özü etik bir biyopolitika geliştirilmesini içermektedir ve bugünkü konumlarına erişirken ürettikleri sera gazı emisyonları konusunda gelişmiş ülkelerin sorumluluk almasını kapsamaktadır (Friman ve Strandberg, 2014: 297). BMİDÇS’in “İlkeler”i açıklayan 3. maddesinde “Taraflar iklim sistemini, eşitlik temelinde ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarına ve güçlerine uygun olarak, insanın günümüz ve gelecek kuşaklarının yararı için korumalıdır. Dolayısıyla, taraflardan gelişmiş ülkeler, iklim değişikliği ve onun zararlı etkileri ile savaşmada öncülük etmelidir” ifadesi yer almaktadır (United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC], 1992: 9). Paris İklim Anlaşmasında iklim değişikliği tüm insanlığın ortak sorunu olarak ele alınmaktadır ve insan haklarının gerçekleşmesini engelleyen sonuçları olduğu ifade edilmektedir (UNFCCC, 2015).

Söz konusu iklim anlaşmaları bir yandan bu etik konuların altını çizerken; Kyoto Protokolüyle birlikte başlayan ve günümüzde Paris Anlaşmasıyla gelişen süreçte, konuyu tarafsız ve uluslararası bir yaklaşımla ele aldığı ifade eden BM tarafından, bu defa yukarıda değinilen yönetsel eğilimler kapsamında küresel karbon pazarının oluşturulduğu görülmektedir. Bu husus Foucault’nun biyopolitik yönetsellik yaklaşımında bahsettiği, neoliberal politikaların gezegensel bir problem üzerine dahi nasıl kurulduğunu açıklayan en iyi örneklerden biridir. Foucault’nun insan bedeninin istatistiksel verilere dökülmesiyle betimlediği süreç, bu kez metalaştırılan karbon üzerinden; karbon tüketicileri ve sayaçları ve bunlar doğrultusunda tanımlanan karbon davranış biçimleri üzerinden tanımlanmakta ve küresel iklim değişikliği müzakerelerini yönlendirmektedir (Hamilton, 2016). Foucault işte tam da bu nedenle ancak liberalizmin ne olduğunu anladıktan sonra biyopolitikanın anlaşılabilirliğini ifade etmiştir (Foucault, 2008: 22). Küresel düzeyde uygulanan neoliberal politikaların oluşturduğu koşullar ve uygulanan biyopolitikalar, insan hakları temelinde iklim değişikliği problemine çözüm üreten ve özellikle toplumsal hassas grupları ve gelecek kuşakları göz önüne alan ve iklim adaletini sağlayan koşullar oluşturmaktan uzaktır.

İklim adaleti, küresel ısınmaya neden olan etkenlerin en aza indirgenmesi ve dünya üzerindeki tüm varlıkların yaşamının sürdürmelerini mümkün kılan koşulların sağlanması ile gerçekleşebilecektir. Küresel iklim değişikliği müzakerelerinde iklim adaletinin sağlanarak, iklim değişikliğine ilişkin yeni yaklaşımlar geliştirilmesi gereklidir. İçinde bulunulan iklim krizi bunun oluşmasını artık zorunlu kılmaktadır (Bruno, Karliner ve Brotsky, 1999: 3; Mickelson, 2009).

Söz konusu çözüm alternatiflerini içeren biyopolitikaların geliştirilmesi günümüzde daha da önemli hale gelmiştir. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan Atomik Bilim Adamları’nın her yıl yayımladığı bültende ‘Kıyamet Saati (*Doomsday Clock*)’ adı verilen çizelge güncellenmekte ve önceki yılda olan olaylar karşısında insanlığın büyük yıkımlara ne kadar yakın olduğu sembolik olarak ortaya konulmaktadır. Söz konusu çalışmada 2019 yılında insanlığı kıyamete yaklaştıran temel unsur “iklim değişikliğine karşı yeterli süreçlerin geliştirilememiş olması” olarak tespit edilmiştir. 2021 değerlendirmesinde ise 2020 yılına dönük olarak iklim değişikliğinin yanına bu defa COVID-19’un da eklendiği ifade edilerek; salgının ülkelerin ve uluslararası sistemin küresel acil durumlara karşı ne kadar isteksiz ve hazırlıksız olduğunu ortaya koyduğunu, iş birliği yapmadıklarını ve devletlerin sorumluluklarından çok sık feragat ettiklerini ifade edilmiştir. Bu süreçte geri plana itilen iklim değişikliğiyle mücadele konusunun ise önümüzdeki 10 yıl içinde daha şiddetli etkiler ortaya çıkaracağını altını çizmişlerdir (Doomsday Clock, 2021). Her yıl yayımlanan Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) Küresel Riskler Raporu’nda da 2021 yılında da benzer tespitler yapılarak, dünyanın karşı karşıya olduğu ilk üç risk; (1) şiddetli hava olayları, (2) iklim eylemi konusunda başarısızlık, (3) insanların doğaya verdiği zararlar olarak ifade edilmektedir (World Economic Forum [WEF], 2021: 12).

¹ Alain Bodiu’nun bahsettiği kişi Fransa Başbakanı Michel Rocard’dır. 1989 yılında Başbakanlığı döneminde bir röportajda “Fransa dünyanın bütün sefaletine hoş geldin diyemez. Fransa olduğu gibi kalacaktır. Artık olmaz” demiştir (Bodiu, 2012).

Küresel ekonomik süreçler sonucunda daha da kötü hale gelen ve iklim değişikliğine sebep olan süreçler bu defa da yukarıda da değinilen dirençlilik sağlamaya dönük bireysel ve yerel biyopolitikaların üretilmesi eğilimini beraberinde getirmektedir. Foucault'nun bahsettiği bireyselleşme, sadece yerel önlemler düzeyinde yaşanmamakta, hâlihazırda yaşadığı yerde geçim kaynaklarını iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle kaybeden bireyin de çalışmak için göç ederek daha iyi koşullar elde etmeye, çatışmalardan kaçmaya, gelişmemiş olandan gelişmiş olana göç etmesine, Foucault'nun da ifade ettiği kendine yatırım yapan bir biyopolitikaya neden olduğu görülmektedir. Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun iklim göçmenleri, gittikleri yerde iktidar tarafından belirli kurallar çerçevesinde yönetilebilecek yeni bireyleri oluşturmakta ve bu ise devletler açısından yeni bir iktidar alanı olarak göçmen yönetiminin neoliberal biçimini ortaya çıkartmakta ve yeni biyopolitikalar geliştirilmesine neden olmaktadır (Bettini, 2017: 33, 34; Mason, 2014: 822, 823).

Özetle; küresel iklim değişikliği müzakereleri, yukarıdaki hususların ve iklim adaletinin göz önünde bulundurulması gereken anahtar bir platformdur. İklim değişikliğinin ülke ya da bölge sınırı tanımayan etkileri ve ekolojik krizin ulaştığı boyut ve BM İklim Sözleşmeleri ile bunların uygulamaları arasındaki çelişkilerin giderilmesi konuları günümüzde her zamankinden önemli hale gelmiştir (Chandler, 2018: 14; Dalby, 2013: 187; Helm, 2012; Justice, 2017).

SONUÇ

Biyopolitik kavramının gelişim sürecinde Foucault, kavrama yeni bir içerik kazandırmış ve liberal ve neoliberal politikalar ile ilişkisi içinde birey ve iktidarın incelemesini yapmıştır. Foucault, biyopolitik yönetimsellik olarak adlandırdığı yaklaşımı kapsamında iktidarın ne olduğundan çok kime uygulandığı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Foucault'nun biyopolitik yönetimsellik yaklaşımı çerçevesinde ortaya koyduğu hipotezlerin günümüzde geçerliliğini koruduğu, mevcut sistemdeki aksayan yönleri tanımlamakta önemli bir yol gösterici olduğu görülmektedir. Bu tip bir tanımlamayı yapmak önemli ve günümüz koşullarında temel bir gereksinimdir. Çünkü Anthony Giddens'in belirttiği gibi günümüzde politika alanında yapılması gereken yenilikler, yeterince analiz edilmiş değildir. Yenilikler yapılırken ise ister yerel ister uluslararası düzeydeki yönetimden ve politikardan bahsedilsin, devlet hala önemli bir aktördür ve bu süreçte önemli roller üstlenmelidir. Bu kapsamda devletin temel rolü; özellikle de dahil oldukları uluslararası birliklerin ve diğer ülkelerle ilişkilerinin gündeminde ekolojik krize ve buna ilişkin sorumluluklara yer vermek ve belirlenen hedefleri gerçekleştirmektir (Giddens, 2013: 15).

Bu kapsamda en önemli platformlardan biri küresel iklim değişikliği müzakereleridir. Ancak söz konusu platformda hem tarihsel sorumluluğa sahip gelişmiş ülkelerin hem de iklim müzakereleri kapsamında sera gazı azaltımı yükümlülüğü bulunmayan gelişmekte olan ülkelerin sorumluluk almaları önemlidir. BM iklim sözleşmelerinin ruhuyla çelişen uygulamalar da yeni geliştirilecek biyopolitikalar kapsamında tekrar değerlendirilmelidir.

Antroposen çağda yaşanan ve giderek şiddetlenen iklim değişikliği başta olmak üzere ekolojik krize ilişkin sorunlar, geleneksel yaklaşımlarda ve mevcut biyopolitikalarda değişimi zorunlu kılmaktadır. Geline bu yeni dönem insanlığın artık kendisini doğanın üstünde tahakküm kuran değil, doğa ile ve onun süreçleri ile düşünmesini gerektiren bir zamanı temsil etmektedir. Bu zamanda artık biyolojinin, ekolojinin ve bunlar gibi doğal süreçlerle ilgili çalışan disiplinlerin uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimiyle bir arada ele alınması önemli hale gelmiştir. Neoliberal politikaların ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı, insanın ve doğanın sınırsızca kullanımını içeren süreçleri tersine çevirecek yeni biyopolitikalar, disiplinler arası bir yaklaşımla tespit edilmeli ve bunlar atmosferdeki karbon miktarının iklim sisteminde şiddetli değişimlere yol açmayacak seviyede tutulmasını sağlayan nitelikte olmalıdır. Biyopolitika eğer yaşamın yönetilmesi ise, yaşama hakkının sadece insana ait olmadığı diğer tüm canlı varlıkların da hakkı olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Foucault'nun biyopolitik yaklaşımının işaret ettiği gibi doğanın metalaştırılması, insanların kategorize edilmesi ve çevre krizine ilişkin olarak üretilen çözümlerin genelleştirilmesi olumlu sonuçlar sunmamaktadır. Yapılan her çalışmada, devletler tarafından üretilen her politikada, konunun etik boyutu mutlak suretle göz önünde bulundurulmalı, iklim adaleti gözetilmelidir. Alınması gereken tedbirleri başka bir bireyden ya da ülkeden beklemek ve sorumluluk almayı reddetmek, sadece tüm taraflar için sorunu daha da karmaşıklaştırmaya hizmet edecektir.

Foucault'nun biyopolitika yaklaşımında vurgulamak istediği husus, kesinlikle devletin ya da egemen gücün kendisinin ortadan kalkması değildir, bunun da ötesinde iktidarın kontrol etmediği bir güç

aşımının yıkıcı sonuçlarının altını çizmektedir. Bu hususu çevre sorunlarına ve iklim değişikliğine neden olan biyopolitikalar bağlamında değerlendirdiğinde söz konusu güç aşımı geri dönülemez bir noktada olmak demektir ve bu nokta insanlığın övündüğü teknolojisinin yetmeyeceği bir yerdir. Altıncı büyük yok oluşun tartışıldığı günümüz koşullarında bu noktadan çok da uzakta olmadığımız ortadadır (Colbert, 2016).

KAYNAKÇA**Kitaplar ve Makaleler**

- Agamben, Giorgio (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, (Çev. Daniel Heller Roazen), Stanford University Press, California.
- Bettini, Giovanni (2017), "Where Next? Climate Change, Migration, and The (Bio)Politics of Adaptation", *Global Policy*, Volume: 8, Number: 1, pp. 33-39.
- Bodiou, Alain (2012), *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*, (Çev. Peter Hallward), Verso, London.
- Bruno, Kenny, Karliner Joshua ve Brotsky, China (1999), *Greenhouse Gangsters vs. Climate Justice*, CorpWatch, San Francisco.
- Chandler, David (2018), "Biopolitics 2.0: Reclaiming The Power of Life in The Anthropocene", *Contemporary Political Theory*, Volume: 19, Number: 1, pp.14-20.
- Colbert, Elizabeth. (2016), *Altıncı Yok Oluş*, (Çev. Nalan Tümay), Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- Dalby, Simon (2013), "Biopolitics and Climate Security in the Anthropocene", *Geoforum*, Cilt: 49,s.184-192.
- Demirci, Mustafa (2013), "İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 183-203.
- Des Jardins, Joseph. (2006), *Çevre Etiği*. (Çev.Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, Ankara.
- Drengson, Alan, Devall, Bill ve Schroll, Mark (2011), "The Deep Ecology Movement: Origins, Development, and Future Prospects (Toward a Transpersonal Ecosophy)", *International Journal of Transpersonal Studies*, Volume: 30, Number: 1-2, pp. 101-117.
- Fassin, Didier (2001), "The Biopolitics of Otherness: Undocumented Foreigners and Racial Discrimination in French Public Debate", *Anthropology Today*, Volume: 17, Number: 1, pp.3-7.
- Feher, Ferenc ve Heller, Agnes (1994), *Biopolitics*, Avebury, Aldershot.
- Foucault, Michel (2002), *Toplumunu Savunmak Gerekir*. (Çev. Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2003), *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, Picador Press, New York, NY.
- Foucault, Michel (2007), *Security, Territory, Population, Lectures at the Collège de France, 1977-78*, Burchell, Graham (Çev.), Palgrave Macmillan, New York.
- Foucault, Michel (2008), *The Birth of Biopolitics Lectures at the College De France 1978-79*, (Ed. Michel Senellart), Palgrave Macmillan, New York.
- Foucault, Michel (2011), *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*. (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2013), *Güvenlik, Toprak, Nüfus (1. Baskı)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2014), *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2* (Çev. Osman Akınbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friman, Mathias ve Strandberg, Gustav (2014), "Historical Responsibility For Climate Change: Science and The Science–Policy Interface", *WIREs Climate Change*, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 297–316.
- Giddens, Anthony (2013), *İklim Değişikliği Siyaseti*, Phoneix Yayınevi, Ankara.
- Glendinning, Chellis (1995), "Recovery from Western Civilization", *Deep Ecology for the Twenty-First Century*. (Ed. George Sessions), Shambhala Publications, Boston, pp. 37-40.
- Godrej, Dinyar (2003), *Küresel İklim Değişimi*, Metis, İstanbul.
- Gora, Oğuz (2014), "Biyopolitika", *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 30, s. 129-135.
- Grove, Kevin (2013), *Biopolitics Critical Environmental Politics* (Ed. C. Death), Routledge, London, pp. 22-30.
- Hamilton, Scott (2016), "The Measure of All Things? The Anthropocene as a Global Biopolitics of Carbon", *European Journal of International Relations*, Cilt: 24, Sayı: 1, s. 33–57.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2004), *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi* (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı, İstanbul.

- Helm, Dieter (2012), *The Carbon Crunch*, Yale University Press, London.
- IPCC, (2014). AR5 Report, Working Group I: Climate Change): *The Physical Science Basis, Summary for Policy Makers*, IPCC.
- IPCC (2018), *Special Report: Global Warming of 1.5 °C*, IPCC.
- Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can ve Çoban, Aykut (2012), *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kelly, Mark (2015), *Biopolitical Imperialism*, Zero Books, Washigton.
- Koç, Altuğ (2018), “Michel Foucault’un Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 193-218.
- Konak, Nahide (2019), “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’de Kanal Tipi Hidro-Elektrik Santrallerin Foucault’nun Biyo-İktidar, Yönetimsellik ve Güvenliğin Biyopolitikası Kavramları Bağlamında Analizi”, *Alternatif Politika*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 113-141.
- Lemke, Thomas (2011), *Biopolitics: An Advanced Introduction*, New York University Press, New York.
- Lemke, Thomas (2013a), *Biyopolitika (Çev. Utku Özmakas)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lemke, Thomas (2013b), “Foucault, Politics and Failure”, *Foucault Biopolitics and Governmentality*. (Ed. Jakob Nilsson ve Sven-Olov Wallenstein), Södertörn University Philosophical Studies, Stockholm.
- Lewis, Tyson (2009), “Discipline- Sovereignty- Education, A Foucault for the 21st Century: Governmentality”, *Biopolitics and Discipline in the New Millennium*. (Ed. Sam Binkley ve Jorge Capetillo), Cambridge Scholars Publishing, New Castle.
- Maltaş, Arzu (2015), “Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 29, s. 1-8.
- Mason, Michael (2014), “Climate Insecurity in (Post) Conflict Areas: The Biopolitics of United Nations Vulnerability Assessments”, *Geopolitics*, Cilt: 19, Sayı: 4, s. 806-828.
- Mengi, Ayşegül ve Algan, Nesrin, (2003), *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Mickelson, Karin (2009), “Beyond a Politics Of The Possible? South–North Relations and Climate Justice”, *Melbourne Journal of International Law*, Volume: 10, pp. 411-423.
- Oksala, Johanna (2013), “Neoliberalism and Biopolitical Governmentality”, *Foucault Biopolitics and Governmentality*. (Ed. Jakob Nilsson ve Sven-Olov Wallenstein), Södertörn University Philosophical Studies, Stockholm.
- Özer, Mehmet Akif (2001), “Derin Ekoloji”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 10, Sayı: 4, s. 61-79.
- Roberts, Timmons ve Parks, Bradley (2007), *A Climate of Injustice-Global Inequality, Nort-South Politics, and Climate Policy*, The MIT Press, London.
- Sessions, George (1995). *Deep Ecology for the Twenty-First Century*. Boston: Shambhala Publications.
- WEF (2021). *The Global Risks Report 2021*, WEF, Geneva.
- Yaylı, Hüseyin ve Çelik, Vasfiye (2011), “Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 26, s. 369-377.
- İnternet Kaynakları**
- Dışişleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü, http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler_iklim-degisikligi-cercevesozlesmesi-_bmidcs_-ve-kyoto-protokolu-_.tr.mfa, 10.12.2020.
- Doomsday Clock (2021), <https://thebulletin.org/doomsday-clock/current-time/>, 02.02.2021.
- Justice, Jeff (2017), *Biopolitics of Disasters: Hurricane Irma And Climate Change*, <https://www.greeneuropeanjournal.eu/biopolitics-of-disasters-hurricane-irma-and-climate-change/#fn1-450>, 19.11.2020.
- Lazzarato, Maurizio (2014), *Maddi Olmayan Emek*. <https://saltonline.org/en/2071/maddi-olmayan-emek>, 07.12.2020.
- Leonardi, Emaunele (2012), *Biopolitics Of Climate Change: Carbon Commodities, Environmental Profanations, and the Lost Innocence of Use-Value*, <https://ir.lib.uwo.ca/etd/959>, 07.12.2020.

UNFCCC (1992), United Nations Framework Convention on Climate Change, https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf , 01.12.2020.

UNFCCC (2015), Paris Agreement, http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, 01.12.2020.

Van den Berg, Karijn (2016), Neoliberal Sustainability? The Biopolitical Dynamics Of “Green” Capitalism, https://www.tni.org/files/publication-downloads/31-icas_cp_van_der_berg.pdf, 30.10.2020.

Arthur Miller ve Modern Trajedi¹

Tahir YAŞAR²

Özet

Trajedi tiyatronun en eski branşlarından biridir. Trajedinin ilk kuralları Klasik Çağda Aristoteles tarafından kaleme alınmıştır. Klasik çağdan yirmi birinci yüzyıla kadar süren dönemdeki serüveninde trajedi kavramında bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu çalışmada klasik ve modern trajedi konusunda birçok eleştirmenin düşüncelerine yer verilecektir. Dolayısıyla bu konuda yazılmış birçok makale incelenmiştir. Konu hakkındaki tartışmaların çoğu ünlü Amerikalı tiyatro yazarı Artur Miller'ın Satıcının Ölümü adlı eseri üzerinde yoğunlaşmıştır. Acaba bu eser bir trajedi midir veya sıradan bir bireyin trajedisi yazılabilir mi? Birçok eleştirmen Miller'ın şaheserinin Aristo'nun trajedi kurallarına uymadığı için bir trajedi eseri olarak kabul edilemeyeceğini vurgularken diğer taraftan Miller kendisi ve çok sayıda eleştirmen eserin yirminci yüzyılda yazılmış en iyi trajedi olduğunu iddia etmişlerdir. Eleştirmenler şunu vurgulamışlardır: klasik dönemin trajedi kuralları aynen günümüz modern trajedisine uygulanamaz. O halde sıradan bir birey ya da Amerikan ekonomisinin öncüsü olan pazarlamacılar gibi topluluklarda trajedi kahramanı olabilirler.

Anahtar Kelimeler: Trajedi, pazarlamacı, tiyatro klasik trajedi, modern trajedi

¹ Bu çalışma yazarın Yüksek Lisans ve Doktora tez çalışmalarının bir çıktısıdır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Siirt, Türkiye, ORCID: 0000-0003-2174-7093, tahiryasar30@hotmail.com

Arthur Miller and Modern Tragedy

Tahir YAŞAR¹

Abstract

Tragedy is one of the oldest branches of theatre. The first rules of tragedy had been defined by Aristoteles in the classical age. From the classical age up to 21st century which is a long period of its adventure, there has been some changes in the concept of tragedy. In this study the ideas of different critic on classical and modern tragedy will be given. So many article on that subject were handled. Most of discussion is on the famous American theatre writer Arthur Miller's master work Death of a Salesman whether it could be accepted as a tragedy work or not. Also could the tragedy of an ordinary man be written or not. Many critics claim that Miller's master work cannot be accepted as tragedy because it does not maintain the rules of Aristotelian tragedy. On the other hand, Miller himself and many other critics bet that Death of Salesman is one of the best tragedies written in 20th century. And they add that the rules of tragedy of classical age cannot be applied in modern age. So just as the changes in other scientific fields the rules of tragedy can be changed or adopted to our age. Thus an ordinary individual or a society like salesmen who are the ponies of the American economy can be the heroes of modern tragedy as well.

Keywords: tragedy, salesman, theatre, modern tragedy, classic tragedy

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılda tartışılan önemli konulardan birisi günümüzde trajedi yazılır mı? Ya da başka bir ifadeyle toplumsal olayları anlatan trajedi yazılır mı? Amerikalı ünlü tiyatro yazarı Arthur Miller'ın *Saticının Ölümü* adlı eseri bu konunun tartışılmasına neden olan eserlerden biridir. Yazar kendisi sıradan bir insanın veya bir sosyal sınıfın trajedisinin yazılabileceğini belirtirken, kendi eseri gibi modern trajedilerin de yazılabileceğini savunmaktadır. Çünkü günümüzde şartlar değişmiş artık bir kişinin yaşayabildiği bir trajediyi sosyal bir sınıf da yaşayabilir. Hem edebi alanda hem de akademik alanda bu konuda çok sayıda makale yazılmıştır (Erkan, 2012; Lewis, 1970; Turku, 2013; Williams, 2006). Bazı eleştirmenler *Saticının Ölümü* adlı eserin asla trajedi olamayacağını, bazıları da günümüz toplum yapısının değişmesi nedeniyle bu eserin trajedi olduğunu ve dolayısıyla Arthur Miller ile hemfikir olduklarını savunmuşlardır (Bayouli & Sammalı, 2019; Martin, 1996). Değişen dünya şartları göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar Aristoteles'in trajedi ilkeleriyle uyumsuzluk görünse de günümüzde tek kişilik kahramanların yerine toplumsal trajedilerin yazılabileceği, bu nedenle Miller'ın eserinin modern trajedi olarak düşünülebileceği kanaati birçok araştırmacı tarafından öne sürülmüştür. Bu çalışmanın amacı yukarıda belirtilen tez ve antitez hususlarını ele alıp modern trajedi konusunda bir değerlendirme yaparak sonuca ulaşmaktır. Bunu gerçekleştirmek için klasik trajedinin ilk ortaya çıkışını, o zamandan günümüze kadar meydana gelen toplumsal değişimini kısaca ele almak gerekmektedir. İlk trajedinin yazıldığı Antik Yunan dönemindeki toplum ile günümüz toplumu karşılaştırıldığında çok ciddi farklılıkların olduğu görülür. Antik Yunan döneminde toplumda tam bir kast hiyerarşisinin hâkim olduğu aşikârdır. Dolayısıyla o dönemde yazılan trajedilerde soylu kesimden olmayanlar ve sıradan insanlar pek dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle trajedi kahramanları Oedipus ve Orestes gibi efsanevi kişilerdir. Orta çağda da trajedinin bu ekseninde devam ettiği görülmektedir. İngiliz Edebiyatının kurucularından olan Chaucer Orta çağ trajedisini yüksek rütbede olan bir kişinin düşüşünü ve ölümünü anlatan bir hikâye olarak tarif eder (Burian, 1997: 179). Görüldüğü gibi bu tarif Aristoteles'in anlatımına tıpatıp uymasa bile çok yakındır. Shakespeare döneminde de trajedinin bu paralelde Hamlet ve Macbeth gibi soylu kişilerin kahraman olarak seçildiği intikam ve hak arama gibi konuların işlendiği bir şekilde evrilir.

Ancak modern trajedinin yazılmaya başlandığı yirminci yüzyıl toplumu artık demokrasi toplumdur. Kralların, prenslerin yönettiği bir toplum kalmamış gibidir. Demokrasilerde sıradan insan demokratik toplumun vazgeçilmezi olmuştur. İşte Miller'ın eseri *Saticının Ölümü*'nün trajedi olup olmadığı konusu bu çerçevede tartışılmıştır. Aşağıdaki bölümlerde Antik Yunan dönemindeki trajedinin tanımı ve gelişimi, Miller'ın yeni trajedi görüşü, önün görüşünü kabul eden ve etmeyen eleştirmenlerden örnekler verilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Trajedinin doğuşu ve tanımı

Trajedi, tiyatronun en eski dallarından biridir. Bu nedenle tiyatro denince akla gelen ilk tiyatro dalı trajedidir. Eski Yunanda, Dionysos şenliklerinde *keçilerin şarkısı* veya *tekelerin şarkısı* anlamında krallara bağlılıklarını anlatmak için kölelerin teke kılığında koro halinde söyledikleri şarkılardan gelmektedir (Gören, 2014: 239). Kökleri M.Ö. 320 yıllarına kadar inen trajediyi ilk tanımlayan Aristo olmuştur. Aristo trajedinin ilk tanımını *Poetika* adlı eserinde yapmıştır. Bu tanım 20. yüzyıla kadar tiyatro yazarları tarafından kabul görmüş ve burada belirtilen prensiplere uyulmaya çalışılmıştır. Ancak 20. yüzyılda trajedi anlayışında bazı farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu farklılıkların modern trajedi adı altında ortaya atıldığı bir gerçektir.

Aristoteles'e göre "trajedi ahlaki yönden ağırbaşlı, başı ve sonu olan, belli bir uzunluğu bulunan bir hareketin taklididir"(1987). Trajedinin ödevi seyirciye acıma ve korku duygularını aşılıyarak ruhu tutkularından arındırmaktır. Acıma ve korku duygularının aşılabilmesi için seyircinin kahramana ve onun kaderine sempati duyması, onunla yakınlık kurması gerekir. Bir başka deyişle seyirci ile olay kahramanı arasında tam bir özdeşleşme gerekmektedir. Böylece, trajedi kahramanı ahlaksal olarak iyi olan ve mutlu bir durumdan acı verecek bir duruma düşen bir kimse olarak sunulur. O acı verecek duruma kendi yaptığı bir yanlışlık ya da bilmeden işlediği bir günah yüzünden düşer. Grek trajedisinde cezasız kalmayan en büyük günahların başında 'gururlanma günahı' gelir. Dolayısıyla bu günahı cezalandırılması kaçınılmazdır. Bir bakıma trajedi yazarları oyunlarını bu günah ve ceza ilişkisi üzerine kurarlar. Konularını önemli efsanelerden alan Grek trajedisinde sıkı bir olay örgüsü vardır. Prologos yani giriş ile başlayan trajedi, gelişim, (çatışma-düğüm) ve sonuç bölümü olan eksodos ile biter.

“Trajedinin ödevi uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından arındırmaktır”(Aristo, 1987). Bu arındırmaya *katarsis* denilmektedir. Yunan trajedisinde zaman olayı epik şiire göre çok daha kısadır. Epik şiirin konusu haftaları, ayları ve yılları içine alırken, trajedinin konusu en çok bir gün içinde tamamlanmalıdır.

Trajedi ile İlgili Bazı Diğer Önemli Kavramlar

Aristo'nun tanımladığı trajediyi iyi anlamak için bazı önemli kavramları iyice belirtmekte yarar vardır. Bu kavramları şöyle sıralamak mümkündür: Karakter ve olay dizisi arasındaki ilişki, Aristo'ya “göre karaktere dayanmayan trajedi olabildiği halde, bir olgu ve aksiyonu olmayan trajedi mümkün değildir” (Aristo, 1987: 34). Olay dizisi karakterlerden daha önemlidir. İyi ya da kötü karaktere sahip olma davranışlarla gelişir: Tıpkı bir mimarın bina yaptıkça bu işte ustalık kazanması gibi. Böylece, karakter niteliği geçmişteki davranışlarının bir kalıntısıdır. Karakter aksiyonla biçimlenmektedir. Aristo için karakter bir eylemdir; Belli bir sonuca yönelim ve davranış olmadan gerçekleşmez. Ona göre insanın amacı olan mutluluk bile, bir durum değil davranış ile elde edilecek bir sonuçtur.

Trajik Aksiyon ve Trajik Karakter

Poetika'da karakter için ozanların dikkat etmeleri gereken dört özelliğin olduğu söylenmektedir. Birincisi ve en önemlisi, “karakterin ahlak yönünden iyi olmasının gerekliliğidir” (Aristo, 1987). Geriye kalan üç özellik ise uygunluk, benzeyiş ve tutarlılıktır. Karakter ahlak yönünde iyi olmalı, niteliğine uygun, gerçeğe benzer ve tutarlı olmalıdır (Aristo, 1987).

Trajik kahramanın yaptığı bir hatayla bahtında bir dönüş olmasıyla ortaya çıkan trajik durum *hamartia* olarak anlatılır. Aristo'ya göre kahraman orta yükseklikte bir kişilik olmalı ve tamamen erdemli ve adil olmalıdır. *Hamartia* ahlaka ilişkin bir durum değil, insanın yaptığı belli bir hata ya da işlediği bir suçtur. Aristo'ya göre, bu hata trajedinin sonunda işlenen bir şey değildir. Bu öyle bir hatadır ki daha önce işlenmiştir ve sonuçtaki görünüşünde trajik bir durum ortaya çıkar (Nutku, 1998; Tekerek & Tekerek, 2008).

Trajik kahramanın yazgısında ortaya çıkan bir dönüş; bahtın dönüşüdür. *Hamartia* ile *peripetie* kavramları birbirleriyle sıkı sıkıya ilintilidir. *Peripetie*, yalnızca kahramanın yapısından gelen bir değişiklik değil, bütün trajediler için esas olan bir kavramdır. Daha doğrusu *peripetie*, hareketlerin düşünülenin tam tersine dönmesidir (Aristo, 1987). Aristo'ya göre *anagnorisis* bilgisizlikten bilgiye geçiştir. Bir kişinin başka bir kişiyi çeşitli işaretlerden ve durumlardan tanınması bu kavramı getirir” (Aristo, 1987). İnsan yaşamı için gerekli olan bir arınmadır. Bu arınma da korku ve acıma duygularıyla gelişir. Bu iki duygu Aristo'nun düşünce sisteminde ayrılmaz bir çift olarak yer almıştır. Acıma, layık olmadığı halde acıya düşmüş bir kimse karşısında duyulur; Korku da, acıyı çekenle kendi aramızda bir benzerlik bulmamamızdan doğar.

Yeni Trajedi Anlayışına Doğru

Aristo'nun ortaya koymuş olduğu bu kavram ve kriterler zaman zaman trajedi yazarları tarafından eleştirilmiş ve bazı değişikliklere uğratılmışsa da yirminci yüzyıla kadar temelde çok büyük değişiklikler olmamıştır. Ancak yirminci yüzyılda Brecht ve diğer bazı yazarlar (Frank Wedekind, A. Chekhov, Federico Garcia Lorca) tarafından çok ciddi bir şekilde karşı çıkmıştır. “Bu oyun yazarları kendilerini tragedya yazarı olarak tanımlamayı reddederken, çoğu 20. yüzyıl oyun yazarı gibi ‘insan durumuna’ tragedya diyebileceğimiz bir şekilde cevap vermeye çalışırlar” (Gökdağ, 2003: 182). Özellikle XIX. yüzyılda gelişen gerçekçi akımla temelleri atılan modern tiyatro Aristo'nun trajedi prensiplerini sarsmıştır. Gelişen bu anlayışta artık trajedi kahramanlarının yalnız soylulardan seçilmesi yoktur. Tiyatroda, güzelin yanında çirkine, acıklının yanında gülünce, düşünselin yanında içgüdüsel olana, soylunun yanında sıradan olana yer verilmesi, tiyatro malzemesinin zenginleşmesini ve yaşamın gerçeğe yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu yeni tiyatro anlayışında her şeyden önce toplumun önemli gerçeklerini, işsizlik, ekonomik çöküntü, açlık, savaş gibi sorunlarını ele alınmasına olan inanç ön plandadır” (Şener, 1982: 267).

Dünyamızı derinden etkilemiş olan I. ve II. Dünya Savaşlarının oluşturduğu kaotik durum, açlık, sefalet, göç, varoş hayatı, özellikle kapitalizmin acımasızlığı insanların sanat ve edebiyat alanında eskiye olan bakış açılarını değiştirmiştir. Sanatın, özellikle tiyatronun ideolojinin emrinde bir araç olarak kullanılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Yeni tiyatro anlayışını savunan yazar ve düşünürlerin başında Bertolt Brecht gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tiyatro, o güne kadar görülme- yen büyük bir değişim geçirir ve yazarlık, oyunculuk, sahne tekniği alanlarında büyük devrimler yapılmaya başlanır. Maddecî felsefenin tiyatro anlayışını ilk kez belli bir yönetime ve yönelişe oturtan Bertold Brecht XX. yüzyılın en büyük ozanlarından biri olur. Pek çok sayıda oyun yazan Brecht aynı zamanda çağının en önemli tiyatro kuramcısı olur. Yazar, yönetmen, kuramcı, ozan ve düşünür yönleriyle öylesine geniş bir etki alanı yaratır ki, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki genç yazarlar ve tiyatro uygulayıcıları onun öğretilerinden yararlanır. Brecht sürgün döneminde değişik ülkelere gitmiştir. 1935 yılında Rusya'ya giden yazar, oradaki çalışmalarından sonra ANA'nın New York'ta sahnelenmesi nedeniyle ABD'ye gider. Orada solcu tiyatro yazarları olarak tanıtılan Clifford Odets, Tennessee Williams, Harold Clurman gibi birçok yazarla bir araya gelir. Onun yeni sahne düzeni ve özellikle 'yabancılaştırma etmeni' düşünceleri modern tiyatro yazarları üzerinde önemli etki bırakır. Seyirci ve oyuncuların özdeşleşmesini önlemek adına seyircinin hayallere dalmasını önlemek için sürekli olayların arkasındaki gerçeği düşünmelerini sağlayacak teknikler uygular. Bu durum yabancılaştırma etmeni olarak tiyatroya mal olur. Ayrıca bu etmenin sağlanması için canlı müzik, film, dia, ışık oyunları, fotoğraf, megafon gibi araçlardan faydalanılır.

Toplumsal eleştiri konusunda Amerikan tiyatrosunun öncülüğünü Clifford Odets yaparken, Arthur Miller, Tennessee Williams gibi yazarların da kendisinden etkilendiği bir gerçektir. Dolayısıyla Miller'ın *Death of a Salesman* adlı oyununda da yabancılaştırma etmeninin bir parçası olan ışıklandırma ve müzikten bol bol yararlanılmıştır.

"Bekleme odasında küçük bir masanın üzerinde ışık artar [...] Bütün ışıklar söner. Aniden kulakları tırmalayan, sert bir müzik duyulur [...] Işık Willy'i takip eder ve şimdi, bir çanta taşıyan, Genç biff'le gelir. Müzik kesilir " (Miller, 1994: 72, 80, 95).

Hatta ışık ve müzik Willy'nin ruh haline göre bir moda girerler. Örneğin Willy mutlu iken neşeli bir müzik sesi ve güçlü ışık sahnededir.

Brecht geliştirdiği yeni tiyatro anlayışıyla Aristoteles'in klasik tiyatro anlayışının artık günümüz toplumunun ihtiyacına cevap veremediğini belirtirken, diğer birçok yazar da burjuvazi tiyatrosunun insanları uyuşturduğunu ve rüya âlemine götüren bir tiyatro olduğunu vurgular (Nutku, 1985).

Miller ve Toplumsal Arthur Trajedisi

XX. yüzyıl Amerikan Tiyatrosunun en ünlü yazarlarından biri olan Arthur Miller, bugünün trajedisini geliştirmek isteyen bir yazardır. Küçük adamın acısını, onun trajik yanını toplumsal koşullar içinde inceler. Yazara göre, trajedi; insanın kendi kendini adil bir yolda değerlendirmeye zorlamasındaki sonuçtan doğar (Miller, 1974). "Artık modern oyunlarda yer alan karakterler, günlük hayatımızda yaşadığımız olayların ya da karşılaştığımız insanların birer kopyası gibidir. Başkarakterler, hayatımızın her hangi bir anında rastlayabileceğimiz, evine ekmek götüren sıradan bir insan da olabilmektedir" (Gürlüyer, 2012: 66).

Klasik trajedide istenen, trajik kahramanın yüksek rütbeli oluşu ve soylu niteliği, yazara göre ancak trajedinin dış biçimine bağlı kalmaktır. Trajedinin özü, rütbeleri, mevkileri, unvanları kaldırdıktan sonra ortaya çıkan insanla bu insanın belli bir toplum düzenine olan ilişkileriyle belirlenir. Trajik öz bir takım soyut ya da metafizik değerlerin bulunması değildir. Trajik olan yaşamın bir zorunluluğudur. Dolayısıyla eski tiyatro işlevselliğini yitirmiş ve modern tiyatro anlayışı onun yeniden işlevsel bir hale dönüşü için arayış içine girmiştir. Miller'ın ünlü eseri *Death Of A Salesman* ile getirdiği yeni trajedi anlayışı dönemim Amerikalı eleştirmenleri ikiye bölmüştür. Bir grup eleştirmen¹ Miller'ın oyununun geleneksel trajedi kalıplarına uymadığı için eserin trajedi olduğunu reddeder. Bir kısmı ise bugünkü toplum ile Antik Yunan toplumu arasında anlayış, düşünüş, davranış, kültürel yapı, ekonomi ve yönetim şekli arasında çok büyük farklılıkların oluştuğunu vurgulayarak trajedi anlayışının da değişmesi gerektiğine vurgu yaparak eseri çağımızın trajedisini şaheseri olarak kabul eder². Eserin trajedi olmadığını savunan yazarlara karşı Miller eserinin neden bir trajedi olduğunu, *Tragedy and The Common Man* adlı makalesiyle anlatır.

¹ Joseph A. Haynes'in *Attention Must Be Paid* adlı eseri ve Allen A. Stambusky'nin *Aristotelian Canons in the Twentieth Century Drama* adlı eserleri.

² James Hart ve Stanley Johnson'nın "Arthur Miller: *Death of a Salesman*" adlı çalışmaları

Death of a Salesman’i Bir Trajik Eser Olarak Kabul Etmeyen Eleştirmenlerin Görüşleri

Joseph A Hynes, eserin trajedi olmadığını “Attention Must Be Paid” adlı makalesinde vurgulamaktadır. Ona göre, Arthur Miller bir fikir karmaşası içerisinde. Oyunun kahramanı Willy’i nasıl değerlendirebileceğini bilememektedir. Bu nedenle oyunun teması da belirsizdir. “Willy şaşkıncıdır, fakat oyunun gücüne rağmen Miller’ın anlatmak istediği tema kendisinin şaşkınlığında gizlenmiştir” (Hynes, 1967) diyerek, Willy’nin trajik bir kahraman olarak kabul edilemeyeceğini belirtir.

Hynes, Willy’nin anlaşılmasının yanı sıra eserin trajedi olarak kabul edilemeyeceğine iki ayrı sebep daha göstermektedir. Birincisi; Hynes’e göre toplum değil kişilerin trajedisidir. Trajedi olarak kendini kabul ettiren tüm oyunlarda mevkii ve karakter asaleti iç içe olup karakter asaletinin olmadığı eserlerin trajedi olarak kabul edilmediği genel bir fikirdir. Buna, *Hamlet*’i örnek olarak göstermektedir.

“Ben trajediyi esasta bir kahramanın trajedisini kabul ediyorum. Olsa olsa sadece ikinci derecede toplumun trajedisidir” (Hynes, 1967). Bir eserin trajedi olması için ikinci kural oyun kahramanının kendisini tanıması ve olayların farkında olmasıdır. “Burada benim düşünceme göre geleneksel trajedi esasen trajik kahramanın kendi kendisinin farkında olmasından ileri gelmektedir” (Hynes, 1967).

Burada Hynes’in klasik trajedi kurallarına göre eleştiri yaptığı ve onun ölçütlerini kullandığı görülmektedir.

Death of a Salesman’ın trajedi olmadığını iddia eden eleştirmenlerden birisi de Allen A. Stambusky’dir. “Arthur Miller, *Aristotelian Canons in the Twentieth Century Drama*” adlı makalesinde bunun nedenlerini geniş bir şekilde izah etmektedir. Stambusky, Miller’ın eserinin geleneksel anlamda trajedi olmadığını savunmakla beraber yine de klasik trajediye benzer bazı yönlerinin olduğunu da belirtmektedir. Stambusky, Miller’ın *Tragedy and the Common Man* adlı makalesinde sıradan kişilerin trajedi sınırları dışında olduğu fikrini reddettiğini ve sıradan insanların da krallar ve prensler kadar trajediye uygun olduğu konusunu savunduğunu anlatmaktadır. Bu hususta Stambusky aslında tıpa tıp olmasa bile Miller’ın sıradan insan trajedisini ile Aristo’nun klasik trajedisindeki soylu kişi arasında benzerliklerin var olduğunu belirtir. Ancak Miller’ın soylu kişi konusunda yanlış olduğunu ve yanlış yorumladığını iddia ederek; Aristo’nun *soylu kişi* ile kastettiği, Miller tarafından yanlış yorumladığını, Onun “soylu kişiyi” sadece kelimenin sözlükteki anlamına bağlı kalarak yorumladığını vurgular.

Aristo’ya göre trajedinin soylu kişinin hikâyesi olduğunu belirten Stambusky, burada kişinin ne çok erdemli ne de çok kötü olması gerektiğini, bu kişinin yenilgiye uğramasının sebebinin karşı koyamayacağı büyük güçler olamayacağını, böyle bir hikâyenin kendisine has etkileriyle fark edildiğini, bu etkinin insanın ruhunda, korku ve acıma duygularını uyandırarak kişiyi arındırdığını anlatır. Stambusky’nin trajedi konusundaki düşüncelerine göre mükemmel bir kişi hatasız olduğuna göre onun yıkımıyla hiçbir düzen elde edilmez. Elbette böyle kişiler trajedi kahramanı olmadıkları gibi ahlaki bozukluğu olanlar da trajedi kahramanı olmaya layık değildir. Tamamıyla kötü olan bir kişinin yıkımı da trajediye konu olamaz. Ahlaken düşük fakat estetik olarak iyi olan kişiler de trajedi kahramanı olamaz. O halde Aristo’ya göre trajik kahraman bu iki aşırı uç arasındadır.

Stambusky’e göre Aristo ve Miller’ın hemfikir oldukları husus; trajik olaya kral olsun bizim gibi sıradan insan olsun iyi bir ruh ve ahlaki fazilet sahibi herhangi birinin uygun olduğudur. “ille de gerekli olan asalet kanı değildir” (Stambusky, 1968).

Stambusky, *Death of A Salesman’in* Aristo’nun anlayışına göre yüksek bir trajedi olarak kabul edilmesi için yeterince ciddi bir eser olduğunun şüphe götürdüğünü savunarak, olay kahramanı Willy Loman’ın yaptığı her şeyin boş olduğunu, onun hayatını yanlış değerler üzerine kurduğunu vurgulayarak onun gerçekçi olmayan bir başarı hastası olduğunu anlatır. Dolayısıyla Willy’nin bu durumundan dolayı eserin trajedi olması düşünülmeye olası değildir. Dolayısıyla görülüyor ki Allen A. Stambusky’e göre bir kuramcı olarak Miller’ın en fazla göze çarpan hatası, klasik trajedi kavramını yanlış yorumlamasıdır.

Death Of A Salesman’i Trajik Bir Eser Olarak Kabul Eden Eleştirmenlerin Görüşleri

Arthur Miller’ın adı geçen eserini trajedi olarak kabul eden yazarların arasında Judah Bierman, James Hart ve Stanley Johnson bulunmaktadır. Söz konusu yazarlar Arthur Miller, Death of a Salesman’ adlı ortak makalelerinde okurlarına eserin neden trajedi olduğunu çeşitli yönleriyle anlatmaktadırlar. Arthur Miller’ın eserinin Sophocles, Shakespeare ve Lorca’nın dramalarından farklı olduğunu savunurlar. Onlara göre bu eser kendi zamanlarına uyarlanmış, düşüncelerinin kalitesine değer verdikleri karakterler tarafından kendi sahnelerinde oynanan, öz dilleri ve aksanlarıyla konuşulan bir trajedidir. Bu oyun,

böylece bir anlamda Amerikalılara yabancı değildir. Yine onlara göre Oedipus onlar için yabancıdır, çünkü onlar Atinalı değillerdir. Othello da onlara yabancıdır; çünkü onlar Elizabeth döneminin insanları değillerdir. Elbette İspanyol olmadıkları için *Blood Wedding*'in ne olduğunu bilmezler. Ama *Death Of A Salesman* onların öz malıdır; çünkü kendileri Miller'ın çağdaş Amerikalılarından. Bierman, Hart ve Stanly'e göre biz Willy Loman'ın davranışlarını, sabit fikirliliğini beğenmeyebiliriz. Onun hayata bakış açısını, kendisine göre yarattığı başarıya ulaşma yöntemini reddedebiliriz. Ama buna karşılık Miller'ın eserlerinde yarattığı dünyayı anlayabiliyoruz. Çünkü modern şehir hayatında insanın dört bir yanını saran apartmanlar Willy'nin ufkunu nasıl karartıyorsa aynı şekilde bizim de ufkumuzu kesmektedir. Bu yazarlara göre, *Death Of A Salesman* hakkındaki eleştirilerin çoğunun odak noktasının oyun kahramanı Willy Loman'ın trajedi kahramanı olmaya uygun olup olmadığıdır. Willy'nin ahlaki faziletinin trajedi kahramanı olup olmadığı, kendisinde trajedi kahramanı olabilecek özelliklerin bulunup bulunmadığı tartışılan bir husustur. Bu durum geleneksel trajedi kahramanının kalitesinden ileri gelmektedir. Willy'nin Oedipus ve Otello türü trajedi grubuna girmesi konusundaki tartışmalarda da bir çelişkinin olduğu kesindir. Nedense eleştirmenler sadece kahramanı tartışmışlardır. Oyunun yapısını göz ardı etmişlerdir. Ama Miller'a göre, Willy geleneksel trajedi kahramanlarının sahip olduğu özelliklerden farklı özelliklere sahiptir. Zira Miller trajedinin ortaya çıktığı ilk dönemle kıyasla bugün tıpa tıp aynı özellikleri tartışmanın mümkün olmadığı düşüncesindedir. Bu nedenle modern trajedi kahramanı da bazı farklı özelliklere sahip olabilir. Ayrıca trajedinin diğer özellikleri de eserde aranmalıdır.

Yukarıda adı geçen üç eleştirmen, tüm trajedilerde olduğu gibi, bu oyunun kahramanı ile da ancak ölümünden birkaç saat önce karşılaştığımızı vurgulamaktadır. Fakat Miller oyununda klasik trajedilerde olduğu gibi oyun kahramanının geçmişi hakkında anlatımcı bir şekilde bilgi vermez. Yani bir kişi çıkıp oyun kahramanının daha önce başından geçen olayları anlatmaz. Miller, bundan modern sahnenin özelliği nedeniyle kaçınmıştır. Bunun sebebi de günümüzde modern psikiyatrinin çok gelişmiş olmasıdır. Gelişmiş psikiyatrinin yanında günümüz sahne tekniğinde kullanılan video, film ve benzeri cihazlarla rahatlıkla aynı sahnede geriye gidip gelmeler yapılabilir. Bu da günümüz tiyatrosunun Aristo ve diğer klasik trajedi yazarlarının dönemine göre ne kadar değişimin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yazarlarımıza göre, Willy'nin başarısız olmasının nedeni onun kalitesiz biri olmasından değildir. Birçok sahnede Willy'nin çok kuvvetli arzularının olduğu görülür. Özellikle insanın başarıya ulaşması için çok sevilmesi gerektiğine inanması ve bunu devamlı çocuklarına aşılması, bunun bir örneğidir. Onun arkadaşı mezarının başında "hiç kimse bu adamı suçlayamaz, siz anlayamazsınız. Willy bir pazarlamacıydı. Bir pazarlamacı için onu hayata bağlayan bir kuru taşı bile yoktur. O size bu işin kanununu söyleyemez veya ilacını veremez. Orada yatan, hasretler içinde bulunan bir insandır" (Miller, 1966) demesi Willy'nin başarı hasreti çektiği ve çocuklarının da başarılı olmasını arzuladığının bir işaretidir. Diğer tarafta karısı Linda'nın da buna benzer feryadını duymak mümkündür.

"Ben onun büyük bir insan olduğunu söylemiyorum. Willy Loman asla büyük paralar kazanmamıştır. Adı hiç gazeteye de geçmedi. Yaşayan en iyi insan da değildir. Fakat o bir insandır ve başına kötü şeyler geliyor. O halde ona dikkat edilmelidir. Yaşlı bir köpek gibi mezara yuvarlanmasına müsaade edilmemelidir"
(Miller, 1966).

Linda'nın da onun bir insan gibi değerlendirilmesi gerektiğini vurguladığı görülüyor. *Death of a Salesman*'in trajedi olduğunu savunan eleştirmenlerden birisi de A. Howard Fuller'dır. *A Salesman is Everybody* adlı makalesinde bir oyundan etkilenmenin ve onu anlamanın tamamıyla farklı şeyler olduğunu belirtir. Bunun nedeni de her sanat eserinde değişik birçok temanın olduğudur. Elbette her okuyucu okuduğu bir eserden kendisine göre bir anlam çıkarır, ama genelde her eserin savunduğu genel bir tema vardır. Howard Fuller'a göre savaşın olmadığı zamanlardaki profesyonel pazarlamacı Amerikan toplumunun gerçek kahramanıdır. Çünkü pazarlamacılar rekabetçi ekonominin keskin uçları gibidir. Endüstrinin sürekli olarak ürettiği malların tanıtımını yapmak, yeni düşünceleri anlatmak için çok uzun mesafeler kat edip, güler yüzlü görünüp, dil dökerek bin bir çeşit insanla muhatap olurlar. Ama yaptıkları bu kadar zorlu bir işe karşılık çoğu kez bir teşekkür bile alamazlar. O halde eğer bir satıcı Amerikan toplumu için bir kahramansa "o zaman modern trajedi için Willy'den daha uygun bir kahraman bulmak çok zordur" (Fuller, 1977).

Fuller, bir pazarlamacının modern endüstrinin kahramanı olabileceği gibi zaman zaman başarısızlığa uğrayabileceğinin de kaçınılmaz olduğunu iddia eder. "İşte bu düşünceyle Willy Loman, Miller'ın yeni

oyunu gibi bir trajediye uygun bir konu haline gelebilir” (Fuller, 1977: 143). Burada Fuller, Miller’in eserini ve kahramanını tamamıyla yirminci yüzyılın toplumunu ve kapitalist sistemin ortaya çıkardığı yeni sosyal sınıf olan pazarlamacıları toplu olarak değerlendirir. Ona göre bir sosyal sınıfın trajedisi de yazılabilir.

William B. Dillingham, Fuller’in bu düşüncelerini *Arthur Miller and The Loss of Conscience* adlı makalesinde insan iradesini yitirdiği zaman trajik bir durumun ortaya çıktığını vurgulayarak savunur. Ona göre insanın sevgi ve sorumluluk duygusu ile dolu bir dünyada uygun yerini alması ve sorumluluklarını kabul etmesi yükümlülüğünün Miller’in eleştiri makalelerinin ana savı ve çoğu oyunlarının teması olduğunu vurgular. Kısacası *Death Of A Salesman* toplumda kendine bir yer arayan fakat asla bulmasına fırsat verilmeyen, dolayısıyla iradesini yitirmiş insanın portresidir.

Arthur Miller’in eserinin bir trajedi olduğunu savunan yazarlardan biri de George De Schweinitz’dır. Yazar, *Death Of A Salesman: A Note On Epic and Tragedy* adlı makalesinde epik ve trajedinin tıpkı *Paradise Lost* ve *Moby-Dick* olduğu gibi iç içe olduğunu vurgular. Her tür arasında çelişkinin yanında ortak karakteristik bağlar da mevcuttur. Bu ortak özellikler şöyle sıralanabilir.

- a. Hem epikte hem trajedide değer yapıları önemlidir.
- b. Her ikisinde de olgunluğa veya zenginliğe ihtiyaç vardır.
- c. İkisi de ait oldukları toplumun kültürel değerlerini evrensel olarak ortaya koyar.

Death Of A Salesman’de de modern bir değerler topluluğu vardır. Bu değerleri şöyle sıralamak mümkündür. “Amerikan tarihi; başarı yolundaki çabalar ve şehir” (Schweinitz, 1967).

William Hawkins, *Death of A Salesman* adlı makalesine şu sözlerle başlıyor. “Death Of A Salesman en güzel klasik trajedi çerçevesinde yazılmış olan bir oyundur”(Hawkins, 1996). Yazar makalesinde devamla şu düşünceleri ileri sürer. Ona göre oyunun kahramanı Willy Loman’ın düşüşünün evrensel olarak da anlaşıldığını ve hiçbir gücün düşüşünün Willy’ninki gibi etkileyici olamayacağını ileri sürer. Willy, para ve şöhret elde etmek için herkesin yarış halinde olduğu bir toplumun dışında bırakılmış bir kişidir. Willy, tam olarak mutluluğu kolayca erişebilirdi, zira o el-kol kuvvetiyle yaptığı işlerle başarılı olabilen ve bunlarla gururlanan bir sanatkârdı, ama on sekizinde sevilme ihtiyacının ve makine çağının sahte ihtişamının farkına varmıştır. Bu yaşlardan itibaren seyahat ederek yollarda mal satma maceralarıyla tanışmış, sonunda sadece başarılı olmak için çabalayan insanlarla dolu, duygudan yoksun bir toplumun ürünü haline gelmiştir. Willy bu çabalarının neticesinden gelen öldürücü bayağılığı kabul edemeyeceğini anlamış ve altmış yaşına kadar toplumda bir yer edinmek için uğraşmıştır. Sonunda kaybolan bütün hayalleriyle kendi manevi huzuru için ölümü seçmekten başka çaresi kalmamıştır.

Arthur Miller’in Kendi Eseri ve Modern Trajedi Konusundaki Görüşleri

Arthur Miller kendi eseri hakkında yazdığı *From The Introduction to Arthur Miller’s Collected Plays* adlı makalede aslında bu eseri trajedi amacıyla yazmadığını, sadece çağımızın gerçeğini kendi gördüğü biçimde görmek istediğini belirtmektedir. Ama eserine bazı eleştirmenlerce “trajedi bozması” şeklinde saldırıldığını ve bu saldırıları son derece gülünç ve anlamsız bulduğunu belirtir. Bu nedenle söz konusu iddialara karşı eserini ve düşüncelerini savunmuştur. Yazar şöyle bir savunma yapmaktadır.

Aristo, *Poetika* adlı eserinde, trajediyi anlatırken “yüksekten düşüş” tabirini kullanmaktadır. Bu bizde şöyle bir fikir uyandırır, sanki bu kritere göre sıradan bir insan trajedi kahramanı olamayacaktır. Ama Aristo’nun yaşadığı çağ ile günümüz arasında yüzyıllar geçmiştir. O günden günümüze dek, insanın aklına gelebilen her şeyde büyük değişiklikler meydana gelmiş, her alanda gelişmeler olmuştur. İnsan artık her şeyin makineler tarafından yapıldığı bir çağda yaşamaktadır. Bugün geometri alanında öylesine keşifler yapılmış, ilerlemeler olmuş ki, artık Euclid’in geometri prensiplerinde bile büyük değişiklikler olmuştur. Miller bu görüşten hareket ederek, büyük bir deha ve tıp âlimi olan Hipokrat’ın yerine günümüzde Amerika’nın herhangi bir tıp fakültesinden mezun olmuş sıradan bir doktor görünmeyi yeğlemektedir. Çünkü bir deha bile kendi yaşadığı çağ ve toplumun özellikleriyle sınırlıdır. Düşünceleri ancak bütünüyle kendi çağında tam olarak geçerlidir.

Köleliğin hâkim olduğu, insan özgürlüğünün çok sınırlı, bir üst sınıfın her şeye hükmettiği bir dönemde yaşamış olan Aristo’nun kurmuş olduğu kuralların günümüzde tıpa tıp yaşamasını, uygulanmasını beklemek insanın yadırgayacağı bir durumdur. Aristo zamanında hâkim olan bir yüksek tabaka mevcuttur ve yazılan oyunlar onlar için yazılmıştır. Köle muamelesine tabi tutulan insanlar için trajediyi bir tarafa bırakalım, tiyatro bile düşünülemez. Çünkü bu insanların toplumda seçme şansları bile yoktur.

Miller'a göre bir insanın mesleği toplumda bir etki yarattığı ölçüde *mevki sorunu* anlam taşır. Hiç şüphesiz çok sıradan bir işle uğraşan bir kişi sahneye çıkartılsa ve bu kişi Amerika'nın Başkanı olarak tanıtılsa davranışları birdenbire başka bir önem arz eder. Hâlbuki sıradan bir mesleğin sahibi olan da başkan gibi trajedi kahramanı olabilir. Söz gelimi bir mahalle bakkalı olmak insanın trajedi kahramanı olma niteliğini elinden almaz. Yeter ki bu kişinin işi insan neslinin devamı, insanın Tanrı ile olan ilişkileri gibi sorunları kapsasın. Bu sorunların çözümü insanları mutluluğa götürsün. İnsanı karanlık duygulardan, hayatı zindan eden kurallardan kurtarmayı amaçlasın ve insanları yüceltsin.

Arthur Miller, ele alınması gereken asıl önemli sorunlardan birinin tutku yoğunluğu olduğunu belirtir. Çağdaş oyunlarda ister bakkal ister Cumhurbaşkanı konu edilsin, hiç önemli değil ve fark etmez. Önemli olan bu kişinin tuttuğu yola güçlü bir bağlılıkla devam etmesidir. Oyun kahramanın yüksek bir mevkiden ya da küçük bir mevkiden düşmesi de önemli değildir. İster kişi olayların farkına az varsın ya da çok varsın, ister kendi gururu nedeniyle düşsün, ya da bulutların arkasından yazılmış bir gizli düzenden dolayı yıkıma uğrasın bunların hiçbiri Miller'a göre önemli değildir. Trajediden bahsetmemiz için oyun kahramanının bulunduğu mevcut sınırları aşmak için insanlara has bir yoğun tutkusunun olması gereklidir. Bu amaç uğruna çok iyi bir mücadele vermesi, kendisi için saptadığı rolü çok iyi bir şekilde savunması gereklidir; "Benim inancım odur ki, trajedinin bitip tükenmeyen çekiciliği, hayatımıza güç katabilmek için, ölüm gerçeği ile yüz yüze gelme ihtiyacımıza bağlanabilir. Ve benim trajediye yüklediğim bu görevin yanı sıra, tek bir tanıma asla sığdırılmayacak daha birçok görev de öne sürülebilir ve sürdürülecektir"(Miller, 1966).

Arthur Miller'ın ele alınmaya değer gördüğü başka bir konu da kahramanın bilinciyle sıkı sıkıya ilgili olan *trajik zafer* kavramıdır. Aslında ölüm her kişi için soğuk ve ürkütücüdür. Bu sondan kimse haz duymaz. Fakat öyle durumlar vardır ki, ölüm yiğitliği ifade eder. İşte herhangi bir ölümden zafer kavramı yaratan nokta budur. Makul yaşamanın ve yiğitçe ölmenin de toplumdan topluma değişeceği gerçeği unutulmamalıdır. Dolayısıyla önemli olan insanın insanlığı ile ilgili daha büyük deliller öne sürebilmesidir. İnsan bunu yapmak zorundadır ve ancak bu şekilde zafere daha gerçek bir görünüm kazandırır.

Olayın kahramanı Willy Loman, bir gönül kırıklığı içinde olmasına rağmen, hayatının sonuna yaklaşırken adeta bir sevinç duymaktadır. Yazara göre, Willy iyi incelendiğinde onun birçok bilgiye ulaştığı görülür: işlediği bazı yanlış davranışlar yüzünden kendisinden nefret ettiğini, yüzüne "sen bir hiçsin" diyen oğlu Biff'in aslında onu çok sevdiğini, kendisini kucakladığını ve bağışladığını fark etmiştir. Willy için bundan daha büyük bir bilgi kaynağı olamaz. Çünkü o güne kadar uğruna didindiği fakat bir türlü ulaşamadığı babalık yaşantısına ulaşmıştır. Böylece Willy Loman varlığının farkına varmış, hayatının bir anlamı olduğunu kavramıştır. Bu onun için bir zaferdir. Ama bu zaferi tam anlamıyla sindiremez. Hayatının çemberi tamamlanırken onu ölüme sürükler. Bu da Miller'a göre bir günahın kefaretidir. Willy sonunda en değerli varlığı olan yaşamını bir sigorta poliçesiyle takas eder. Amacı oğlunun hayatını kurtaracak onu hayata bağlayacak ve başarılı kılacak bir şey yapabilmektir. Yazara göre, Willy burada insanları yokluğa, sefalete ve başarısızlığa sürükleyen kapitalist başarı rüyasına karşı gelmekte ve bu yasaya karşı sevgi yasasını savunmakta ve insanlara bunu anlatmaya çalışmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde bazı toplumlarda özellikle vahşi kapitalizmin hâkim olduğu toplumlarda insan, eskide olduğu gibi ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak görülmemekte, sadece ekonomik bir yapı olarak nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle yüzyılımızda insanı insan yapan birçok özellik ortadan kalkmış, onun yerini sadece çıkarların geçerli olduğu, maddi değerlerin önem kazandığı bir dünya almıştır. Erdemli olmak, dürüst olmak, insanca yaşamayı istemek hiçbir şey ifade etmiyor. Önemli olan toplumda üstün bir yerde olup varlıklı ve rahat halde yaşamaktır. Toplumdaki bu üst yere nasıl geldiği, çok paranın nasıl kazanıldığı önemli görülüyor. İster yasal olsun ister olmasın, ister meşru olsun veya olmasın, başarıya giden her yol mubah görülür. Dolayısıyla bu değerlerin hâkim olduğu bir toplumda yetişen kişi otomatik olarak davranışlarını, hayallerini bu değerlere göre yönlendirmektedir. Eskinin erdem, dürüstlük, hak kavramı ve değerlerinden yoksun olarak yetişen kişi kendine hedef olarak başarılı olmayı, toplumda üstün bir yere gelmeyi, varlıklı olmayı seçecektir.

Arthur Miller'ın şaheseri *Death Of A Salesman*'nin kahramanı ve bir aile reisi olan Willy Loman, böyle bir toplumun ürünüdür. O yaşamını, içinde yaşadığı toplumun değerlerini hedef olarak tanzim etmeye çalışmış, fakat başarısız olmuş, sonunda yine bu değerlere bağlı olarak, hiç olmazsa evladının başarılı

olmasını sağlamak amacıyla hayatına son vermiştir. İnsanın uğrunda en değerli varlığı olan canını verebildiği bu değerlerle yaşanan bir hayatın trajik olmadığını, bu hayatın sonunda ortaya trajik durumun çıkmadığını yani kısacası bu eserin bir trajedi olmadığını söylemek nasıl mümkün olabilir?

Bir edebi esere bakış açısı tarih boyunca birçok değişikliklere uğramıştır. Çünkü hayatın normal akışı içinde toplumların değer yargılarında, yaşam biçimlerinde nasıl değişiklikler olduysa, o toplumun insanlarında da birçok değişiklikler olmuştur. Evet, bundan yüzyıllarca önce Aristo bir eserin trajedi olması için gerekli bazı prensipleri ortaya koymuştur, ama tarihi süreç içinde trajediye bakış açısı değişmiş, trajedi kavramı da değişmiştir. Nasıl insanların hoşlandıkları ve nefret ettikleri şeyler değiştiyse elbette edebi eserlerdeki kişilerin duyguları ve davranışları da değişmiştir. Bir zamanlar roman için gerekli olan bazı çok önemli prensipler günümüzde değerini yitirmiş, yeni yeni roman tetkikleri, özellikleri ortaya çıkmıştır. Bir zamanlar çok önemli olan kafiyeli şiirin yerini zamanla serbest nazım almıştır. Roman ve şiirde görülen değişikliğin tiyatrodaki görülmesi son derece doğaldır. Her şeyin hızla değiştiği toplumumuzda trajedi kurallarının değişmesi de gayet normaldir. Eskinin insanı yok, eskinin anlayışı, beklentisi, yaşam tarzı yok diye tiyatro eseri yapılamaz mı? Makine çağında değerlerini yitirmiş, günümüz insanının içler acısı durumu, bir trajedi konusu olamaz mı? Arthur Miller'ın ve birçok eleştirmenin savunduğu gibi *Death Of A Salesman* kanımca seyirciyi düşündüren, seyircide acıma duygusu yaratan, evrensel bir temaya sahip mükemmel bir çağdaş trajedi eseridir. Kahramanımız Willy Loman çok güçlü idealleri olan bir insandır. O gençlere hitap ederken “Çünkü iş dünyasında kendisini gösteren kişi, ilgi toplayan kişidir. Sevilin, hiçbir zaman bir şey istemek zorunda kalmazsınız” (1994: 27) diye tavsiyede bulunur. Ancak bizler bu idealleri onun bakış açısına göre değerlendiremiyoruz. Aslında onun da kendisine has birtakım değerleri var; şu bir gerçektir ki Willy'i delilik noktasına sürükleyen şeyin ne olduğu kolay idrak edilmiyor. Aslında Willy'nin hayatta aradığı bir çeşit vecde halidir ve ne yazık ki makine medeniyeti, insanı bundan mahrum kılmıştır. Kahramanımız Willy Loman, ne kadar gönül kırıklığı içinde olursa olsun sonuna yaklaşırken duyduğu sevinç çok etkileyicidir. Willy, oğlunun kendisini sevdiğini öğrenmiştir. Oğlunu kucaklamakta ve onu bağışlamaktadır. Uğrunda hep didindiği ve o ana kadar gerçekleştiremediği babalık yaşantısına kavuşmuştur. Ancak Willy bu zaferi tam olarak sindirememiştir.

“Bunun sebebi yaşama çemberinin bütünleşip onu ölüme sürükleyişi, işlediği günahın kefaretidir. Bu günah, düzene bir şeref anlayışına ve başarıya ilişkin düşüncesinde somutlaşan düzme değer ölçülerine körü körüne bağlanmış olmasıdır. Öyle ki ardından sona kalan en değerli şeyini, yani kendini sigorta poliçesi karşılığında satarak sağladığı bir kudret bırakarak kanıtlayabilmektedir” (Schweinitz, 1967).

Ölürken bile Willy Loman pasif bir karakter değildir. Topluma bir mesajı vardır. Topluma ve kapitalist yönetimedir bu mesaj. İnsana önem verilmeli mesajını şu sözleriyle vurguluyor; “Portakalı yiyip kabuğunu atamazsın. İnsan bir meyve kabuğu değildir” (1994: 66). O, ölüme bir umutla gidiyor. Çocuklarına, yani gelecek nesillere bir yaşam olanağı bırakmaya çalışır. Willy Loman'ın sonunda yaptığı gibi, insanı kendi canını almaya sevk eden, Amerika'daki kapitalist düzen, büyük şehirlerdeki toplumsal ve ekonomik baskılardan kaynaklanmaktadır. Bu baskıların kurbanı içimizden herhangi biri olabilecek birinin hayatını konu alan *Death Of A Salesman* adlı esere trajedi değildir veya çağımızda trajedi yazılamaz demek mümkün olabilir mi?

KAYNAKÇA

- Aristo (1987). *Poetica*, Çev. İ. Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Bayouli, T., & Sammalı, I. (2019). Tragedy and social drama in Arthur Miller's *Death of a Salesman*. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies*, 3 (2), s. 37-48. DOI: <http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol3no2.4>
- Burian, P. (1997). "Myth Into Mythos: The Shaping Of The Tragic Plot", in Easterling (Ed.), *The Cambridge Companion To Greek Tragedy*, Cambridge, University Press: s. 178-207.
- Erkan, Ü. A. B. (2012). "Arthur Miller'ın *Death Of A Salesman* Oyununda Modern Bir Trajik Kahraman", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21 (3), s. 101-110.
- Fuller, H. (1977). *A Salesman is Everybody*. Ed. Gerald Weales. New York: Penguin Books.
- Gökdağ, E. (2003). "Tiyatro Kuramının Başlangıcından Modern Döneme Tragedyanın Algılanışı", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 15(15), s. 166-184.
- Gören, E. (2014). "Klasik Yunan Tragedyasında Ad(Landırman)ın 'Trajik' İşlevi", *FLSF, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, s. 237-263.
- Gürlüyer, A. (2012). "Arthur Miller'ın Mr. Peters'in Bağlantıları Adlı Oyununa Modern Bir Yaklaşım", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi* 21(2), s. 59-77.
- Hawkins, W. (1996). *Death of a Salesman: Powerful Tragedy*. *Death of a Salesman*. Ed. Gerald Weales. New York: Penguin.
- Hynes Joseph A. (1967). *Attention Must Be Paid*, Unvs. Of. Pen: The Wiking Press.
- Lewis, A. (1970). *American Plays and Playwrights of the Contemporary Theatre*. New York: Crown Pub.
- Martin, R. A. (1996). *The Nature of Tragedy in Arthur Miller's "Death of a Salesman*, *South Atlantic Review*, Autumn, 1996, Vol. 61, No. 4 (Autumn, 1996), pp. 97-106
- Miller, A. (1994). *Death of A Salesman*, Çev. M. A. Saraç, Ankara: İlke Yayınevi.
- Miller, A. (1966). *From the introduction to Arthur Miller' plays*, *Discussions of Modern Drama*. Boston.
- Miller, A. (1974). *Tragedy and the Common Man*. in *Dramatic Theory and Criticism: Greeks to Grotowski*. Bernard Dukore. New York: Holt, Rinehart and Winston, pp. 894-97.
- Nutku, Ö. (1985). *Dünya Tiyatro Tarihi 2*, İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Nutku, Ö. (1998). *Dram Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Schweinitz, G. (1967). 'Death of A Salesman: A Note On Epic and Criticism' *The Univrs. Of Pen: The Wiking Press*. N. Y.
- Stambusky, Alan A. (1968). "Arthur Miller: Aristotelian Canons in Twentieth Century Drama." *Modern American Drama*. Ed. William E. Taylor. Florida: Deland.
- Şener, S. (1982). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Tekerek, N. & Tekerek, İ. (2008). "Aristoteles'te Poetik ve Etik Bütünlük Örneklerle Eylem, Karakter ve Erdem", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 26, s. 57-84.
- Turku, M. (2013). "Death of a Salesman, When Tragedy Meets the Modern Man", *Journal of Literature and Art Studies* 3 (4), pp. 224-229.
- Williams, R. (2006). *Modern Trajedi*. Çev. B. Özkul, İstanbul: İletişim Yayınları.

İbn Haldun'a Göre Beslenme Alışkanlığının Kişiliğe ve Dini Yaşantıya Etkisi

Yeliz KARADENİZ¹

Özet

İbn Haldun, İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan düşünürlerden biridir. Tarih felsefesinde ve sosyolojide büyük bir üne sahip olan İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde insanın beslenme şeklinin etkilediği faktörlerle ilgili gözlem ve yorumlara yer vermiştir. İbn Haldun'a göre insan, yaşadığı coğrafyadan ve toplumun kültüründen bağımsız düşünülemez. Bu nedenle insanın farklı iklimlerde ve bölgelerde yaşaması, onun farklı mizaç ve yetilere sahip olmasına yol açar. O, bireyin genel özelliklerini belirlemede kalıttan ziyade çevresel faktörlerin daha etkili olduğunu vurgular.

Beslenme de o çevresel faktörlerden biridir. Beslenme, insanın temel ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Kuran'da da beslenme konusuna önem verildiği beslenmenin insan hayatındaki önemine ilişkin esaslar belirlendiği görülmektedir. Kuran ve sünnete göre beslenme alışkanlığı insanın hayatındaki pek çok faktörü etkilemektedir. Bununla birlikte beslenme amaçlı tüketilen gıdaların helal ve haram oluşu, temiz ve pis oluşu insanda olumlu ve olumsuz bazı durumlara yol açabilir. İnsanın yeme içme sıklığıyla duygu ve düşünce değişimi arasında da sıkı bir ilişki olduğu psikolojik olarak test edilmiştir. Bu sebeple İbn Haldun'un Kuran ve sünnetten de yola çıkarak insanın kişilik, beden ve ahlaki bakımdan gelişmesi için beslenmeye ilişkin verdiği tavsiyeler incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, İbn Haldun'un bireyin beslenme şeklinin etkilediği unsurlarla ilgili görüşlerini tespit etmek ve değerlendirmektir. Düşünürün görüşleri hem kendi eseri Mukaddime'den tespit edilmiş hem de İbn Haldun'la ilgili yapılan araştırmalardan da istifade edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada doküman inceleme ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Literatür taraması ve betimleyici metodun uygulandığı bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre; coğrafi koşulların beslenmeyi önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Bununla beraber, aşırı besin tüketiminin bedensel ve ruhsal sağlığa zarar verdiği, kişiliği olumsuz etkilediği ve ibadetleri yerine getirme hususunda insanı tembelleştirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Beslenme, Din, Kişilik

According to Ibn Khaldun, the effect of Nutrition Habits on Personality and Religious Life

Yeliz KARADENİZ¹

Abstract

Ibn Khaldun is one of the philosophers who has an important place in the history of Islamic thought. Ibn Khaldun, who has a great reputation in the philosophy of history and sociology, included issues and issues that affect human thought in his work named Muqaddima. According to Ibn Khaldun, man cannot be considered independent of the geography he lives in and his abilities. The fact that this person is different and living allows him to have different temperaments and abilities. He suggests that the general expansion of the individual is more effective than inheritance rather than inheritance.

Nutrition is one of those environmental factors. Nutrition is one of the basic human needs. In the Qur'an, it is seen that the importance of nutrition is given and the principles regarding the importance of nutrition in human life are determined. According to the Qur'an and Sunnah, eating habits affect many factors in a person's life. However, the fact that food consumed for nutritional purposes is halal and haram, clean and dirty can lead to some positive and negative situations in humans. It has been psychologically tested that there is a close relationship between the frequency of eating and drinking and the change of feelings and thoughts. For this reason, the recommendations of Ibn Khaldun regarding nutrition for the development of human being in terms of personality, body and moral, based on the Qur'an and Sunnah were examined.

Therefore, it can be said that determining and evaluating Ibn Khaldun's views on the factors affecting the diet of the individual constitutes the purpose of this article. The views of the thinker were determined both from his own work Muqaddima and also benefited from the researches about Ibn Khaldun. Therefore, document review and content analysis method was used in the research.

According to the results of the literature review and descriptive method applied; geographical conditions have been found to significantly affect nutrition. However, it has been concluded that excessive food consumption negatively affects physical and mental health, personality and makes people lazy to perform prayers.

Keywords: Ibn Khaldun, Nutrition, Religion, Personality

GİRİŞ

Asıl adı Ebu Zeyd Veliyyuddin Abdurrahman b. Muhammed b. El- Hadrami olan İslam tarihinin önemli isimlerinden İbn Haldun, 1332- 1406 yılları arasında yaşamıştır. Endülüs filozofları arasında adını duyuran İbn Haldun, sosyolojinin ve tarih felsefesinin kurucusudur. Tunus'ta doğan bu bilgin hem Şer'î hem de aklı bilimlerle ilgili eğitim almıştır. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan İbn Haldun medreselerde de hocalık yapmıştır.

İbn Haldun'un birçok eseri bulunmakla birlikte en ünlü eseri Mukaddime'dir. Çünkü bu eser akli ve nakli bilimleri bir arada bulunduran nadir örneklerdendir. Hem Batı toplumlarında hem Doğu toplumlarında ilgi duyulduğu bilinen bu eser, günümüzde kullanılan bilimsel yöntemlerle kaleme alınmış olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu eser yaklaşık altı asır önce yazılmış olmasına rağmen günümüzde yazılmış izlenimi bırakmaktadır. Bu çalışmada Mukaddime'den yola çıkarak insan ve toplum için hayati önemi olan beslenme konusuna değinilecektir.

İbn Haldun, Mukaddime'de besin, rejim ve beslenme alışkanlığının insanın yaşantısına sirayet eden unsurlar olduğundan söz etmektedir. İnsanların birbirinden farklı olmasının sebebi olarak sadece kalıtımın değil, aile, din, eğitim, gelenek, arkadaş grubu ve beslenme gibi çevresel unsurların da etkili olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmada incelenecek olan çevresel unsurlardan beslenmenin etkisidir. Beslenme, insanın hem fiziksel yapısını hem psikolojik yapısını hem de kişiliğini etkilemektedir.

İbn Haldun, Mukaddimesinde iklim, coğrafya, besin, sosyal çevre ve eğitim gibi faktörlerin, insanın hem kişiliğinin oluşumuna hem de fiziki ve psikolojik bünyesine etki eden unsurlar arasında sayar. İbn Haldun beslenmenin insan yaşamının birçok alanında etkisi olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmada beslenmenin insanın kişiliğine, beden sağlığına ve dinine olan etkisi ele alınmıştır. İbn Haldun'un bakış açısına geçmeden önce beslenme, kişilik ve din gibi kavramlar hakkında bilgi verilmesi, konunun daha iyi anlaşılması için gerekli görülmüştür.

Bu çalışmada, birçok alanda fikir sahibi olan İbn Haldun'un bu konuyla ilgili düşüncelerini tespit etmek ve değerlendirmek hedeflenmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda İbn Haldun'un kişinin ahlaki davranışlarına ilişkin düşünceleri üzerine makalelerin ve sosyo-ekonomik yapı, çalışma hayatı, din, eğitim ve adalet görüşü üzerine de tezler yazıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple beslenme üzerine böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada ulaşılan bulguların betimleyici metod ile çözümlenmesi yoluna gidilmiştir.

Beslenmenin İnsan Hayatına Etkisi

Batı İslam Düşüncesinin en önemli filozoflarının çoğu genellikle Endülüs'te yetişmiştir. İbn Haldun da buradan çıkan kayda değer filozoflardandır. Beslenme konusu İbn Haldun'a göre insan hayatında hem kişiliği hem ahlakı hem de ibadetleri etkilemektedir. Çalışmanın bu kısmında beslenme, kişilik ve din kavramı açıklanarak bu iki kavramın beslenmeyle olan ilişkileri İbn Haldun'un tavsiyelerinden yola çıkılarak aktarılacaktır.

Beslenme

Beslenme için birçok tanım mevcuttur. Beslenme, insanların hayatta kalmak, sağlığını korumak, yaşam kalitesini arttırmak gibi çeşitli sebeplerle belirli zamanlarda ve miktarda gıda maddelerini tüketmesidir. Beslenmede amaç, istediğimiz besinden istediğimiz kadar tüketmek, açlığı bastırmak, karın doyurmak değildir (Çetinkaya, 2018). Amaç bireyin yaşı, cinsiyeti, fiziksel aktivitesi ve içinde bulunduğu fizyolojik duruma göre gereksinimi olan enerji ve besin öğelerini yeterli ve dengeli miktarlarda almasıdır. Kısacası yaşamını devam ettirmesidir. İbn Sina'ya göre beslenme; "Besin maddelerinin mizaç olarak, vücut yapısına benzer hale gelmesi ve böylece dokulardaki günlük yıpranma ve yırtılmaların, tamire uygun hale gelecek şekilde değişmesi" olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2013: 101).

Kişilerin sağlıklı olması, sosyal yönden de kendini geliştirebilmesi için dengeli ve sağlıklı beslenmesi bir zorunluluktur. Bu besin öğelerinin herhangi biri alınmadığında, gereğinden az ya da çok alındığında, büyüme ve gelişmenin engellendiği ve sağlığın bozulduğu bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Vücudun büyümesi, yenilenmesi ve çalışması için gerekli olan besin öğelerinin her birinin yeterli miktarda alınması ve vücutta uygun şekilde kullanılması durumu yeterli ve dengeli beslenme deyimi ile açıklanır. Yeterli ve dengeli beslenme bireylerin büyüme ve gelişme sağlaması, hastalıklardan korunması, iyi bir yaşam sürmesi için gereklidir. Beslenme her bireye özgü olarak planlanmalı ve uygulanmalıdır. Vücudun büyümesi gelişmesi ve düzenli bir şekilde çalışması için ihtiyaç duyulan besinler yeterli ve

ölçüsünde alınmalıdır. Vücudun ihtiyaç duyduğundan fazlası tüketildiğinde bu besinler vücutta yağ olarak birikmekte zararlı olmaktadır (Yılmaz, 2013: 107). Vücudun gereksinimden az besin alması da aynı şekilde yetersiz beslenmeye yol açarak hastalıklara sebep olmaktadır. Yetersiz ve dengesiz beslenen kişilerin vücudu mikroplara dayanıksız olduğundan hastalanma ihtimalleri daha yüksektir. Herhangi bir besin eksik alındığında o besinin işlevini yerine getiremeyeceğinden vücudun düzenli çalışması aksar. Yetersiz beslenmenin göstergelerinden biri zihinde gerilik ve hal ve hareketlerde dengesizlikken, dengesiz beslenmenin göstergesi de obezitedir (Özçelik ve Diğerleri, 2016: 52-58).

Yetersiz beslenmenin kişisel gelişim ve davranışlar üzerinde olumsuz etkisi vardır. Dengeli beslenen yetersiz beslenene göre daha sosyal, daha dikkatli, daha enerjik, daha rahat olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca asosyal ve kişilik bozukluğu gibi davranışlar yetersiz beslenmeyle ilişkilendirilmektedir. Özetle insanların aklın, ruhen, bedenen iyi olması yeterli ve dengeli beslenmeye bağlıdır (Besler ve diğerleri, 2015: 11-13).

Yetersiz ve dengesiz beslenme, besinlerin vücuda gerektiğinden az ya da çok alınması olarak tanımlanabilir. Besin maddeleri az ya da çok alındığında vücudun dengesinde birtakım sorunlara yol açmaktadır. Yetersiz beslenmenin sonucunda ciltler kuru, kırışık ve pürüzlü olmaktadır. Ayrıca zihinsel bozukluklar, bağışıklık sisteminin bozulması da yetersiz beslenmenin göstergesidir (Atıl, 2004: 10-12). Yeterli ve düzenli anne sütü alan bebeklerin anlama kabiliyetinin geliştiği, zeka seviyesinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yetersiz beslenen kişilerin, yeterli beslenenlere göre daha dikkatsiz, hırçın, endişeli ve duygusal olduğu gözlemlenmektedir. Özetle beslenmesine dikkat etmeyen kişilerin negatif özellikleri barındırdığına inanılmaktadır. O halde yetersiz ve dengesiz beslenme sonucu kişinin fizyolojik ve ruhsal olarak çöküntüye uğradığı söylenebilir (Gültekin, 2013: 90).

Besin maddelerine verilen örnekleri çoğaltmak adına protein tüketiminin uykuyu açıcı özelliğinden dolayı kişiye enerjik bir kişilik kattığı tespit edilmiştir. Karbonhidrat tüketen insan ise kan akışı hızlanacağından sakin yapıya sahip olmaktadır. Yağda sinir sistemini etkileyen madde olduğundan yağı az tüketen insan sınırlı bir kişiliğe yapısına sahiptir. Minerallerin de eksikliği ve fazlalığı kişiliği etkilemektedir. Demir eksikliği olanlar çekingen, içine kapanık, alıngan ve sınırlı olurken; iyot eksikliği olan kişilerde dikkat eksikliği ve zeka geriliği bulunabilir (Yılmaz, 2013: 122-123).

Sadece beden değil ruh sağlığında da beslenmenin önemi büyüktür. İslam dininde de bu konuda bazı ilkeler bulunmaktadır. Bunların en başında helal ve temiz gıda tüketilmesi gelmektedir. Kuranda da “Allah’ın size helal ve temiz olarak verdiği nimetlerden yiyin” buyrulmaktadır (Maide, 5/87-88). Bu sebeple İbn Haldun’a göre de insanlar tüm rızıkın Allahtan geldiğine inanarak temiz ve helal yiyeceklerle beslenmeli, haramdan ve israftan da kaçınmalıdır (Pişgin, 2013: 71).

Kişilik Kavramı

Kişilik kavramı, bireyselliği aşan bir anlam içermektedir. Eski Yunan ve Roma’da yüze takılan maske anlamına gelmektedir. Bu kavram önceden asıl görünüşü gizleme anlamında kullanılmıştır. Kişilik, bir insanın tüm ilgilerini, tutum ve davranışlarını, kabiliyetlerini ve çevreye uyumunu kapsayan bir kavramdır. Kişinin dış görünüşü, sesi, hafızası, doğayla olan ilişkisi kişiliğini etkileyen unsurlardır. Bu kavramı kişinin gösterdiği davranış özellikleri olarak tanımlamak da mümkündür. İnsanın yaptığı davranışlara yön veren de beyindir. Bireylerin beyninin gelişimi kişilik özelliklerinin gelişimiyle doğru orantılıdır. Beynin gelişimi sadece kişilik gelişimiyle değil beslenme şekliyle de ilgilidir (Hökelekli, 1985: 16-17).

Kişilik, bir kişinin süreklilik sergileyen düşünme, hissetme, davranma ve insanlarla iletişim ve ilişki kurma özelliklerinin genel bir örüntüsüdür. Kişiliği sadece genetik olarak biyolojik değil, çevre gibi sosyolojik ortamlar da etkilemektedir. Bu yüzden kişilik günümüzde, doğuştan getirilen bazı eğilimleri de kapsamakla beraber ağırlıklı olarak bebeklikten itibaren kişinin çevresindeki insanlarla kurduğu etkileşimler ve bu etkileşimler sonucu yaşadıkları ile şekillenir (Armaner, 1973: 143).

Kişilik kavramı üzerinde pek çok tanım bulunmakla birlikte psikologlar tarafından ittifak oluşturulmuş bir tanım bulunmamaktadır. Psikologların geneline göre kişilik, bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının bütünü olarak tanımlanır. En genel ifadeyle kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran bedensel, ruhsal ve zihinsel özelliklerinin ve davranışlarının bütünü olarak ifade edilebilir. Kısacası kişiliğin oluşumu biyolojik ve çevresel faktörlere bağlıdır (Gültekin, 2013: 83).

Mizaç, bireyin doğuştan gelen değişmeyen özellikleridir. Sosyal, iyi huylu, sıcakkanlı, içe dönük, sessiz ve ciddi gibi özellikler insanın doğuştan gelen mizacıdır. Kişilik, kavram olarak karakter ve mizaç ile iç içe geçmiş olsa da farklı anlamlara gelmektedir. Karakter, kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlaki

unsurlarını ve davranış tarzlarını benimsemesi sonucu ortaya çıkan eğilimlerin bütünüdür. İnsanın davranışlarındaki devamlılığı ve tutarlılığı ifade etmektedir. Bu kavram, tutum, davranış ve yeteneğe yön vermektedir. Karakter, çevrenin etkisi altında gelişmiş ve öğrenilmiş olduğundan zamanla değişebilir (Gözütok, 2013: 130). Kişilik ise kişinin doğuştan gelen özellikleriyle içinde bulunduğu çevreyle kazandığı özelliklerinin bütünüdür. Karakter, kişinin sürekli ve iradesi dahilinde olan davranışken, kişilik daha çok duygu yönünü ortaya çıkarır. Örnek verilecek olursa; erdemli ve yardımsever olmak kişilikse, bireyin birine yardım ediyor olması ve bunu sürekli hale getirmesi karakterdir (Gültekin, 2013: 83-84)

Beslenmenin Kişilik Yapısına Etkisi

Beslenmenin kişiliği etkileyip etkilemediği akademik alanda da cevabı aranan sorular arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre insan beyni sadece kalıtsal özelliklere göre değil çevresel faktörlere göre de hareket etmektedir. Bu çevresel faktörler arasında da beslenme önemli bir rol oynamaktadır.

Literatür incelendiğinde, kişiliğin oluşumuna etki eden faktörlerle beslenmeyi etkileyen faktörlerin aynı temel öğelere sahip olduğu görülmüştür. Kişiliğin oluşumunda etkili olan faktörler; kalıtım ve bedensel yapı, sosyo kültürel yapı, aile yapısı, sosyal yapı, coğrafi ve fiziki yapı faktörleridir (Özkaya, 2003: 92). Beslenmeyi etkileyen faktörler ise; psikolojik, sosyo-demografik, genetik ve çevresel faktörlerdir (Lanfer, 2012: 14). Bu bağlamda, kişilik ile beslenme arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir.

Yapılan bazı araştırmalar incelendiğinde, kişilik özellikleri ve yiyecek seçimlerinin ilişkili olduğu ve kişiliğin besin seçimini etkilediği görülmüştür (Keller ve Siegrist, 2013: 128). Bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Besin türleri ve kişilik özelliklerini ele alan bazı kişiler ve ulaştığı bulgulardan bahsetmek gerekmektedir.

Elfhag ve Erlanson'un 2006 yılında yaptığı araştırma sonucunda, tatlı gıdaları fazla tüketenlerin sınırlı, özgüven eksikliği ve hırçın kişilik yapısında olduğu gözlemlenmiştir (Elfhag ve Erlanson, 2006: 63). Kikuchi ve Watanabe'nin 2000 yılındaki çalışmasına göre, dışadönük karakterler yağlı yiyecekleri tercih ederken, sorumluluk sahibi kişiler ekşi gıdaları tercih etmektedirler (Kikuchi ve Watanabe, 2000: 192). Meier'in 2012 yılındaki çalışmasına göre, tatlı besinlerin hoşgörülü ve yardımsever kişilik özellikleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Meier, 2012: 168). Sagioglou ve Greitemeyer'in, 2014 yılındaki çalışması, acı tadı baskın olan içecekleri tercih eden kişilerin tatlı içecekleri tercih edenlerden daha kinci, agresif ve antisosyal bir kişilik özelliği sergiledikleri görülmüştür (Sagioglou ve Greitemeyer, 2014: 1595).

Fransız düşünür Savorin'in "Bana ne yediğini söyle, sana kim olduğun söyleyeyim" sözü, son yıllarda beslenme ve kişilik üzerine yapılan araştırmaları destekler niteliktedir. Araştırmalar, aldığımız besinlerin, beyni etkileyerek kişiliğimizi de, içinde bulunduğumuz ruh halini de değiştirebildiği sonucuna varmıştır. Alınan her bir besin maddesi, beyne verilen aminoasitlerle sinir hücrelerini etkilemektedir. Bu etkilerden bazıları uyarıcıyken bazıları yatıştırıcı niteliktedir. Uyarıcı olanlar adrenaline dönüşmektedir. Özellikle çok sık et ürünü tüketenlerin aktif, hareketli ve daha sert mizaçlı oldukları tespit edilmiştir. Yenilen etin türü bile insanın kişiliğini etkilemektedir. Koyun ve keçi eti tüketenlerin daha uysal, domuz önüne gelen her şeyi yiyen bir hayvan olduğu için domuz eti tüketenlerin şiddet göstermeye eğilimli olduğu gözlemlenmiştir (Kılıçlar ve diğerleri; 2017: 101-102).

Yatıştırıcı ve sakinleştirici olarak bilinen besin maddelerinden biri de karbonhidratlardır. Makarna, ekmek, bisküvi gibi karbonhidratlı besin tüketen insanlarda serotonin hormonu artınca bedenleri genel bir huzur ve sakinliğe kavuşmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak İtalyan beslenme uzmanı Ezio Di Flaviano, insanların damak zevkleri ve yemek seçimi konusunda ilginç tespitlerde bulunmuştur. Ona göre, sofraya oturup doğru besin maddeleri seçerek, kötü ruh hali belli oranda düzeltilebilir.

Flaviano, yaptığı tespitler sonucunda zihinsel bunalım içinde ve patlamaya hazır bir psikoloji içinde olan kişilerin makarna, ekmek, taze meyve ve sebze yemeleri gerektiğini; kendisine olan özgüvenini yitirmiş ve bezginlik duyan kişilerin ise, kesinlikle peynir ve kırmızı et tüketmemelerini önermektedir. İtalyan doktorun tespitine göre, süt ürünleri ve kırmızı et, kişilerde bıkkınlığı tetiklemektedir. Yalnızlık ve iç sıkıntısı hisseden insanların rahatlamak için domates, patlıcan, biber, patates, yumurta ve karnabahar gibi sebzeleri tüketmesini doğru tercih olarak gören Flaviano, söylediği sözler ve davranışlarından memnun olmayanların soğan ve pırasayı tercih etmesi gerektiğini belirtmektedir. Flaviano, hayal kırıklığı, kuşku ve çekingenlik içinde bulunan kişilerin kereviz ve havuç tüketmesinin ruh sağlığı açısından faydalı olacağına dikkat çekerken, iş hayatının yorgunluğu ve stresinden bunalan

kişilerin sofralarından bezelyeyi eksik etmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Üzerinden endişeyi atamayan ve her an hata yapabilirim düşüncesini aklından çıkaramayan insanların bol bol marul yemeleri gerektiğini belirten İtalyan beslenme uzmanı, saldırgan ve karşısındaki kişilere karşı agresif bir yapısı olan kişilerin kendilerini kontrol altında tutmak için ceviz yemelerini tavsiye etmektedir (Kılıçlar ve diğerleri; 2017: 103).

İbn Haldun'a Göre Beslenme-Kişilik İlişkisi

Beslenme alışkanlığının insanda pek çok şeyi etkilediğini savunan düşünürlerden biri İbn Haldun'dur. İbn Haldun'a göre beslenme hem vücut gelişimini hem zihni hem de kişilik gelişimini etkilemektedir. Kişilik oluşumu kalıtsal ve çevresel faktörlerle şekillenen karmaşık bir süreçtir. Bu bölümde İbn Haldun'a göre beslenmenin insan hayatındaki rolü incelenerek kişilik ilişkisine değinilecektir. İbn Haldun alınan besinlerle kişiliğin şekillenmesinde önemli gözlemlere sahiptir.

İnsanlar arasındaki farkların hem kalıtsal olarak hem de yaşadığı çevreye bağlı olarak oluştuğu tespit edilmiştir. İbn Haldun'a göre sosyo-kültürel öğeler doğuştan gelen özelliklere göre kişiliğin belirlenmesinde daha baskındır. Bu sosyo-kültürel unsurlardan biri coğrafya ve iklim unsurudur (Bayar, 2019: 58).

İbn Haldun'a göre insanın yaşadığı ortam kişiliği üzerinde etki bırakmaktadır. Bu konuda İbn Haldun Mukaddime adlı eserinde bedevilerle hadarileri karşılaştırmıştır. Bedevileri, zorunlu ihtiyaçları dışında aşırı tüketime kaçmadıkları, daha savaşçı, cesur ve korkusuz olduğu için daha iyi ve daha ahlaklı olarak nitelendirmektedir. Hadarileri ise dünya nimetlerine zevk ve eğlenceye aşırı düşkün oldukları için iyi ve hayırlı şeylerden uzak bencil kişiler olarak tanımlamaktadır (Hassan, 1998: 229). Çünkü bu tip insanlar lüks yaşam sürme, ihtiyaçtan fazlasına sahip olma hırsıyla dolu olduğu için kişiliği de olumsuz etkilenecektir. İbn Haldun utanma duygusu için, bu duygunun ahlakî açıdan önemli rol oynadığını, bu duygunun insanın yaşantı biçimini belirlediğini söylemektedir (Haldun, 2018: 324-326). Bu duygu bozulduğunda, insanı olumsuz hırslara yönlendirmekte ve yaşam biçimi haline gelerek parahazcı ahlakı ortaya çıkarmaktadır (Ilgaroğlu, 2019: 15-16).

İbn Haldun'a göre insanın yaşadığı ortamla beraber iklim de kişilik üzerinde etkilidir. İnsanlar alışkanlıkları ve kültürü etkisinde olduğu kadar iklim ve coğrafyanın da etkisindedir. Tüm bu unsurlar ahlakı ve insan psikolojisini etkilemektedir. O halde insan, kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişebilen bir varlıktır (Ilgaroğlu, 2019: 1338).

İbn Haldun'a göre ılıman iklim bölgesinde yaşayanlar kanunlarda, şehir, kasaba, binalarda, bilimde, sanatta, tüketilen yiyecek ve içeceklerde, beden sağlığında, ahlakî ve dini yaşantıda mükemmele daha yakındırlar (Haldun, 2018: 266). Soğuk yerde yaşayan insanlar ise bedensel ve zihinsel olarak az gelişmiş olup, din ve bilim konusunda zayıf ve mizaç olarak hüzünlü, somurtkan ve tedbirlidir. Sıcak yerde bulunanlar ise, ısınmaya insana verdiği etkiyle neşeli, eğlenceye düşkün, tasasız ve umursamaz insanlardır (Bayar, 2019: 63).

İbn Haldun'a göre Tüketilen gıdaların çok fazla ve karışık olması vücutta kötü kokulara sebep olmaktadır. Bu durum vücudun dengesini bozmakta, şişmanlamaya ve vücudun kötü görünmesine yol açmaktadır. Sonucunda da soluk, donuk ve mat bir yüz yapısı oluşmaktadır (Haldun, 2018: 271). Bu tür gıdalar sadece bedene değil zihne de olumsuz etki etmektedir. Bozuk ve kötü sıvıların beyne gitmesi insanda anlayışsız, dalgın ve dikkatsiz kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aşırı besin tüketimi bedensel zararlarının yanında zihne de zarar vererek düşünme ve anlama yeteneğini kısıtlamaktadır (Zorlu, 2020: 183).

İbn Haldun her türlü meyveye, sebzeyle ulaşımın kolay olduğu verimli yerlerde yaşayan kişilerin anlama kapasitelerinin düşük olduğu ve kibar olmadıklarını iddia etmektedir. Tam tersi olarak çöllerde kıt kaynaklarla yaşamını sürdürenlerin az gıda için mücadele zorunluluğu olduğundan hem bedensel hem zihinsel hem de davranışsal olarak daha iyi oldukları söylenmektedir. Onların daha saf, temiz vücut yapıları mükemmele daha yakın, canlı, güçlü, çevik, ahlaklı, idrak gücü yüksek ve keskin zekalı oldukları söylenmektedir (Haldun, 2018: 270). İbn Haldun bu düşüncesini desteklemek için Endülüs halkını örnek verir. Endülüs toprakları verimsizdir ve çoğunlukla halkı mısır ile beslenmektedir. Kıt kaynaklara rağmen bu halkın daha zeki daha yetenekli ve bedensel olarak daha güçlü olduğunu söylemektedir (Bayar, 2018: 127-128). O halde İbn Haldun'a göre refah ve bolluğun bireyin kişiliğini olumsuz yönde etkilerken, yemeklerin zor temin edildiği düşük ekonomik seviyenin olduğu yerlerin kişiliği olumlu yönde etkilediği sonucu çıkarılabilir.

Toplumdaki genel düşünce İbn Haldun'un aksine bolluğun bereketin insanı daha girişken daha üretken ve sağlıklı yapacağı yönündedir. İbn Haldun'a göre ise aşırı tüketim topluma zarar verecek olumsuz yönde etkiler. Ona göre aşırı bolluk ve rahat insanın isteklerini kışkırtır, insanları ahlaki açıdan yozlaştırır. Bu da insanın değerlerinde, inançlarında ve karakterinde kötü etkiler oluşturur (Haldun, 2018: 270-271).

İbn Haldun'a göre az yemek tüketmek ve dengeli beslenmek çok yemekten daha sağlıklı sonuçlar doğurur. Beden ve beynin zinde kalabilmesi gün içinde az yemek tüketmeye bağlıdır. İbn Haldun'u destekleyen uzmanlara göre de benzer şekilde az yemek tüketimi ile vücuttaki toksinler, bakteriler ve virüsler atılır, vücuttaki yağlar yakılır, kilo verilerek daha sağlam vücuda sahip olunur.

Tüketilen yiyeceklerin türleri de miktarı gibi bireylerin huy ve kişilikleri üzerinde etkilidir. İbn Haldun, deve sütü ve eti tüketenlerin daha cesur, sabırlı, metanetli ve zorluklarla mücadele edebilen kişilik yapısında olduğunu söylemektedir. Develer nasıl ki sabırlı ve ağır yük taşıyabilen hayvanlarsa ondan beslenen insanlar da onun gibi sağlıklı ve dayanıklı olur (Dale, 2018: 190). Aynı şekilde büyükbaş ve kuvvetli hayvanın etinden sütünden beslenen insanların boylarının uzun, vücutlarının iri olduğu tespit edilmiştir.

İbn Haldun yiyecek türlerinden kiraz ve et örneğini vererek, kiraz tüketen kişinin daha zinde olduğu pozitif kişilik yapısına sahip olduğunu buna karşılık fazla et tüketenlerin saldırgan, anlayışsız ve kaba olduklarını ifade etmektedir. İbn Haldun'un verdiği bir başka örnek de hurma ve zeytin yiyenlerin açlığa dayanıklı olmasıdır. Buna benzer şekilde tahıl ve katık maddeleri çok tüketen toplumla tereyağ bile tüketmeyen toplum aynı özellikleri sahip değildir. İkinci tür toplum; zeka, akıl ve dış güzellik olarak ön plandadır (Haldun, 2018: 274-275). Ayrıca bu maddeleri tüketenlerin bağırsakları da çabuk kuruyup buruştuğu için hastalıklara karşı dayanıksız hale geldiğinden insanların ölüm riskini arttırmaktadır. Bununla birlikte yemeklerde kullanılan baharatlar da insanların ruh halini etkilemektedir. İbn Haldun'a göre yemeklerin ağırlığını giderici baharatlar kişileri de hafifletmekte onlara neşe katmaktadır (Çetinkaya, 2018).

Sonuç olarak İbn Haldun'a göre aşırı beslenme ve fazla kilo kişiyi hantallaştıracağından vurdumduymaz yapmaktadır. Kentlerde lüks yaşam süren ve az spor yapan kişilerde çok çeşitli hastalıkların görüleceğini de belirtmektedir (Dale, 2018: 256).

Bununla birlikte İbn Haldun'a göre bazı gıdaların psikolojik etkileri de vardır. Doğal besinler tüketmenin de ruh hali üzerinde olumlu etkiler yaptığı, sakin ruh yapısına yol açtığı söylenebilir. Katkı maddeli renklendirici ve tatlandırıcıların kişiliği olumsuz etkilediği, hiperaktif ve dikkat eksikliğine yol açtığı tespit edilmiştir. Doğal besinlerle beslenen insanlarda ise stres yönetiminin ve sosyal davranışların daha fazla görüldüğü, daha dinamik daha neşeli ve keyifli oldukları gözlemlenmiştir (Pişgin, 2014: 149). İnsan, içinde bulunduğu psikolojik ve sosyolojik süreçlere göre kendini şekillendirmektedir. Örnek olarak şekerin saldırganlığı azaltıcı etkisinden dolayı şekerli şeyler tüketenlerin tüketmeyene göre daha yumuşak huylu olduğu verilebilir (Haldun, 2018: 266-277).

Yemek seçimi, yeme miktarı ve yemek sıklığının ruhsal durumu etkilediği ortadadır. Sıkıntılı, depresyon ve yorgunluk gibi durumlarda insanların yeme sıklığı artmakta; korku ve gerilim duygularının yoğun olduğu dönemde ise azalmakta olduğu görülmektedir.

Yemek yemek bazı insanlar için rahatlık kaynağı olarak görülmektedir. Yaşamdan zevk almanın yolunun yemek yemekten geçtiğine inananlarda aşırı tüketimden dolayı hastalıklar baş göstermektedir. Aşırı ve düzensiz beslenme insanın problemleriyle baş edebilme yöntemi olarak görüldüğünden günümüzün yaygın hastalıklarından biri olan obeziteye yol açmaktadır. Bu da sabırsız, karamsar ve bağımlı kişilik yapısına sahip insanı ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda fazla yeme içmeyle birlikte hareketsiz kalmak da insanı bu hastalığı sürüklemektedir (Zorlu, 2020: 182-183). Bu hastalığın da insanın psikolojisinde izler bıraktığı kişilik bozukluğuna yol açtığı saptanmaktadır.

Aşırı beslenme, ruhsal boşluğa ve kişinin benlik yapısının bozulmasına da yol açmaktadır. Kişi kendini, beğenmeme, değer görmeme, huzursuzluk ve değersizlik hislerine kapılmaktadır. Birey olarak kendisine saygısı yok olmakta, kendini toplumdan soyutlamakta ve yalnızlaşmaktadır.

Sürekli et, tahıl, sebze ve meyve yiyenlerde bedensel olarak kalp rahatsızlığı görülmekte, ruhsal olarak endişe yer almaktadır. Bol nimetler içinde yaşayan insanlarla kıt kaynaklarla beslenen insanların yaşam süreleri de aynı değildir. İbn Haldun'a göre bol nimete sahip olanların ömrünün daha az olduğu ve ölüm oranının daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, Trabzon halkının tez canlı ve zeki oluşu ile beslenme alışkanlığı arasında bağlantı kurulmaktadır. Kalorisi birçok besinden yüksek olan mısır bu yörenin en çok tüketilen gıdalarından biridir. Bu durum kişilere enerji ve hareketlilik katar.

Bununla birlikte içinde sakinleştirici özellik barındıran buğdayı az tüketmelerinden dolayı da asabi, fevri ve sinirli bir yapıya sahiptirler (Bayar, 2019: 65).

İbn Haldun'un görüşüne göre insanı aç kalmak değil alışmış oldukları toklukları öldürmektedir. İnsanlar az yağ ve katıkla beslenirse olası bir kıtlık durumunda vücutları olumsuz etkilenmezken, sürekli katık ve yağlı besin tüketenlerin zora düşünce hayatını sürdürmekte zorluk çektiği hatta bu durumun hayatlarına mal olduğu görülmektedir.

İbn Haldun'un bu görüşlerine yöneltilen eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerden biri günümüz toplumlarında tahıl, sebze, meyve ve hayvansal ürünlerin tüketilmesinin bedensel ve zihinsel olarak insan gelişimini olumlu yönde etkilediği hususudur. İbn Haldun ise toplumdaki genel görüşün aksine çok çeşitli gıda tüketimini sorun olarak görmekte, fiziksel, ruhsal ve zihinsel açıdan problem yarattığını düşünmektedir (Arı, 2017: 11).

Tüketimin insan bedenlerini etkilediğini düşünen İbn Haldun'un tespitine göre şehir insanı, kaliteli yiyecek tüketmekle birlikte sağlıklı ve hantal bedenlere sahip olmaktadır. Nitekim iyi cins buğday, meyve, sebze ve et tüketen, yiyeceklerini terbiye edip pişirerek yiyen şehir halkının aşırı gıda tüketimi yüzünden bedenleri orantısız şekilde genişlemiş, şişman olmaktan ötürü çirkin bir şekle dönüşmüştür (Haldun, 2018: 270).

Kısacası İbn Haldun aç kalmanın insanın yüzünü ve bedenini daha güzel gösterdiğini iddia etmektedir. İbn Haldun düşüncelerini öncelikle hayvanlar üzerinde açıklamaktadır. Verimsiz topraklarda, çöllerde yaşayan hayvanlarla, verimli ve bol yeşilliğin olduğu alanda yaşayan hayvanları kıyaslamaktadır. Kıyas neticesinde çorak ve kıt kaynakların olduğu yerdeki hayvanların derilerinin ince, parlak, güzel ve güçlü duruşları olduğunu belirtirken, verimli yerlerde çok fazla beslenerek yetişen hayvanların kötü koku yaydığından bahsetmektedir (Çetinkaya, 2007: 44). İbn Haldun burada açlığın hayvanları güzelleştirdiğini savunmaktadır. Bu tespitini insanlara yönelik de sürdürmektedir. Dolayısıyla açlık insanların bedenlerini güzelleştirmektedir. Verimli topraklarda yaşayan, ekili dikili alanı çok olan toplumdaki insanların zihinleri gelişmemiş, bedenleri kabadır.

İbn Haldun'a göre hadari toplumlar, sürekli kendisini tüketim çıkmazında bulmaktadır. Ölçsüz beslenmeyi alışkanlık haline getiren birey, ahlaki sıfatlarını yitirerek zevk peşinde ömrünü tüketmektedir. O halde yeme ve içmede aşırıya gidilmemesi İbn Haldun için taşkınlık ve isyan için de uyarı anlamı taşımaktadır. Kişinin nefsi kirlenmekte ve hayırlı işlerden uzaklaşmaktadır. Bu sebeple insanların aşırı tüketiminin kontrol altına alınması insanın kişilik özelliklerinin olumlu yönde gitmesine yol açacaktır (İlgaroğlu, 2019: 15).

Din Kavramı

Arapça kökenli bir kelime olan din kavramının sözlük anlamı örf, adet, ceza, ödül, itaat, hesap verme, boyun eğme ve ibadet gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Din hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren bir kavramdır. Din inancı, insanla beraber doğmuştur. Çünkü insanlık tarihinin hiçbir döneminde din duygusundan mahrum bir millete rastlanmamaktadır. Nerede insan varsa, orada bir nevi iman, ibadet ve din duygusu görülmüştür (Hökelekli, 1985: 20-21).

Dinin amacı; insanları iyiye, güzele, hayra sevk ederek onları hem dünyada, hem de ahirette mutlu kılmaktır. Din, kişileri başka insanlara karşı kin ve nefretten, intikamdan uzak tutmaya çalışır. Din, sevgi, saygı ve nezaketi telkin etmektedir. Din, insanı hayatın geçmişi, anlamı ve geleceği gibi var oluşun en temel soruları üzerine düşünmeye çağırmakta, insanları yaratılıştaki sebep ve amaçtan haberdar etmektedir (Gürhan, 2017: 1205). Bundan anlaşılıyor ki, din, insanlığın yaratılışından getirdiği bir ihtiyaçtır. İnsanoğlu var oldukça, din de var olacaktır.

Beslenmenin Dini Yaşantıya Etkisi

Beslenmenin insan hayatına etkisi sadece kişilik yapısıyla sınırlı değildir. Kişinin beslenme alışkanlığı, tükettiği besinler ve yeme sıklığı aynı zamanda onun dini yaşantısını, inancını ve ibadetlerini de etkilemektedir.

Din sadece bir inanç sistemi kurmakla kalmayıp toplumu düzenleyici kurallarıyla hayatın her alanına etki etmektedir. Bireylerin hayatlarının her aşamasında kendini hissettiren bir olgu olarak din, yeme-içme şekillerini de düzenleyerek yemek kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamakta, besinlere kültürel anlamlar yükleyerek onları yenilebilir veya yenilemez şeklinde sınıflandırmaktadır. Kimi zaman bir dini inanış için yenilebilir olan bir besin başka bir dini inanışta yenilemez olarak görülmekte

hatta o besine el sürülmesi dahi hoş karşılanmamaktadır. Dolayısıyla bir yiyeceği dini bağlamlardan ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir (Gürhan, 2017: 1205).

Birçok kültürde yemek ile inançlar arasında yakın bir ilişki vardır (Goody, 2013: 158). İslamiyet'te ilk insan olan Adem ve Havva'nın yasak meyveyi yiyerek dünyaya gönderilmesi yani insanın dünyaya geliş sebebi olarak yemek yaşantısının çiğnenmesi gösterilmektedir. Dolayısıyla insanın dünyayla ilişkisinin bir yeme pratiğiyle başladığı belirtilmektedir.

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde din, alışlagelen beslenme şekli üzerinde yaptığı bazı değişikliklerle dini ritüel oluşturmaktadır. Örneğin oruç, Ramazan ayında Müslümanların sabah ile akşam ezanı arasında hiçbir şey yemeyip içmeyerek gerçekleştirdikleri bir ibadettir. Dolayısıyla din, oruç ibadetiyle insanlara beslenme şeklinin değişmesi üzerinden dini bir ritüel sunmaktadır.

Bazı besinlerin de dini sembol durumuna geldiği görülmektedir. Kuran-ı Kerim'de ve hadislerde adı geçen yiyecek ve içeceklerin kendi bünyesinde kutsallığı barındırdığını söylemek mümkündür. Bu besinler Müslümanlar için güçlü bir dini sembol durumundadır. Hurma, zeytin, üzüm, nar, kiraz, muz ve incir hem Kuran'da hem de hadislerde adı geçen besinlerdir. Bu besinlerin gerek isimlerinin Kuran'da geçmesi gerekse peygamberin tavsiye ettiği yiyeceklerden olmaları sebebiyle insanlar tarafından önem verildikleri görülmektedir. Tasavvufta ise kişinin yemeğe fazla düşkünlük göstermesi, nefesine hâkim olamamasının bir işareti olarak görülmektedir (Gürhan, 2017: 1217).

Vahiy aracılığıyla insanlara dünya ve ahirette mutlulukla ilgili bilgiler verilmiştir. Yeme-içme konusu da bu hususlar arasındadır. İnsan sağlığı için önemli olan beslenme konusu da vahyin alanına girmiştir. Hz. Peygamberin sünnetinde de bu konulara değinildiği görülmektedir. Sağlıklı bir hayat sürdürmekte beslenmenin rolü büyüktür. Allah insanın sağlığı için bazı maddeleri tüketmemesi gerektiğinden bazı ilkeler koymuştur (Pişgin, 2014: 138).

Dinde, insan sağlığına zararlı bazı şeylerin haram, yararlıların helal kılındığı görülmektedir. Bu sebeple yiyeceklerde manevi temizlik olmasına önem verilmelidir. Helal ve haram hususunda asıl belirleyici olan ilahi iradedir. İlk insan olan Hz. Adem'in cennette yasak ağacın meyvesini yediği için cennetten kovulması da yeme konusunun önemini göstermektedir (Uludağ, 2017: 14).

Beslenme konusunda orta yol önemlidir. Çünkü açlık ve tokluk kişiden kişiye değişebilmektedir. Önemli olan onu ibadete çevirebilmektir. Ayrıca dinde aşırı tüketim israf olarak nitelendirildiğinden haram olarak da sayılmaktadır. Haram dışında helal olan yiyeceklerin de gereğinden fazla tüketilmesi insan bedeni ve ruhu üzerinde olumsuz durumlara yol açmakta, dini açıdan da sakıncalı bulunmaktadır (Mutlu, 2013: 12-14).

Hız. Peygamberin yeme ve içmeyle ilgili sünnetleri de beslenmenin dini açıdan önemli olduğunu göstermektedir. Temiz ve helal olan yiyeceklerden ayırım yapmadan ama ölçülü yemekten bahsedilmektedir. Sünnetlerden biri, mideye rahatsızlık vermemesi açısından yemek piştikten sonra sıcak bir şekilde hemen tüketmemektir (Pişgin, 2013: 74).

İbn Hadun'a göre Beslenme-Din İlişkisi

Kuran'da Allah'ın insana verdiği nimetlerden helal ve temiz olanını tüketmesi gerektiği buyrulmuştur. O halde insanların yeme-içme özelliği dinin birer parçasıdır (Uludağ, 2017: 15). Beslenme alışkanlığı insanın dini yaşantısını da etkilemektedir. İbn Haldun Mukaddime adlı eserinde de beslenme-ibadet ilişkisine yer vermektedir. Ona göre aşırı yeme içme alışkanlığı zihne bedene kişiliğe zarar verdiği gibi kişinin dini yaşantısını da olumsuz etkilemektedir. Ona göre lüks ve bolluk içinde yaşamayan, nefisini ve bedenini açlığa alıştıran dünyevi lezzetlerden arındırabilen insanlar ibadet yapmaya daha çok vakit bulmakta daha dindar bir hayat sürmektedir (Bayar, 2018: 130).

Kuran, beslenme ile ilgili gereğinden fazla tüketimi israf olarak ifade etmiş, yeme ve içmede aşırıya gidilmemesi gerektiğini belirtmiştir. O halde aşırı beslenmek dini açıdan da istenmeyen bir durumdur. İbn Haldun'un bu tutumunun Kuran ve sünnetten esinlendiği söylenebilir.

İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde yine bedevi ve hadarilerin dini yaşantısından örnek vermektedir. Ona göre lüks yaşantısı olmayan aşırı tüketimde bulunmayan bedeviler, hadarilere göre daha dindardır. Ona göre şehir hayatındaki insanlar aşırı tüketim ve israfa bulunduğu için dini yönleri zayıftır. Kısacası beslenme konusunda aşırıya kaçan insanlar manevi değerlerinden de taviz vermektedir (Haldun, 2018: 323-324).

Günümüzde de şehirleşmiş ve gelişmiş toplumlarda ekonomik kalkınmayla dindarlığın geriye gittiği İbn Haldun'dan esinlenerek yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Yapılan araştırmalara göre ekonomik olarak refah yaşayan toplumda yapılan ibadetlerin azaldığı, alt ve orta seviye gelirdeki insanların üst

gelir düzeyindeki insanlara göre dine daha çok önem verdikleri, daha çok dua edip Allah'ı andıkları görülmektedir (Bayar, 2018: 131).

O halde İbn Haldun'a göre ekonomik durumun ve gelir seviyesinin beslenmeyi etkilediği aşırı besin tüketiminin de dini etkilediği sonucu çıkarılabilir. Yüksek ekonomik seviyede olan insanların lüks ve aşırı tüketime bağlılığı arttığından israf çoğalmakta, ibadet ve dine ayrılan zaman buna bağlı olarak azalmaktadır (Lacoste, 2002: 8-10).

Tasavvuf geleneğinde nefis terbiyesi için riyazet yöntemi uygulanmaktadır. Riyazet, kişinin nefisini terbiye sürecinde heveslerini kontrol altında tutma, kötülüklerden ve günahlardan uzaklaşma, iyi alışkanlıkları ve manevi nitelikleri edinebilme uğruna nefisini zorlaması, iradesini kontrol altında tutması, kararlılık bilinci oluşturması, doğru bildiği yoldan ödün vermemesidir. Bir kişi açlığa dayanarak yemek yememeye alışırsa riyazet yoluyla açlığa alışmaktadır (Bayar, 2018: 132). İbn Haldun'a göre aç kalmak imkansız değildir. O, kırk günden daha fazla açlığa dayanabilen insanlar gördüğünü söylemektedir. Bu yöntemle göre az yemek tüketmek manevi anlamda ilerleme sağlar. Nefsi kötü, haram ve sağlıksız yiyeceklerden uzak tutar. Aşırı beslenme ise nefsi kötü isteklere yönlendirmektedir (Haldun, 2018: 273). Nefisini ve bedenini açlığa alıştıran, dünyevi zevklerden arınan kişi dine ve ibadete önem vermektedir.

Sonuç olarak İbn Haldun'a göre çok yemek yiyen kişi yemeğin bedene ağırlık ve uyku vermesinden dolayı ibadetten zevk alamayacak ve ibadetleri azalacaktır. İbadet yapmak için kuvvet ve zindelik gerektiğinden çok yemek tüketmek insanın dini iradesini gevşetmekte az yemek ibadette sürekliliği sağlamaktadır. Aynı zamanda haram kılınan besinlerin tüketilmesi de beden ve kişilik üzerinde kötü etki göstermektedir. İbadete düşkün olan insanların çoğu kıtlıkla mücadele eden insanlardır.

Özetle yiyeceklerin beslenmedeki temel ölçüsünü, helal ve haram kavramları oluşturmaktadır. Helal gıdalar, beden ve ruh sağlığını koruyup geliştirmekte, fayda vermekte; haram gıdalar, beden ve ruh sağlığını bozmaktadır. Yani konu, harama düşmemek ve helalde de ölçüyü aşmamaktan geçmektedir.

SONUÇ

Kişilik, insanın bireysel özelliklerinin gösterdiği bir bütündür. Kişilik gelişimi, hem genetik özelliklerle hem de çevresel koşullarda etkileşim halindedir. Çevresel koşullar arasında da beslenmenin yeri büyüktür. İbn Haldun'un düşünce sisteminde beslenme konusuna önem verildiği görülmektedir.

Beslenme ve rejim, kişinin bedenini, fiziki bünyesi, karakterini, kişiliğini, ahlakını ve ibadetlerini yakından ilgilendirmektedir. İbn Haldun'a göre iklim insanların ten rengi üzerinde etkili olduğu kadar, ruh, huy ve davranışlar üzerinde de tesir etmektedir. Nasıl ki insanların bedenine etki edip sıcak ve soğuk iklime göre siyah ve beyaz ten yapısına sahip olmasına yol açıyorsa kişilik üzerinde de etkili olmaktadır. İbn Haldun'a göre çevrenin, hem beden hem de kişilik üzerindeki öneminin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada İbn Haldun'un görüşleri neticesinde beslenmenin basit ve sıradan bir gereksinim olmadığı, aynı zamanda insanın hem kişiliğini hem huylarını hem de ibadet hayatını etkileyecek kadar öneme sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Yine İbn Haldun'un önerilerinden çıkarılan başka bir sonuç da refah ve bolluğun olduğu ortamdaki aşırı beslenmenin dış görünüş, zihin ve ahlaki konularda insanı olumsuz, zor ekonomik koşullarda az besinle beslenmenin ise olumlu etkilediğidir. Ona göre az yemek ve dengeli beslenmek kişinin hem fiziksel hem de kişiliğinin güzel olmasına yol açmaktadır. Beslenmenin fazlası, insanın hem vücudunda hem ruhsal yapısında bozulmalara sebep olmaktadır. Sadece yeme sıklığının değil tüketilen gıda türleri ve içerdiği maddelerin de kişiliği etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmada ulaşılan bulgulardan biri yeme isteğinin dini hayatı etkilediğidir. Dini açıdan bakıldığında İbn Haldun'un Kur'an ve sünnetlerden de faydalanarak az yemenin, nefsi terbiye etmenin daha doğru olacağını vurguladığı görülmektedir.

Beslenme insanın temel gereksinimlerinden biri olurken, Kuranda da kulluğun bir parçası olarak ele alınmıştır. Dini açıdan da beslenme konusunda temel ilkelerin belirlendiği görülmektedir. İbn Haldun düşünce yapısında Kuran ve sünnetin belirlediği ilkelere göre beslenmek kişinin kişiliğini de ibadetlerini de düzene sokmaktadır. Aksi bir beslenme alışkanlığında hem fiziksel hem ruhsal olumsuz kişilik özellikleri kendini göstermeye başlamaktadır.

Bedevilik ve hadarilik arasındaki fark sadece beden ve kişilik üzerinde değil, din ve ibadet üzerinde de etkisini göstermektedir. İbn Haldun kırsal kesimde yaşamını sürdürenlerin şehir ve kasabada yaşayanlara göre daha güzel dini yaşantıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Ancak başka bir açıdan da

bakıldığında İnsan ister çölde ister kasabada veya şehirde yaşıyor olsun, kendini riyazet yöntemiyle açlığa alıştıran ibadetlerinden zevk alabilir.

İbn Haldun insanın aslında fitratında iyilik olduğu ama hadarileştikçe zevk, konfor ve lüksten dolayı kişilik ve ibadet konularında gerilediği sonucuna varmıştır. İbn Haldun beslenme din ve kişilik arasındaki üçlü ilişkiyi yeme duygusunu terbiye etmekle kişiliğin gelişmiş olacağı şeklinde açıklamaktadır.

Son söz olarak belirtmek gerekirse; İbn Haldun'un görüşüne göre beslenmenin kişilik, huy, mizaç, fiziksel ve ahlaki gelişimlerdeki rolü büyüktür. Az yiyenlerin ahlakları da beden ölçüleri de mükemmel olmaktadır. Günümüze baktığımızda İbn Haldun'un asırlar önce açıkladığı teorilerin bugün de geçerliliğini koruduğu, hale etkisini gösterdiği söylenebilir. Modern çağda çoğu fiziksel ve ruhsal hastalıkların sebebine baktığımızda beslenmeyle yakından ilgili olduğu görülmektedir. Günümüz insanı, kapitalist ekonomiyle birlikte hayatını sürdürmekte, ahlaki ve ibadetlere ayırdığı vakti de buna göre şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Atıl, Burçin (2004), Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi-Yeterli ve Dengeli Beslenme, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Besler, Halit Tanju ve Diğerleri (2015), Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi, Merdiven Yayıncılık, Ankara.
- Dale, Stephen Frederic (2018), İbn Haldun ve İnsan Bilimi, Çev. Ayşecan Ay, Canan Coşkan, Say Yayınları, İstanbul.
- Goody, Jack (2013), Yemek, Mutfak, Sınıf Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışması, Çev. Müge Günay Güran, Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Gözütok, Şakir (2013), Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi, Ed. Ahmet ÖGKE, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya.
- Gültekin, Fatih (2013), Katkı Maddelerinin İnsan Kişiliği Üzerindeki Etkileri, Ed. Ahmet ÖGKE, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya.
- Hassan, Ümit (1998), İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- İbn Haldun, (2018), Mukaddime, Çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Lacoste, Yves (2002), Tarih Biliminin Doğuşu, Donkişot Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, Muhammet Bakır (2013), Nefsin Terbiyesi, Ed. Ahmet ÖGKE, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya.
- Özçelik, Ayşe Özfer (2016), Türkiye Beslenme Rehberi 2015 (Tüber), Alban Yayıncılık, Ankara.
- Pişgin, Yasin (2013), İslam'da Beslenme ve Şahsiyet İlişkisi, Ed. Ahmet ÖGKE, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya.
- Yılmaz, Suat (2013), Sağlıklı Beslenme ve Kişilik Oluşumu Üzerindeki Etkileri, Ed. Ahmet ÖGKE, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya.

Makaleler

- Arı, Yılmaz (2017), "Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya'da Ve Türkiye'de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar", Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı 37, s. 1-35.
- Armaner, Neda (1973), "Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, s. 143-149.
- Bayar, Mustafa (2018), "İbn Haldun'a Göre Bireyin Beslenme Alışkanlığının Kişilik Gelişimine ve Dini Hayata Etkisi", Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Cilt 6, Sayı 15, s. 123-134.
- Bayar, Mustafa (2019), "İbn Haldun Düşüncesinde Bireyin Kişilik Gelişimini Etkileyen Faktörler", Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Cilt 7, Sayı 19, s. 53-77.
- Çetinkaya, Bayram Ali (2007), "İbn Haldun Düşüncesinde Besin, Sağlık ve Ahlak", Bilim ve Hikmet Dergisi, Sayı 75, s. 44-50.
- Çetinkaya, Bayram Ali (2007), "İbn Haldun'a göre Beslenme İbadeti nasıl etkiliyor?", Bilim ve Hikmet Dergisi, Sayı 75, s. 44-50.

- Elfhag, K. ve Erlanson-Alberttson, C. (2006), “Sweet and Fat Taste Preference in Obesity Have Different Associations With Personality and Eating Behavior, *Physiology & Behavior*”, Number 88, p. 61-66.
- Gürhan, Nazife (2017), “Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Merkezi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 1204-1223.
- Hökelekli, Hayati (1985), “Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”, *Diyanet Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2.
- İlgaroğlu, Muhammet Caner (2019), “İbn Haldun düşüncesinde Sosyo-Ekonomik Değişme ve Ahlak”, [Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi](#), Cilt 3, Sayı 1, s. 17-24.
- İlgaroğlu, Muhammet Caner (2019), “Money-Hedonism from Ibn Khaldūn’s Notion of Morality”, *Cumhuriyet Theology Journal*, Volume 23, Number 3, p. 1331-1347.
- Keller, Carmen ve Michael Siegrist (2015), “Does personality influence eating styles and food choices? Direct and indirect effects. *Appetite*”, Number 84, p. 128-138.
- Kılıçlar, Arzu ve diğerleri (2017), “Kişilik Tiplerinin Tat Tercihlerine Etkisi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*”, Cilt 5, Sayı 3, s. 93-117.
- Kikuchi, Yuriko ve Shaw Watanable (2000), “Personality and Dietary Habits, *Journal of Epidemiology*”, Volume 10, Number 3, p. 191-198.
- Meier, P. B., Moeller, K. S., Riemer-Peltz, M. ve Robinson, D. M. (2012), “Sweet Taste Preferences and Experiences Predict Prosocial Inferences, Personalities, and Behaviors, *Journal of Personality and Social Psychology*”, Volume 102, Number 1, p. 163-174.
- Özkaya, Meltem (2003), “Mesleklerinde Tanınmış Yüz Türk Kadınının Kişilik ve Liderlik Özellikleri”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 86-138.
- Pişgin, Yasin (2014), “Kur’an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskiye Dergisi*, Sayı, 28, s. 137-160.
- Sagioglou, Christina ve Tobias Greitemeyer (2014), “Bitter Taste Causes Hostility. *Personality and Social Psychology Bulletin*”, Volume 4, Number 12, p. 1589-1597.
- Uludağ, Süleyman (2017), “Yemek Adabı Lokma”, *Keşkül Dergisi*, Sayı 41.
- Zorlu, Abdulkadir (2020), “İbn Haldunda Beden İnşası Açısından Bedevi Umran ve Hadari Umran”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 43, s. 177-192.

Tezler

- Lanfer, A. (2012), *Taste Preferences, Diet and Overweight in European Children*, Doktora Tezi, Bremen Üniversitesi, Bremen.

İnternet Yayınları

- <https://www.fikriyat.com/fikriyat-ozel/2018/08/18/ibn-halduna-gore-beslenme-ahlaki-nasil-etkiliyor> , Bayram Ali Çetinkaya , 18.12.2020.

- Kur’an Yolu, 02.04.2021, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/5-maide-suresi>.

Ulusal Enerji Yönetimi

Murat ŞENGÖZ¹

Özet

Enerji, modern ekonomilerin temel bir bileşenidir. İşleyen bir ekonomi, yalnızca emek ve sermayeye değil aynı zamanda üretim süreçleri, ulaştırma, iletişim, tarım ve daha fazlası için enerjiye gereksinim duyar. Ulusal Stratejik Enerji yönetimi prensipte, ülke kaynaklarının enerjinin temini, tedariki ve tahsisi anlamında verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece enerji kaynaklarına ulaşım anlamında ülkenin mümkün olduğu ölçüde kendi kendine yeterli bir ülke konumuna ulaşmasının temini amaçlanmaktadır. Bunun için stratejik enerji yönetimi; enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji tüketiminin en verimli ve optimum bir şekilde planlanması, gelecekte ihtiyaç duyulacak enerji tüketimine uygun olarak gerekli projeksiyonların yapılması, ekonomik varlık ve enerji arasında makul bir denge tesis edilmesi ile ilgilidir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği konuları da enerji politikaları kapsamında ve birlikte ele alınması gereken hususlardandır. Bu çalışmada, ulusal enerji yönetimi ile alakalı hususlar, dünya enerji tüketimi, enerji endüstrisi, enerji ve çevre, yenilenebilir enerji kaynakları bağlamında, stratejik yönetim bileşenleri üzerinden bütüncül bir bakış açısı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, Ekoloji, Enerji Endüstrisi, Stratejik Yönetim

National Energy Management

Murat ŞENGÖZ¹

Abstract

Energy is an essential component of modern economies. A functioning economy requires not only labor and capital but also energy for all production processes such as, transportation, communications, agriculture and more. In principle, the national strategic energy management aims to ensure that the country's resources are used efficiently in terms of energy supply and allocation. Thus, it is aimed to ensure that the country becomes a self-sufficient country in terms of access to energy resources. For this reason, strategic energy management focuses on diversifying energy resources, planning energy consumption in the most efficient and optimum way, making necessary projections in accordance with the energy consumption that will be needed in the future, and establishing a reasonable balance between economic assets and energy. Global warming and climate change subjects are also very important issues that need to be addressed within the scope of energy policies. In this study, topics related to national energy management have been tried to be explained with a holistic perspective and in the context of world energy consumption, energy industry, energy and environment relations, renewable energy resources, and strategic management components.

Keywords: Energy Consumption, Ecology, Energy Industry, Strategic Management

GİRİŞ

Enerji yönetimi, geniş anlamda, hem çevresel hem de ekonomik gereksinimleri karşılamak için enerji kullanımının proaktif, organize ve sistematik bir biçimde yönetimi olarak tanımlanabilir (VDI, 2007: 2). Enerji politikası, hükümetlerin veya kuruluşların enerji üretimi, dağıtımını ve tüketimi de dâhil olmak üzere enerji gelişimi konularını ele almaya karar verdikleri yöntemleri tarif eder. Enerji politikalarını belirleyen bileşenler yürürlükteki yasalar, uluslararası anlaşmalar, yatırım teşvikleri, enerjinin ve çevrenin korunmasına ilişkin kanun ve kurallar, vergilendirme ve ilgili diğer kamu politikalarını kapsar. Enerji kullanımının sadece üretim, sanayi ve kalkınma konularıyla birlikte ele alınması, olgunun insani boyutlarını öteleyebilir. Enerji temelde birey için vazgeçilmezdir (Şengöz, 2020a: 20-22). Bu sebeple günümüzde enerji politikaları daha fazla insani boyutu ekseninde ele alınmaktadır. Dünyanın her yerinde, tüm maliyetlerine rağmen verimli enerji kullanımı, yenilenebilir enerji ticareti ve karbon salınımının azaltılmasını kolaylaştıran politikalar daha fazla talep edilmektedir (Robert ve ark. 2016: 1-18). Enerjiye erişim, aydınlatma, ısıtma, yemek pişirme ve sağlık gibi temel sosyal ihtiyaçlar için de kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, enerjinin fiyatı piyasa, ekonomik üretkenlik ve ticari rekabet gücü ile mal ve hizmetlerin maliyeti üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Wicks, 2003: 23). Elde edilen politikaya ulaşmak için yukarıdaki önlemlerden hangisinin kullanıldığına bakılmaksızın, ulusal bir enerji politikasında doğal olarak bulunan birtakım unsurlar vardır. Enerji politikasına özgü temel unsurlar şunlardır (Hamilton 2013); enerjinin kendi kendine yeterlilik derecesinin ölçütü hakkındaki görüşler; gelecekte kullanılacak enerji kaynaklarına dair düşünceler; gelecekte enerjinin nasıl tüketileceğine yönelik değerlendirmeler; nüfusun her bir kesimi için ayrı ayrı kabul edilebilir minimum enerji ihtiyacının tespiti; bütçeden enerji için ayrılan payın oranı ve karşılanabilme olasılığı üzerine tahminler, enerji arzı ve enerji dağıtım güvenliği için geliştirilmesi gereken projelerin tespiti; alternatif enerji kaynaklarının mevcut ihtiyaçları ikame edebilmesi için araştırma geliştirme çalışmaları ve öngörüler; enerji verimliliği projelerinin tatbik edilebilirliği, ulusal enerji politikalarının stratejik entegrasyonunun sağlanması; uygun enerji politikalarının tatbiki için vergi ve muafiyetlerin düzenlenmesi ve diğer kamu politikalarının geliştirilmesi; enerjinin ulusal güvenlik yönetimi üzerindeki etkilerinin diğer milli güç unsurlarıyla birlikte bütüncül bir biçimde ele alınması ihtiyacı.

Ulusal enerji politikası esasen enerjinin tedarik, tahsis ve kaynakların çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik bir çerçeve metindir. Söz konusu çerçeve metin, ilgili birtakım yasaları, diğer kanuni düzenlemeleri ve stratejik seviye direktifleri ihtiva eder. Bu kapsamda çerçeve metin en azından aşağıda belirtilen hususlara yönelik usul ve esasları karşılamalıdır. Bunlar; enerji planlaması, enerji üretimi, enerji ticareti, nakli ve depolanmasına dair benimsenen yöntem ve standartlar, emisyon ve verimlilik kıstasları, özel sektör ve kamu teşebbüsleri arasındaki ilişki, enerjinin tedariki, çıkarılması, dağıtılması veya depolanmasına dair ruhsat ve müsaadelerle ilgili düzenlemelerdir (VDI, 2007: 3). Bunlara ilave olarak kamu kaynaklarının sektörde kullanılmasına yönelik olarak verilmesi planlanan teşvikler ve yapılan sübvansiyonlar da kuşkusuz ulusal stratejik enerji yönetiminin kritik bileşenleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte enerji konusu devletlerarası ilişkilerin ve ittifakların dahi en temel konularından bir tanesidir. Bu bağlamda enerji güvenliği ve uluslararası ilişkiler, uluslararası enerji sektörü anlaşmaları ve ittifakları, genel uluslararası ticaret anlaşmaları kritik öneme sahiptir. Enerji politikalarında bölgesel ihtiyaçlar ve koşullara uygun olarak çoğulcu ve tatbik edilebilir bir enerji politikası benimsenmelidir. Enerji politikaları yerel ve genel ölçekte merkezi ve holistik bir anlayışla koordine ve entegre edilmelidir.

Ulusal enerji yönetimi; endüstriyel kalkınma ve temel insan ihtiyaçlarının karşılanması gibi ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için gerekli olan enerji talebinin kategorik olarak belirlenmesine yönelik esasların belirlenmesi için lüzumlu enerjinin temin ve tedariki ile alakalı düzenlemelerin geliştirilmesi amacıyla; enerji maliyetlerini minimize edilebilmesine imkân verecek usul ve yöntemlerin geliştirilmesi, stratejilerin tayini, enerji tedarikinde dış bağımlılığı azaltacak gerekli tedbirlerin alınması ve fiyat istikrarının korunmasını temin edecek politikaların belirlenmesiyle ilgilidir. Bu perspektifle bu çalışmanın amacı, ulusal enerji yönetimine dair esasları stratejik bir bakış açısıyla ve normatif kıstaslarla ortaya koymaktır. Bu çalışmada, ulusal enerji yönetimi ile alakalı hususlar, dünya enerji tüketimi, enerji endüstrisi, enerji ve çevre, yenilenebilir enerji kaynakları bağlamında normatif ilke ve prensiplerle, stratejik yönetim bileşenleri üzerinden bütüncül bir bakış açısı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı spesifik bir şekilde ulusal strateji yönetimi üzerine bir çerçeve metin önerisinde bulunmaktan ziyade, ulusal stratejik enerji yönetiminin doğru ve muntazam bir şekilde oluşturulmasına

ve icrasına fikren katkı sağlayacak çeşitli parametre ve değişkenleri bütüncül bir bakış açısıyla bir araya getirmektedir. Bu çalışmada esas olarak, stratejik yönetim prensipleri bakış açısıyla, ulusal stratejik enerji yönetimi, doküman analizi ile toplanan ikincil veriler vasıtasıyla eklettik bir biçimde kritik edilmiştir. Yapılan araştırmada kullanılan tüm doküman ve yayınlar, literatür tarama tekniği ile elde edilen ikincil veri kaynaklardır. Bilgilerin yorumlanmasında, çalışmanın amacı göz önünde tutularak özellikle teknik konulara girilmemiştir.

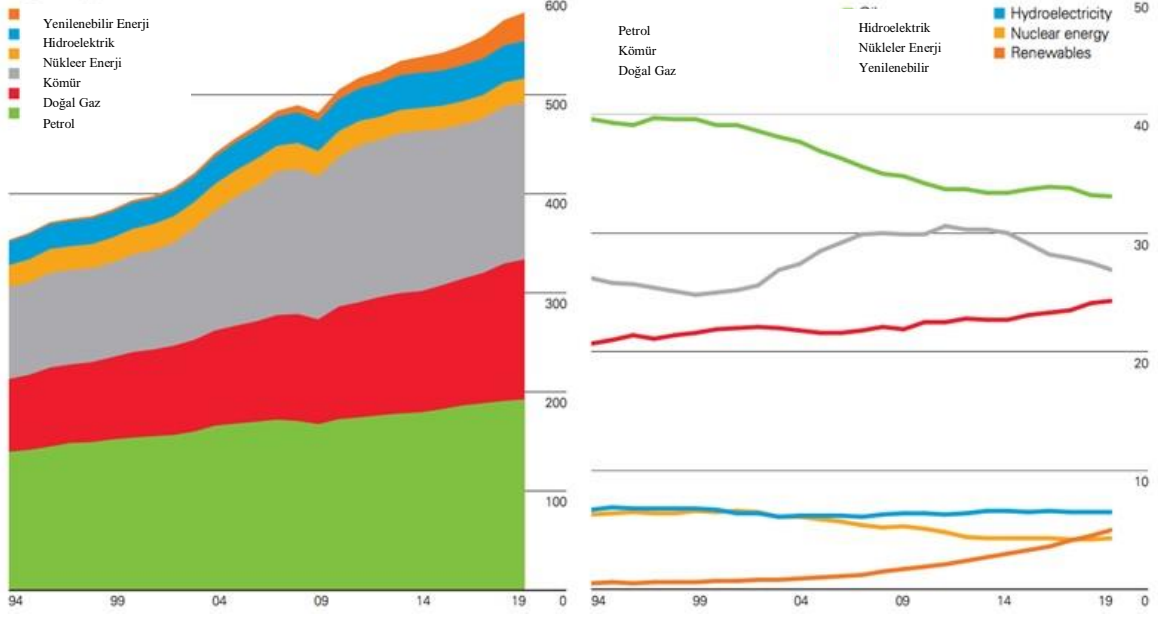
Dünya Enerji Tüketimi

Dünya enerji tüketimi, tüm insan medeniyeti tarafından üretilen ve kullanılan toplam enerjiyi tarif eder. Yılda tipik olarak ölçülür, insanlığın çabalarına uygulanan her enerji kaynağından harcanan tüm enerjiyi, her ülkede, her bir endüstri ve teknolojik sektörde içerir. Dünya enerji tüketimi hesaplaması yiyeceklerden elde edilen enerjiyi kapsamaz. Enerji tüketimi, üretim kapasitesi, ekonomik gelişmişlik ve yaşam kalitesi ile doğru orantılıdır, dolayısıyla enerji tüketimi, insanlığın sosyo-ekonomik-politik alanı ilgili bir olgudur. Uluslararası Enerji Ajansı, Amerika Birleşik Devletleri Enerji Bilgi İdaresi ve Avrupa Çevre Ajansı gibi kurumlar, enerji verilerini düzenli aralıklarla kaydeder ve yayınlarlar. Dünya enerji tüketiminin büyüklüğünün ve eğiliminin anlaşılması, mevcut enerji sorunlarının çözülmesine yönelik olarak gayretlerin teksifini, plan ve modellerin geliştirilebilmesini ve müteakip sorunlara karşı ön alınabilmesini mümkün kılar.

Enerji tüketimi ile yakından ilgili olan, küresel düzeyde, enerji üretiminin eksi depolama değişimlerinin toplamı olan toplam birincil enerji arzı (TPES) kavramıdır (Giampietro. ve Mayumi, 2009: 136). Yıl içindeki enerji depolama değişikliklerinin küçük olması nedeniyle, TPES değerleri enerji tüketimi için bir tahmin edici olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, TPES dönüşüm verimliliğini, düşük dönüşüm verimliliğine sahip enerji formlarını (örneğin kömür, gaz ve nükleer) abartmış ve hâlihazırda dönüştürülmüş formlarda açıklayan formları abartmaktadır. IEA verilerine göre (2020a), enerji kaynağı olarak kömüre ilgi her geçen yıl daha da artmaktadır.

Birleşik Krallık merkezli uluslararası petrol şirketi "British Petrol" tarafından yayınlanan 2020 Dünya Enerji Raporu'na göre (BP, 2020) Çin Halk Cumhuriyeti 2020 yılı itibariyle, Çin Halk Cumhuriyeti yıllık bazda dünya kömür üretiminde de lider konumdadır, ki Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yıllık bazda üretilen kömür, tüm dünya genelinde üretilen kömürün neredeyse yarısını teşkil etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti neredeyse toplam enerji ihtiyacının yüzde kırkını kömürden temin ve tedarik etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti dünya nüfusunun yüzde on sekizini teşkil etmesine rağmen, dünya enerji kaynaklarının yüzde yirmisini tüketmekte ve dünya ekonomisinin yüzde on altısını oluşturmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ise halen dünyanın en büyük petrol üreticisi ülkesidir. 2019 yılı itibariyle üretilen petrolün yüzde on yedisi, doğalgazın ise yüzde yirmi üçünü Amerika Birleşik Devletleri tarafından üretilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri dünya nüfusunun ancak yüzde dördünü teşkil etmesine rağmen, dünya ekonomisinin yüzde yirmi dördünü oluşturmakta ve dünya enerji kaynaklarının yüzde on altısını tüketmektedir. Birleşik Krallık merkezli uluslararası petrol şirketi "British Petrol" tarafından yayınlanan 2020 Dünya Enerji Raporu'na göre (BP, 2020) Şekil 1 ve 2'de gösterildiği üzere, doğalgaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimindeki yeri göreceli olarak artış göstermekte, hidroelektrik santraller tarafından üretilen enerji miktarı ise miktar olarak artmakla birlikte, nispi olarak yatay bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte tüketilen toplam enerji içinde kömür, petrol ve nükleer enerjinin nispi oranı bir miktar azalış eğilimindedir.

Şekil 1: Dünya Enerji Tüketimi (BP, 2020) ve Enerji Tüketiminde Dağılım (BP,2020)

Üretimde artan talep ile orantılı olarak, petrol ve doğal gaz kullanımının yükselmesi, yeni yapılan yatırımlarla doğru orantılı olarak hidroelektrik ve yenilenebilir enerji tüketiminin de yukarı bir artış eğilimi göstermesi anlaşılabilir. Bu noktada yenilenebilir enerjiye olan talebin ve toplam enerji tüketiminden aldığı payın her geçen yıl daha yüksek bir artış eğilimi göstermesinin önemli bir sebebi, küreselleşmenin etkisiyle insan ve canlı hayatına verilen değerlerin daha da önem kazanması ve nükleer enerji üretimi konusunda geçmiş zaman diliminde elde edilen bazı olumsuz tecrübelerdir. Bu kapsamda 1979 yılında Three Mile Island’da, 1986 yılında Çernobil’de ve 2011 yılında Fukushima’da yaşanan felaketler dolayısıyla dünya kamuoyunda oluşan algı nedeniyle nükleer santrallere olan ilgi bir azalış eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Kömür tüketimi ve yenilenebilir enerjiye olan talep mukayese edildiğinde, yenilenebilir enerjiye olan talep nispi bir yükseliştir. Bu noktada IEA verilerine göre (IEA, 2020b), kömür tüketimi küresel toplam birincil enerji tüketimi içinde birkaç yıl öncesine kadar yaklaşık yüzde otuzlarda bir pay sahibi iken, bu oran yenilenebilir enerji lehine bir azalma göstermiştir. Enerji harcamalarının dünyadaki gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık yüzde onuna denk geldiği ifade edilebilir. Dünyadaki toplam enerji tüketiminin yaklaşık dörtte bir Avrupa kıtasında, beşte biri ise Kuzey Amerika’da tüketilmektedir. Japonya’nın tek başına tükettiği enerji miktarı ise Kuzey Amerika’nın yaklaşık üçte birine denk gelmektedir.

Yenilenebilir enerji genellikle güneş ışığı, rüzgâr, yağmur, gelgitler, dalgalar ve jeotermal ısı gibi kullanımları ile önemli ölçüde tüketilmeyen kaynaklardan gelen enerji olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir enerji, kademeli olarak dört farklı alanda geleneksel yakıtların yerini almaktadır: Bu dört alan: elektrik üretimi, sıcak su, alan ısıtma, motor yakıtları ve kırsal (şebeke dışı) enerji hizmetleridir. Dünyada yenilenebilir teknolojilere yapılan yatırımlar son on yılda bir trilyon ABD dolarından daha fazladır. Bunun yarısından fazlası ABD, diğer yarısı ise Çin Halk Cumhuriyeti, Suudi Arabistan ve diğer gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı’nın (IEA) verilerine göre (2020b) ABD’den sonra o yenilenebilir enerji kaynaklarına yıl içinde en fazla yatırım Çin Halk Cumhuriyeti, Almanya ve Suudi Arabistan tarafından gerçekleştirilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların başında; rüzgâr, hidro, güneş ve biyolojik yakıtlara yapılan yatırımlar yer almaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, sınırlı sayıda ülkede yoğunlaşan diğer enerji kaynaklarının aksine geniş coğrafi alanlarda bulunmaktadır. Yenilenebilir enerjinin ve enerji verimliliğinin hızlı bir şekilde kullanılması, önemli bir enerji güvenliği, iklim değişikliğinin azaltılması ve ekonomik faydalar ile sonuçlanmaktadır. Uluslararası kamuoyu araştırmalarında, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir kaynakların desteklenmesi için güçlü bir destek bulunmaktadır. Ulusal düzeyde, dünyadaki en az 30 ülke hâlihazırda enerji arzının yüzde yirmisinden fazlasına katkıda bulunan

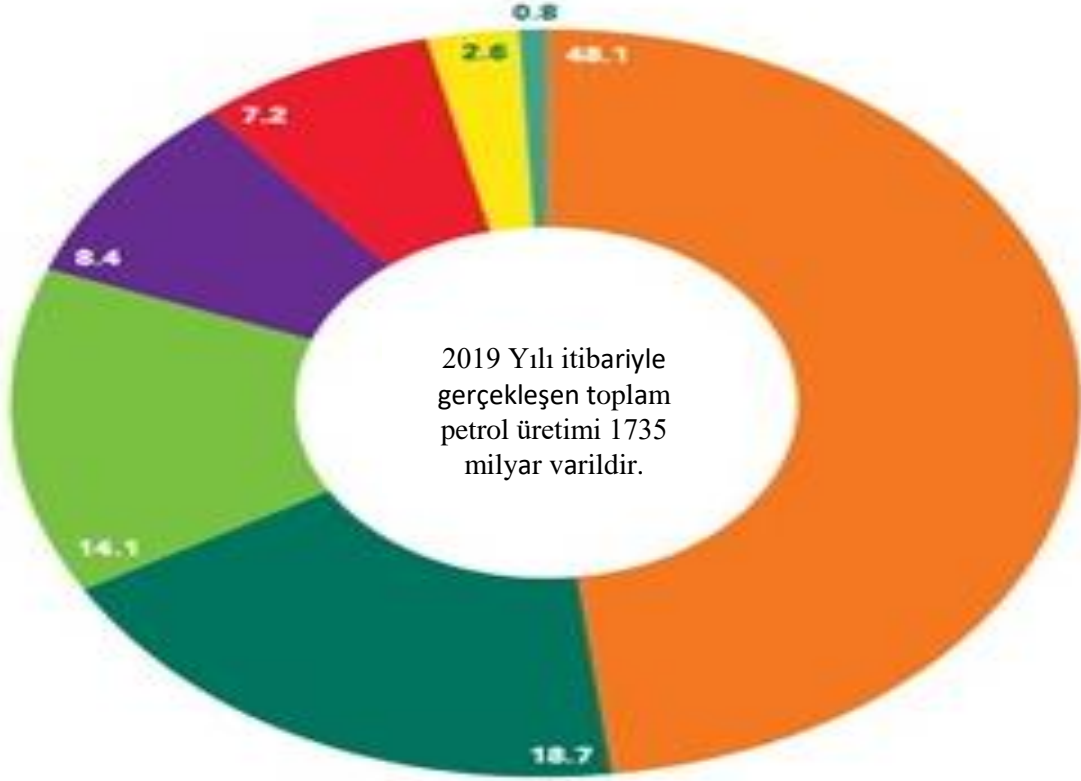
yenilenebilir enerjiye sahiptir. Ulusal yenilenebilir enerji piyasalarının önümüzdeki on yıl ve sonrasında da güçlü bir şekilde büyümeye devam edeceği öngörülmektedir.

Enerji Endüstrisi

Enerji endüstrisi, yakıt çıkarma, üretim, rafinaj ve dağıtım dâhil olmak üzere enerji üretimi ve satışı ile ilgili tüm endüstrilerin toplamıdır. Modern toplum büyük miktarda yakıt tüketmektedir ve enerji endüstrisi, bir ülkenin üretim ve işletim altyapısının ve vazgeçilmez bir bileşenidir. Enerji endüstrisinin temel bileşenleri, petrol endüstrisi, gaz endüstrisi, elektrik enerjisi endüstrisi, kömür ve nükleer enerji endüstrisi, Alternatif yakıtlar endüstrisi geleneksel enerji endüstrisidir. Petrol endüstrisi; petrol şirketleri, petrol rafinerileri, akaryakıt taşımacılığı ve benzin istasyonlarında son kullanıcı satışlarını içerir. Elektrik enerjisi endüstrisi; dağıtım ve satışın yanı sıra doğal gaz çıkarımı ve kömür gazı üretimi dâhil gaz endüstrisi, elektrik üretimi, elektrik enerjisi dağıtımını ve satışını içerir. Yenilenebilir enerji endüstrisi; hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi üretimi dâhil olmak üzere alternatif enerji ve sürdürülebilir enerji şirketlerinden oluşan ve alternatif yakıtların üretimi, dağıtımını ve satışını tarif eder. Geleneksel enerji endüstrisi; yakacak odun toplanması ve dağıtımına dayanan, kullanımı, yemek pişirmek ve ısıtmak için özellikle fakir ülkelerde yaygın olan bir endüstri türüdür.

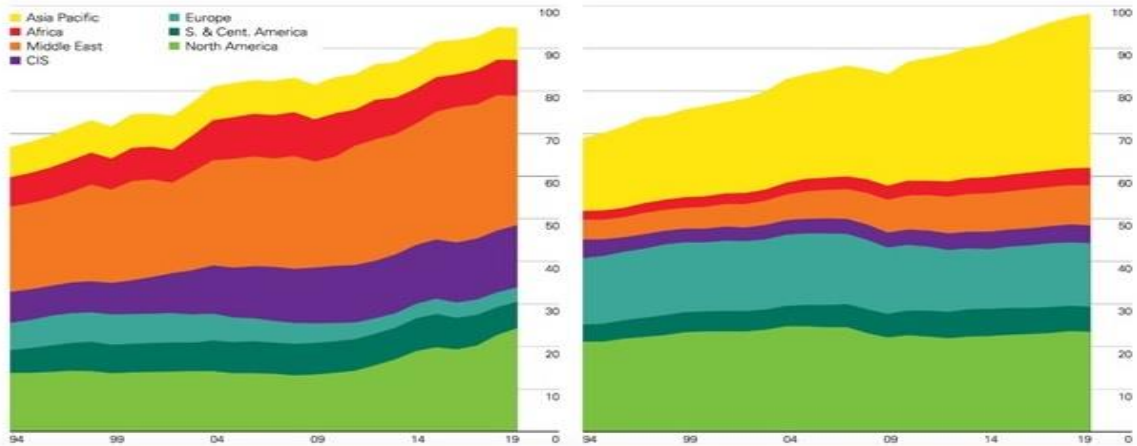
Enerjinin kullanımı, insan toplumunun gelişiminde, çevreyi kontrol etmesine ve uyum sağlamasına yardımcı olarak anahtar olmuştur. Herhangi bir işlevsel toplumda enerji kullanımını yönetmek kaçınılmazdır. Sanayileşmiş dünyada, enerji kaynaklarının gelişimi tarım, ulaşım, atık toplama, bilgi teknolojisi, gelişmiş bir toplumun önkoşulları ve iletişim için bir mecburiyet haline gelmiştir (IEA, 2020b). Endüstri Devrimi'nden bu yana artan enerji kullanımı, küresel ısınma gibi bazılarının dünyaya potansiyel olarak ciddi riskler getirdiği bir dizi ciddi sorunu da beraberinde getirmiştir. Bazı endüstrilerde, enerji kelimesi genel olarak yakıtlar, petrol ürünleri ve elektrik gibi maddeleri ifade eden enerji kaynaklarının eş anlamlısı olarak kullanılır, çünkü bu kaynaklarda bulunan enerjinin önemli bir kısmı yararlı bir amaca hizmet etmek için kolayca çıkarılabilir. Yararlı bir işlem gerçekleştirildikten sonra, toplam enerji korunur, ancak bir işlem genellikle enerjiyi kullanılamaz biçimlere dönüştürdüğü için kaynağın kendisi korunmaz.

İnsanlık, doğada bulunan çeşitli enerji kaynaklarını keşfettiğinden beri, enerji kaynaklarını kullanarak hayatı daha konforlu hale getiren, makineler olarak bilinen cihazları icat etmektedir. Bu nedenle, ilkel insan, yemek pişirmek için yangının faydasını bilmesine rağmen, gaz brülörleri ve mikrodalga fırınlar gibi cihazların icat edilmesi, bu amaç için enerji kullanımını da artırmaktadır. Enerjiye duyulan ihtiyaç ve tüketim eğilimi, sosyal altyapının inşası, kaplanacak kumaşların imalatı gibi diğer sosyal faaliyet alanlarında da benzerdir; taşıma, baskı; dekorasyon, örneğin tekstil ürünleri, klima; bilgi iletişimi veya insanları ve eşyaları taşımak için enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi, küresel ekonomi için çok önemlidir. Tüm ekonomik faaliyetler, mal üretmek, ulaşım sağlamak, bilgisayar ve diğer makineleri çalıştırmak için enerji kaynakları gerektirir. Çin Halk Cumhuriyeti 2020 yılı itibarıyla (BP, 2020), hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi üretimi bağlamında gerçekleştirilen alternatif enerji yatırımlarında dünyanın en büyük üreticisi konumundadır. Alternatif enerji kaynaklarına ilave olarak Çin Halk Cumhuriyeti yıllık bazda dünya kömür üretiminde de lider konumdadır. Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yıllık bazda üretilen kömür, tüm dünya genelinde üretilen kömürün neredeyse yarısını teşkil etmektedir. Şekil 3'de gösterildiği üzere dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde kırk sekizine Ortadoğu enerji havzası, yüzde on sekizine Orta ve Güney Amerika, yüzde on dördüne Kuzey Amerika, yüzde sekizine Kanada, yüzde yedisine Asya Pasifik Ülkeleri ve yüzde üçüne Afrika, yüzde birine Avrupa ülkeleri ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 2: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı (BP, 2020)

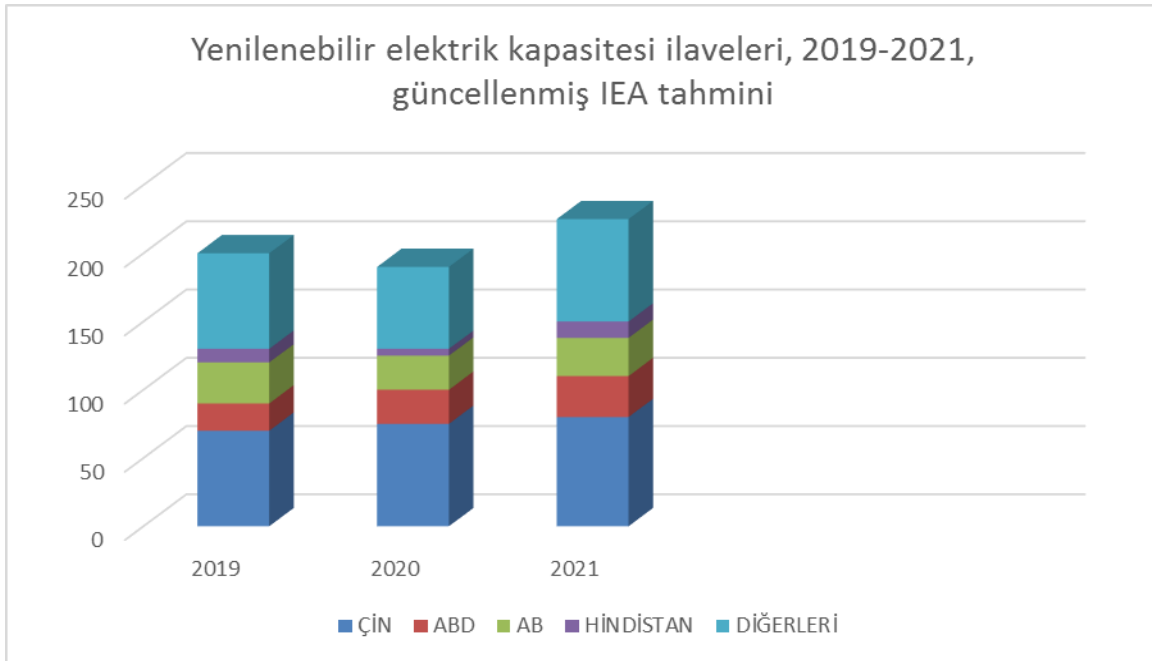
2019 yılı itibariyle ithalatı artan en büyük enerji kalemi ise yaklaşık yüzde on üç artışla doğalgaz ithalatıdır ki, bu artışın en büyük nedeni Avrupa Birliği ülkelerinin doğalgaz talebinde gerçekleşen artıştır (BP, 2020). Şekil 4 ve 5’de gösterildiği üzere, 2019 yılı itibariyle Avrupa Birliği doğalgaz ithalat talebi yaklaşık yüzde yetmiş düzeyinde artmıştır.

Alternatif Enerji Yatırımları

Uluslararası Enerji Ajansı tarafından 10 Haziran 2020 tarihinde yayımlanan, "Yenilenebilir Enerji Kapasitesi İlaveleri" raporuna göre, 2007 yılından 2019 yılına kadar sürekli bir artış eğiliminde olan

enerji alternatif enerji yatırımları, 2020 yılında yaşanan Covid-19 pandemisi nedeniyle nispeten gerilemiştir (IEA, 2020a). Bununla birlikte Şekil 6'da görüldüğü üzere; ülke bazında Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti alternatif enerji kapasitelerine ilave anlamında, pandemiden en az etkilenen iki ülke konumundadır. Bilhassa Çin Halk Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri merkezli ilave enerji kapasitelerinde yaşanan artış, küresel ölçekte söz konusu yatırımların artmasına ve ilave enerji üretim kapasitesinin nispeten paralel bir seyir izlemesine imkân vermiştir. Diğer taraftan 2021 yılı için Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin tamamında yenilebilir enerji kapasitelerinde bir artış beklenmektedir (IAEA, 2020). Bu beklentinin oluşmasında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin alternatif enerji yatırımlarına sağladığı sübvansiyonların ve Amerika Birleşik Devletleri'nde enerji sektörüne sağlanan kısmi vergi avantajlarının devam edeceği, böylece yatırımların artacağı ve alternatif enerji kapasitelerinin genişleyeceği noktasındaki ön görülerin önemli bir payı bulunmaktadır. Bununla birlikte bilhassa Avrupa'da, Covid-19 kaynaklı pandeminin de olumsuz etkisiyle, milli ekonomilerin kısmen daralması ve ilave olarak planlanan alternatif enerji yatırımlarının kurulumlarının ve işlevsellik kazanmalarının gecikmesi, alternatif enerji kaynaklarında beklenen genişlemenin realize edilmesini engellemektedir. Benzer olumsuz gelişmeler Hindistan ve diğer pek çok orta ve uzak doğu ülkelerinde de gerçekleşmektedir. Bu durum Şekil 6'da da görüldüğü üzere, küresel ölçekte alternatif enerji kaynaklarının 2019 yılına oranla 2020 senesinde bir miktar küçülmesine sebep olmuştur.

Şekil 4: Yenilenebilir Enerji Kapasitesi İlaveleri (IEA, 2020a)

Enerji ve Çevre

Enerji koruma çabaları için sübvansiyonlar ve vergi teşvikleri şeklindeki devlet teşviki, tasarrufun enerji endüstrisinin temel bir fonksiyonu olarak görülmesini daha da arttırmaktadır. Bir miktar enerji tasarrufu, aynı miktarda enerjinin üretilmesinde neredeyse aynı derecede ekonomik faydalar sağlamaktadır. Bu, enerji sağlama ekonomisinin ortalama kullanımın aksine kapasite için fiyatlandırma eğiliminde olmasından kaynaklanmaktadır. Akıllı bir şebeke altyapısının amaçlarından biri, talebi ve kapasiteyi daha da uyumlu hale getirmek için talebi yumuşatmaktır. Enerji endüstrisinin bazı kısımları, yakıt yanmasından kaynaklanan zehirli ve sera gazları, nükleer enerji üretiminden kaynaklanan nükleer atıklar ve petrolün çıkarılması sonucu ortaya çıkan petrol sızıntıları gibi önemli kirlilik yaratmaktadır. Bu dışsallıkları içselleştirmeye yönelik devlet düzenlemeleri, iş yapmanın giderek artan bir bölümünü oluşturmakta ve serbest piyasada karbon kredileri ve kirlilik kredilerinin ticareti aynı zamanda enerji tasarrufu ve kirlilik kontrol önlemlerinin enerji sağlayıcıları için daha da önemli hale gelmesine neden olmaktadır.

Enerji kaynaklarının tüketimi mutlaka uygun enerji kaynaklarına ulaşılmasına ihtiyaç göstermekte ve kaynaklara ulaşılması, enerjinin çıkarılması, işlenmesi ve kullanması çevre üzerinde bir takım olumsuz etkilere de sahip olmaktadır. Pek çok elektrik santrali enerji ihtiyaçları için elektrik üretmek amacıyla kömür, petrol veya doğal gaz yakmaktadır. Bu fosil yakıtların yakılması hali hazırda mevcut ve anında bir elektrik kaynağı üretirken, aynı zamanda karbon dioksit, kükürt dioksit ve trioksit ve azot oksitler dâhil olmak üzere hava kirletici maddeler üretmektedirler. Karbondioksit, özellikle yirminci yüzyıldaki sıcaklık kayıtlarında görülen iklim değişikliğindeki hızlı artışın bir kısmından sorumlu olduğu düşünülen önemli bir sera gazıdır. Arktik bölgelerde alınan buz çekirdekleri, elektrik üretimi için yanan fosil yakıtlar ayrıca çevreye berilyum, kadmiyum, krom, bakır, manganez, cıva, nikel ve gümüş gibi iz metalleri de kirletici olarak etki etmektedir. Yenilenebilir enerji teknolojilerinin geniş ölçekli kullanımı, enerji kullanımının çeşitli çevresel ve insan sağlığı etkilerini büyük ölçüde hafifletecek veya ortadan kaldıracaktır. Yenilenebilir enerji teknolojileri biyoyakıt, güneş ısıtma ve soğutma, hidroelektrik enerji, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisidir. Enerjinin korunumu ve enerjinin verimli kullanılması da yardımcı olacaktır.

Enerji verimliliği ile ilgili olarak, gazın kömürle karşılaştırıldığında göreceli faydaları, giderek daha verimli enerji üretim yöntemlerinin geliştirilmesinden etkilenmektedir. IEA verilerine göre (IEA, 2020b); gazın kömüre oranla yüzde ellilere varan bir enerji verimliliğinden bahsedilebilir. Elbette bu oran teknolojik gelişmelere bağlı olarak her geçen zaman diliminde daha yükselmekte, enerji verimliliği makası gaz lehine açılmaktadır. Sanayi toplumuna geçişle birlikte enerjiye duyulan ihtiyaç bir bağımlılık şekline evrilmiştir. Bu kapsamda, enerji kaynaklarının mülkiyeti ve kontrolü uluslararası ilişkilerin ve küresel ekonomik düzenin en temel tartışma ve mücadele alanlarından birisi olmuştur. Ulusal düzeyde, hükümetler enerji kaynaklarının toplumun çeşitli bölümleri arasındaki payını (dağıtımını) fiyatlandırma mekanizmaları yoluyla etkilemeye çalışmaktadır; hatta kendi sınırları içerisinde enerji kaynakları olan özel kişiler bile bulunmaktadır. Bu kapsamda pek çok yeni inşaat projesinde çatı tavan sisteminin güneş panelleriyle donatıldığı görülmektedir. Ayrıca, çevresel sorunların üstesinden gelmek için bireylerin ve işletmelerin enerji kullanım tercihlerine yön vermektedirler. Enerji kaynaklarıyla ilgili en son uluslararası siyasi tartışma, Büyük Ortadoğu Projesi ve ‘‘Arap Baharları’’ kapsamında yaşanmaktadır. Öncesinde benzer yoğunlukta bir tartışma küresel çapta yakın geçmişte yaşanan Körfez Savaşları esnasında yaşanmıştır. Bu bağlamda, hem 1991 hem de 2003 savaşlarının gizli nedeninin uluslararası enerji kaynaklarının stratejik kontrolü olduğu tezi iddia edilebilir. Benzer iddialar, ABD’nin Afganistan Harekâtı, Genişletilmiş Kuzey Afrika ve Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında yaşanan kanlı bölgesel çatışmalar ve iktidar değişimleri ile alakalı olarak da ileri sürülebilir. Ne var ki Amerika Birleşik Devletlerinin yıllık enerji ithalatı yirmi beş milyar dolardan biraz fazladır. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanlığı tarafından verilen maliyet bilgilerine göre, Amerika Birleşik Devletlerinin sadece 2003 ile 2011 yılları arasında Irak Harbinde katlandığı askeri nitelikli harcamaların toplamı bir trilyon dolardan biraz daha fazladır (Council on Defence, 2020). Söz konusu savaş kapsamında hayatını kaybeden 4488 ve gazi olan 32296 asker ve aileleri için sonraki kırk yıl için öngörülen toplam tıbbi ve engellilik harcamalarının maliyeti ise bir trilyon kadardır (Council on Foreign Relations, 2020). Bu noktada askeri harcamaların ve türevi diğer giderlerin ikame, iş yaratma ve fırsat maliyetleri dikkate alındığında, harbin maliyetlerinin daha da yüksek olması beklenir.

Nitekim enerji yönetimi, çevresel ve ekonomik hedefleri dikkate alarak, enerji gereksinimleri karşılamak amacıyla enerjinin tedarik, dönüşüm, dağıtım ve kullanılması sürecini tarif etmektedir. Böyle kapsamlı ve teknik bir yönetim süreci mutlaka proaktif, organize, çok yönlü, uluslararası ve sistematik koordinasyonu gerekli kılar. Bu kapsamda, enerji nakil ve dağıtım faaliyetlerinde belirleyici ve enerjinin arzının kontrolünde aktif olmayı mümkün kılacak uluslararası projeler içinde bulunması, hem enerjinin tedariki, hem de siyasi ve stratejik mahiyette önemli avantajlar sunar (Şengöz, 2019:14). Enerjinin nasıl ve nereden temin edileceği sorusu kadar, bir kriz halinde enerji vanasının kimin tarafından kontrol edileceği sorusu da önemlidir. Bunun için enerji havzalarına sahip olmak kadar, enerji nakil koridorlarını da kontrol etmek de kritik öneme sahiptir. Bu noktada bilhassa belirlenen enerji nakil koridorların yoğun petrol taşımacılığına uygun olup olmadığı ve yaratacağı ekolojik ve çevresel sorunlar mutlaka dikkate alınmalı, muhtemel etkileri ortaya koyulmalı ve mümkün olduğunca enerji naklinin nispeten güvenli boru hatları marifetiyle gerçekleştirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

Stratejik Enerji Yönetimi

Whetten (1987: 335-358) örgütsel düşüştü çevresel tehdidi sezinlemede ve bertaraf etmede etkisiz kalma durumu olarak tanımlar. Bu sebeple esasen farkındalığın geliştirilmesi ve sürekli bir gözlem üzerine odaklanan stratejik yönetim de organizasyonlarda uyum teorileri dendiğinde ilk akla gelen yaklaşımlardan biri olmuştur. Dış çevredeki gelişmelerin fırsat ve tehlike olarak nitelendirilmesi ile içyapıdaki güçlü ve zayıf yönlerin saptanması sonucunda, kurumsal (corporate), işletme (business) ve fonksiyonel düzeyde izlenebilecek stratejiler belirlenip uygulanmaktadır. Stratejik yönetim geleceğe yön vermesi bakımından önemlidir. Artan rekabet ve belirsizlik ortamında ayakta kalmak isteyen şirketlerin önlerine çıkabilecek tehlike ve tehditleri mümkün olduğunca erkenden tespit edip önlem almaları ve karşılaştıkları imkân ve fırsatları fark edip aralarından optimal bir seçim yapmaları gereği daha da artmaktadır. Bu durumda çevrenin, rakiplerin ve bizzat işletmenin kendisinin sürekli izlenmesi ve uzun vadeye yönelik kararların isabetli inceleme ve gözlemlere dayanan tercihler yoluyla alınması başarı için dikkate alınması gereken bir faktör olmaya devam etmektedir (Şengöz, 2020b: 21). Bu bağlamda strateji belirleme süreci ve bu sürecin sonucu olarak ortaya çıkan stratejiler örgütün çevreye uyumunu gerçekleştirmek suretiyle hem örgütsel amaçlarına ulaşmakta, hem de örgütsel varlığını devam ettirmektedir (Koçel, 2003:33).

Bir strateji veya yönlendirme, uzun vadede önceden belirlenmiş bir hedefe ulaşmanın bir yoludur. Temelde askeri bir terim olan strateji, barış ve savaşta benimsenen politikalara bir milletin veya milletler topluluğunun en fazla desteğini vermek için siyasi, ekonomik, psikolojik ve askeri güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatıdır. Strateji kelimesinin tam anlamıyla "gönderme, yönlendirme, gönderme, taşıma ve taşıma" anlamına gelir. Eski Yunan generallerinden Strategos'un bilgi ve sanatına atıfta bulunulduğuna inanılmaktadır (Koçel, 2003: 34). Bazı kaynaklarda stratejinin Latince 'de yol, çizgi veya nehir yatağı anlamına gelen "tabaka" dan geldiği belirtilmektedir. Kelimesinin kökeni konusunda bir fikir ayrılığı olsa da genel bir yaklaşımda her iki tanımın da benzer anlamlara sahip olduğu söylenebilir. Bu aynı zamanda rota ile ilgili. Genel olarak strateji; Bir işletmenin uzun vadeli ana hedeflerinin belirlenme yolları ve bu hedeflere ulaşmak için kullanımlarında gerekli kaynakların tahsis edilmesi ve kabul edilmesidir (Dinçer, 2003: 14). Strateji, işletmenin amaç ve hedeflerindeki değişiklikler, bunların gerçekleştirilmesinde kullanılacak kaynaklar, özelliklerinin belirlenmesi, bu kaynakların dağılımı ve kullanımı hakkında karar verme sürecidir (Chandler, 1990: 13). Bu ifade aynı zamanda stratejidir; işletmenin iç kaynaklarını ve yeteneklerini dış çevrenin fırsat ve tehditleri ile uyumlu hale getirecek faaliyetler olarak kabul edilmektedir. Buna göre strateji; İşletme ile çevresi arasındaki ilişkilerin analiz edilerek işletmenin yön ve hedeflerinin belirlenmesi, bunları gerçekleştirecek faaliyetlerin belirlenmesi ve organizasyonun yeniden düzenlenerek gerekli kaynakların tahsis edilmesi olarak tanımlanabilir (Dinçer, 1998: 17). Özetle Strateji; bir analiz etme sanatıdır, bu, bazı bilgilere dayanarak istenen sonuca ulaşmak içindir. Stratejiler üst yönetim tarafından belirlenir ve bu yapılırken, önceki stratejiler dikkate alınır. Strateji, hedefe yönelik bir unsurdur; Bir işletmenin stratejisi, o işletmenin genel amaçlarına hizmet eder ve güçlerin bu hedefler etrafında yoğunlaşmasını sağlar. Strateji, işletmenin tüm unsurlarını uyum içinde yürütür; Strateji, organizasyonun her seviyesinde koordinasyonu kolaylaştırır. Strateji çalışanları motive eder. Çalışanların belirsizliği ortadan kaldırarak geleceğe daha güvenle bakmalarını sağlar. Böylelikle geleceğe yönelik endişeleri azalmış ve belirli amaç ve hedefler verilen kişiler üretici güçlerini daha etkin kullanırlar.

Stratejik yönetim örgütsel stratejilerin oluşturulması, uygulanması, izlenmesi ve kontrolü ile ilgilidir (Güney, 2001: 41). Bu yönetim yaklaşımının uygulanması, çevresel uyumu sağlayacak ve örgütsel etkinliği gerçekleştirecektir. Stratejik yönetim, işletmenin çevresi ile ilişkisinin ötesinde, geleceği yaratmak için işletmenin tüm işlevlerinin ve unsurlarının bütüncül bir yaklaşımla, uzun dönemde yönetimi olarak yeni bir anlam kazanmıştır (Eren,2002: 29). Stratejik yönetim sürekli değişim içinde olan çevreyi kontrol edebilecek ve bu değişime uyum sağlayabilecek örgütlere ihtiyaç olduğunu ileri sürer. Stratejik yönetim örgütün faaliyet çevresi için hedef belirler. Bu sırf tepkisel yönden bir hedef belirlemekten öte, proaktif, bilinçli, planlanmış yöntemlerle olmalıdır. Stratejik yönetim geniş çaptaki karar mekanizması ve planlama yöntemleri ile ön plana çıkmıştır. Stratejik yönetim çevreye uyumdur (Şengöz, 2020c: 35). Birinci Dünya Harbinde İngiliz Savunma Bakanının Musul, Kerkük petroleri ile ilgili olarak ne pahasına olursa olsun sahip olmaları gerektiğini ifade edilmesi stratejik bir direktiftir. Ülkelerin milli güvenlik siyaset belgeleri en üst seviye strateji belgeleridir ve ulusal enerji politikalarına yön verir. Stratejik enerji yönetimi, sürekli değişim içinde olan çevreyi kontrol edebilecek ve bu değişime uyum sağlayabilecek bir teşkilatlanma ve iş görme biçimlerine ihtiyaç gösterir. Stratejik

yönetim örgütün faaliyet çevresi için hedef belirler (Can, 2001: 67). Stratejik enerji yönetimi tepkisel yönden bir hedef belirlemekten öte, proaktif, bilinçli, planlanmış yöntemlerle enerjinin istikrarlı ve güvenilir bir biçimde temin, tedarik ve dağıtımının planlanması sürecidir. Bu noktada ülkenin genel asayiş durumu, tehdit algılaması ve terör riski ile enerji güvenliği arasında doğrudan ilişki bulunduğu açıktır. Ülke içerisinde geçen boru hattı sayısı ve yoğunluğu ile alınması gereken güvenlik tedbirleri arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur (Lin ve diğ., 2012: 1375-1378).

Enerji maliyeti, toplum ekonomisinin toplam hacmi içinde önemli bir faktör haline geldiğinden, enerji kaynaklarının yönetimi de her geçen zaman diliminde daha fazla önem kazanmaktadır. Enerji yönetimi, mevcut enerji kaynaklarının daha verimli kullanılmasını içerir; yani, asgari artan maliyetlerle. Çoğu zaman, basit yönetim teknikleriyle taze teknolojiyi kullanmadan enerji harcamalarından tasarruf etmek mümkündür. Enerji yönetimi, enerji israfını ortadan kaldırarak ya da doğrulanabilir enerji talebini uygun enerji arzı ile dengelemek için enerjiyi daha verimli kullanma pratiğidir. Süreç enerji bilincini enerji tasarrufu ile birleştirir.

Ulusal enerji yönetimi; enerji yönetimi sürecinin denetimi ve idaresine ilişkin yasa ve yönetmelikler hazırlanması; enerji endüstrisinin geliştirilmesi maksadıyla ilgili kalkınma stratejileri, planlar ve politikalarının oluşturulması ve uygulanması; enerji endüstrisinin kurumsal reformunun teşvik edilmesini mümkün kılacak reform önerilerinde bulunulması ve reform süreciyle ilgili sürdürülen tartışmaların dinamik bir biçimde koordine edilmesini mümkün kılmalıdır. Bu kapsamda; kömür, petrol, doğalgaz, elektrik, yenilenebilir enerji kaynakları, petrol arıtma endüstrisi, kömür yakıtlı yakıt endüstrisi ve akaryakıt endüstrisi ile ilgili endüstriyel politika ve standartları formüle edilmesi ulusal enerji yönetiminin ilgi alanında yer alır. Bununla paralel olarak ulusal enerji yönetimi stratejik olarak tüm enerji sektörüyle ilgili olarak, bütüncül ve entegre bir bakış açısıyla, enerjinin geliştirilmesi için kılavuzlar, kriterler ve teknik standartlar hazırlamak ve uygulamak; enerji santrallerinin yerleşim planlarını önermek; büyük projeler hakkında denetim görüşleri sağlamak; enerjinin üretilmesi, temin ve tedarikine yönelik gerçekleştirilen bilimsel araştırmaları organize etmek ve yönlendirmek için tüm kurumsal çabaları teşvik ve koordine eder. Buna ilave olarak ulusal enerji yönetimi, enerji tasarrufu ve doğal kaynakların entegre bir şekilde kullanılması ile ilgili olarak enerji tüketim maliyetlerinin öncesinde belirlenen minimum hedefler nispetinde analiz edilmesini ve belirlenmesini sağlar. Stratejik Ulusal enerji yönetimi, iç ve dış pazarların arz ve talebini izlemek suretiyle; uluslararası iş birliğinin organize, teşvik ve müzakere edilmesi ve uluslararası enerji yatırım projelerine dahil olunması konusunda gösterilen gayretlerin eşgüdüm içinde yürütülmesini de temin eder. Tüm bu çabalara ilave olarak, enerji, doğal kaynaklar, finans ve vergilendirme, çevrenin korunması ve iklim değişikliğine yönelik çözümler ile ilgili politikaların oluşturulması, fiyat düzenlemesi ve toplam ithalat ve ihracat miktarı hakkında tavsiyelerde bulunur. Böylece toplam enerji tüketiminin yönlendirilmesi, denetlenmesi ve kontrol edilmesini mümkün kılarak; enerji üretimi ve tüketiminin rasyonelleştirilmesini ve arz ve talep arasındaki denge muhafaza edilmesine çalışır.

SONUÇ

Enerji yönetimi, enerji üretim ve enerji tüketiminin dengeli bir şekilde planlanması ve işletilmesi ile ilgilenir. Bu noktada enerjinin temini, tedariki ve arzı kadar şüphesiz çevrenin korunmasına dair hassasiyetler dikkate alınmalıdır. Bunun ilave olarak enerji yönetiminin tüm süreçlerinde verimlilik ve etkinlik parametreleri gözetilmeli, mali kaynakların en optimum biçimde tahsisi ile ihtiyaç sahiplerinin kesintisiz ve sorunsuz bir biçimde enerjiye ulaşabilmeleri amaçlanmalıdır. Enerjiye erişim, yoksulluğu azaltmanın anahtarlarından biridir (Pye ve Dobbins, 2015).

Genel olarak dünya enerji tüketiminde yenilenemeyen enerji kaynakları hakimdir. Fosil yakıt dünya enerji tüketiminin yaklaşık yüzde seksenini oluşturmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı (2020b) verilerine göre, tüm enerji tüketiminin sadece yüzde yirmisi yenilenebilir enerji kaynaklarından temin edilebilmektedir. Bu nedenle enerjinin arz güvenliği açısından kaynaklarını çeşitlendirmesi bir gerekliliktir. En kötü senaryo kapsamında, petrolün 2050 yılında, doğalgazın 2160 yılından, kömürün 2017 yılından itibaren kullanımdan kalkacağından hareketle alternatif kaynaklara yönelmesi, en azından bu konuda yatırımlar yapması gerekmektedir. Bu anlamda, güneşten dünyamıza gelen enerjinin yıllık 174 bin terawatt olduğu ve dünyanın tüm nüfusuyla ihtiyaç duyduğu enerjinin sadece 15 terawatt olduğu göz önünde bulundurulduğunda, güneşten dünyamıza gelen bir saatlik enerjinin bile kullanılabilmesi, tüm dünyanın enerji ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli olacaktır (Hamilton, 2013).

Enerji yönetiminin en kritik safhası, enerjinin tedarik sürecinde yaşanmaktadır. Çünkü enerji küresel gelişmeler ve piyasalardaki dalgalanmalardan kolayca etkilenebilmektedir. Bu durum ağırlıklı enerji tüketen ülkeler kadar, enerji üreten ve bilhassa milli gelirlerinin önemli bir kısmını enerji üretiminden sağlayan ülkeler için daha kritiktir.

Enerji olmadan mal ve hizmet üretilemez. Bu yönüyle enerji üretim kaynakları içinde, ham maddeden ayrı olarak dikkate alınması gereken bir değerdir. Enerji yönetimi sürecinin en önemli konuları arasında, enerji ihtiyacının hesaplanması, tüketiminin yönlendirilmesi ve kontrolü gelir. Bu kapsamda enerjinin verimli bir şekilde kullanılması için tedbirlerin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir. Bunun için enerji yönetimi maliyetleri ve geleceğe yönelik gerçekleştirilen ihtiyaç projeksiyonlarını dikkate alan sistematik bir yaklaşıma ve çabaların birleştirilmesine ihtiyaç gösterir. Bu noktada enerji maliyetleri kadar elbette, enerji arzının kesintisiz bir şekilde sağlanması da önemlidir.

Enerji yönetimi konusundaki bir diğer kritik husus ise, enerji yönetiminin hane halkı, küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyük ölçekli endüstriler, kamu ve güvenlik ihtiyaçları göz önünde bulundurularak stratejik bir birliktelikle sevk ve idare edilme ihtiyacıdır. Bu noktada kamu sektöründe verimliliğin sağlanması, gereksiz tüketimin önüne geçilmesi, mümkün olduğu ölçüde tasarruf edilmesi, kaynakların çeşitlendirilmesi anlamında kısa vadeli maliyetleri yüksek olsa bile, yerli kaynakların geliştirilmesine ağırlık verilmesi uzun vadeli kazanımları artırır. Bölgesel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak ise, küçük ölçekli sadece bölge ihtiyaçlarını teşvik eden projeler teşvik edilmelidir. Nitekim bu manada, hanelerin enerji ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, akıllı ev ve güneş enerji platformlarının şehir şebekesine entegre edilebilmesine imkân veren uygulamalar geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Tüm bu çabalarla birlikte, enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerjiye duyulan dış bağımlılığı azaltmak için bölgesel ölçekte boru hattı gibi enerji tedarik ve dağıtım projeleri geliştirmek ve mevcut projelere dahil olmak kritik önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- BP (2020). British Petrol Statistical Review of World Energy 2020.
- Can, H. (2001). Yönetim Bilimli ve Tarihesi, Yönetim ve Organizasyon. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Chandler, A D (1991). Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise, MIT Press.
- Council on Defence (2020). The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11. Congressional Research Service.
- Council on Foreign Relations (2020). The Iraq War Report. Congressional Research Service.
- Dinçer, Ö. (1998). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: Timaş Matbaası.
- Dinçer, Ö. (2003) Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yay., İstanbul.
- Eren, E. (2002) Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yayınları, İstanbul.
- Giampietro, M. ve Mayumi, K. (2009). The Biofuel Delusion: The Fallacy of Large Scale Agro-Biofuels Production. Earthscan, Taylor & Francis group
- Güney, S. (2001) Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayınları, Ankara.
- Hamilton, M. S. (2013). Energy Policy Analysis: A Conceptual Framework. Armonk, NY: M.E. Sharpe, Inc.
- IEA (2020a), International Energy. Renewable electricity capacity additions, 2007-2021, updated IEA forecast, IEA, Paris.
- IEA (2020b). International Energy Agency World Energy Outlook 2020. Flagship Report. IEA, Paris.
- Koçel, T. (2003) İşletme Yöneticiliği, Beta Yay., İstanbul.
- Lin, Zhi, De-xiang Liu, Yun-shan Li, and Mei-yan KE. (2012). "Research on Security Policy About State Control", Journal of Computer Applications. 32.5: s.1375-1378.
- Pye S. and Dobbins, A. (2015). "Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU. Analysis of Politics and Measures", Policy Report, European Commission.
- Robert C. Armstrong, Catherine W., Robert G., Nathan S. L., and M.V. Ramana et al. (2016). "The Frontiers of Energy", Nature Energy, Vol 1: 1-18.
- Şengöz, M. (2019). "Ekonomik Savaş Enstrümanı Olarak Global Enerji Politikaları Üzerine Bir Kritik. Enerji Güvenliği Yönetimi", Journal of Social Sciences and Humanities , 3 (2) , 14.
- Şengöz, M. (2020a) National security paradigms of Turkey: Establishing internal and regional security and peace. Utah/USA: American Academic Press.
- Şengöz, M. (2020b) Leadership Challenges in the Current Security Environment, Ankara: Astana Yayınları.
- Şengöz, M. (2020c) Political correctness and subversion. Utah/USA: American Academic Press.
- Tortop, N., İşbir, E., G., Aykaç, B. ve Tosun, K. (1993). İşletme Yönetimi. (1. Cilt), İstanbul: Fakülteler Matbaası
- Verein Deutscher Ingenieure (2007). VDI-Richtlinie 4602 Energy management: Terms and definitions. Berlin: Beuth Verl.
- Wicks, M. (2009). "Energy Security: A National Challenge in a Changing World", BIS Publications.
- Whetten, D. A. (1987). "Organizational growth and decline processes", Annual Review of Sociology, 13.

Cemil Doğaç İpek, Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi. Ankara: Nobel Yayınları, (2019), ss. 315

Mehmet Çağatay GÜLER¹

Kurumsal bağlamda uluslararası ve hükümetler arası örgütler olarak karşımıza çıkan Türk Konseyi ve Frankofoni'nin uluslararası ilişkiler literatüründe kapsamlı bir şekilde incelenmediğine iştirak etmekteyiz. Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler üzerine yapılan sayısız çalışmanın, bu iki kapalı fakat evrenselliğe kayan örgüt üzerine neden yapılmadığı başlı başına bir tartışma konusudur.

Türk Konseyi ve Frankofoni, her ne kadar dil topluluğu ya da milletler topluluğu olarak kapalı bir yapıda karşımıza çıksa da geniş bir coğrafyayı kapsamakta ve önemli bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu kapsam önemli bir nüfuzu da beraberinde getirmektedir. Ancak her iki örgüt de kurumsallığı, özgünlüğü, etkinliği, geniş nüfusu ve nüfuzu bağlamında derin araştırmaya muhtaçtır. Aynı minvalde bu faziletlere sahip örgütler, uluslararası ilişkiler teorilerince yeteri kadar incelenmemiş ve bir kavrama kavuşturulmamıştır. Keza benzer özelliklere sahip kapalı yapıdaki örgütlerin kıyaslanarak iltibaslarının ve mugayeretlerinin incelenmediğini görmekteyiz. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, bu örgütleri uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında kavramsal bir çerçeve içerisinde inceleyip birbiri ile mukayese eden, Cemil Doğaç İpek'in kaleme aldığı Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi adlı eser, örneği olmayan bir neşriyat olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip olduğu bu özgünlük kitabı fazlasıyla ilgi çekici kılmaktadır.

Kitap en temelde bahse konu iki örgütü derinlemesine inceleyip karşılaştırarak literatürde bulunan boşluğu doldurma gayesi taşımaktadır. Bu minvalde kolonyalizm sonrası dönemin bir ürünü olarak karşımıza çıkan Frankofoni ile Sovyet kolonyalizmi etkisi altında kalan ve kitabın yazıldığı tarihte Türk Konseyi'ne üyeliği bulunan Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan incelenmiştir. Burada Sovyetler Birliği dönemi kolonyal perspektifte ele alınmış ve 1991 dağılmayı müteakip eskiden hakim olduğu coğrafyada bağımsızlığını ilan eden devletlere post-kolonyal bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu çalışmada kendi içerisinde aynı dili konuşan, post-kolonyalizmin doğrudan bir ürünü olan veya bir şekilde etkisi altında kalan iki uluslararası örgütün yapıları ve siyasetleri etraflıca tartışılmaktadır.

Kitabın ana argümanı Frankofoni gibi post-kolonyalizm ürünü olan uluslararası örgütlerin post-kolonyal durum arz eden Türk Konseyi gibi örgütlere nazaran daha müstesna ve daha etkin performans gösterdiği. Söz konusu argümanı açıklarken post-kolonyal teori ve medeniyetler teorisinden istifade edilmiş, bu minvalde oldukça başarılı bir kavramsallaştırma ortaya konulmuştur. İlk bölümde, okuyucuda arka plan bilgisi oluşturabilmek adına, uluslararası örgütlerin ontolojisi detaylıca incelenmiş ve farklı epistemolojik yaklaşımlara da yer verilmiştir. Bu bölüm aynı zamanda diğer epistemolojik yaklaşımların da yerinin görülebilmesi ve kıyas edilebilmesi açısından önem arz ederken, kapsamlı bir teorik çerçeve de sunmaktadır. İkinci bölüme baktığımızda kitabın temel yapısını şekillendirdiğini ve çalışmanın özünün burada toplandığını görmekteyiz. Zira bu kısımda her iki örgütün ontolojisine yer verilirken, post-kolonyal teori ve medeniyetler teorisi detaylandırılmış, mukayese yapılabilmesi için önem arz eden temel kavramlar ve konular açıklanmıştır. Üçüncü bölüm kitabın en kapsamlı bölümüdür. Her iki örgüt işleyişleri, organizasyon yapıları ve kurumsal kimlikleri bakımından etraflıca incelenmiş ve mukayese edilmiştir.

Kitabın kaynakçasını incelediğimizde, belki de en güçlü yanının kitap yazılırken istifade edilen eserler olduğunu görmekteyiz. Zira burada listesi verilen eserler gerek uluslararası ilişkiler külliyatında gerekse

¹ Doktora Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8604-0449, cagatay.guler@bilkent.edu.tr

uluslararası örgütler özelinde önde gelen, geniş etkiye ulaşmış eserlerdir. Bu noktada yazarın alan hakimiyeti gözlemlenmektedir. Filhakika, kitabın ilk bölümünde uluslararası örgütlerin epistemolojisine dair geniş bir biçimde sağlanan teorik bilgi bu geniş kaynakçanın analizinin eseridir.

Frankofoni'nin tekemmül-ü mebadını teşkil eden mefkûre Fransızcanın yalnızca bir ülkenin vatandaşlığı olarak değil, ulus ötesi ve kapsayıcı kültürel bir kimlik olarak tasavvur edilmesidir. Kolonyal dönemi takip eden süreçte Afrika ve Asya ülkelerinde Fransızcanın ülke eğitiminde, siyasetinde ve bürokrasisinde etkisini sürdürmesi bu noktada yazarın argümanını desteklemektedir. Fransa perspektifinden bakıldığında bu örgütün siyasi bir nüfuz aracı olarak istimal edildiği görülmektedir. Ayrıca Fransa'nın, bu örgüt üzerinden Asya'dan Afrika'ya geniş bir coğrafyada doğrudan müdahale imkanları elde ettiği ve diplomatik araçlarını çeşitlendirdiği tartışılmaktadır. Frankofoni'nin öne çıkan yönü, yazarın da vurguladığı gibi post-kolonyalizmin ürünü olarak tek bir dil alt yapısı üzerine kurulmuş olmasıdır (s.123-124; 283). Öte yandan, post-kolonyal durumun arz ettiği Türk Konseyi'nde ise bu ortak dil yakalanamamış, her ne kadar aynı dil konuşuluyor olsa da farklı lehçe, ağız, şive vb. var olması önemli bir eksiklik/dezavantaj olarak görülmektedir. Yazarın da tabiriyle Türk kökenli halkların kolektif bir kişiliği olarak Türk Konseyi, nevi şahsına münhasır niteliklere sahip; üye ülkelerin ekseriyeti eski Sovyet ülkelerden oluşan ya da post-Sovyet coğrafyada bulunan önemli bir örgüttür (s.282). Fakat, bilhassa Stalin döneminde tanıklık ettiğimiz asimilasyon ve Sovyetleştirme politikaları, bu coğrafyada bulunan halkları ve devletleri kendi kimliklerinden, kültürlerinden ve tarihlerinden koparmıştır. Uzun yıllar maruz kalınan bu politikalar, filhakika bu örgütün bütünleşmesini ve performansını menfi etkilemiştir. Post-kolonyalizmin etkisiyle ortaya çıkan dil farklılaşması iki örgütü performans ve bütünleşme noktasında ayıran en önemli faktör olarak nitelendirilmektedir. Nihayetinde, iki örgüt kıyaslandığında Frankofoni'nin daha başarılı bir performans sergilediği ve bunun altında yatan faktörün de Türk Konseyi'ne üye üç ülke üzerinde arz eden post-kolonyal durum olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kitapta kullanılan metotlar ve kaynak çeşitliliği, çalışmanın öne çıkan güçlü yanları arasındadır. Bu noktada çalışmanın konusunu oluşturan her iki dildeki (Fransızca ve Türkçe) birincil kaynakların kullanılması kitabın argümanını güçlendirmiş ve içeriğinde önemli bir çeşitlilik sağlamıştır. Aynı zamanda konunun uzmanı akademisyen, bürokrat ve siyasetçilerle yapılan mülakatlar araştırmanın bütünlüğünü, içeriğini ve metot zenginliğini desteklemiştir. Literatürdeki eksikğin doldurulmasından ziyade, yazarın güçlü bir metodoloji ve teorik çerçeve ile bunu başarmış olması filhakika bu kitabın en öne çıkan vasfıdır. Yazarın güçlü yanları ise alana, konuya ve bölgeye dair haiz olduğu literatür hakimiyetinin yanı sıra her iki örgütü de kendi dilinde inceleyebilecek dil yetisine sahip olmasıdır. Genel itibarıyla kitabın metodolojik ve teorik açıdan bir eksikliğin bulunmadığı görülmektedir. Kitap kapsamı doğrultusunda amacına ulaşmaktadır. Burada değinilebilecek nokta yazarın Türk olmasının Türk Konseyi'ne yanlı ve Frankofoni'ye karşı ideolojik bir bakış açısıyla yaklaşma ihtimalidir. Fakat yapılan mukayese ve varılan sonuç itibarıyla bu yönde bir yaklaşımın söz konusu olmadığına da altını çizmemiz gerekmektedir.

Genel olarak toparlamak gerekirse, Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi adlı değerlendirmeye tâbi kitabı okurken bahse konu iki teori (post-kolonyal teori ve medeniyetler teorisi) bağlamında uluslararası örgütleri inceleyen başka bir kitaba rast gelmediğimi vurgulamak ve aslında bu iki kuramsal yaklaşımın her iki örgütü de tanımlarken ne kadar faydalı olabileceklerini iştirak ettiğimi belirtmek isterim. İki örgütün de ontolojisi; ikisine dair detaylıca işlenen önemli kavram ve kuramlar; her ikisinin de kurumsal örgütlenmesi muvacehesinde yapılan geniş çaplı analizler ve mukayeseler, okuyucuya önemli bir alan bilgisi sunmaktadır. Bunun yanı sıra, bu kitap yalnızca Türk Konseyi'ne dair içerdiği geniş bilgi ve analizler ile de literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu kitap vesilesiyle, günümüzde Türk Konseyi'nin Frankofoni gibi bütünleşememesinin ve benzer minvalde etkiye ulaşamamasının sebebinin, Sovyetler Birliği sonrası üye ülkeler üzerinde arz eden post-kolonyal durumunun olduğunun farkına varmaktayız.

Sonuç olarak, bu çalışmayla yukarıda özetlenen içeriği ve kavramsal çerçevesi ile uluslararası ilişkiler ve uluslararası örgütler literatürüne özgün bir katkı sağlayan Cemil Doğan İpek'in kitabını, tüm bölge çalışmaları ve uluslararası ilişkiler öğrencilerine tavsiye eder, ufuk açıcı olacağına altını çizirim.